

Тібор ДЕРІ

Уявний репортаж з американського поп-фестивалю

РОМАН

Йожеф — назовемо його Йожефом — гнав машину далі. І тільки проїхавши з півкілометра, він прикро знизав плечима і вирішив усе-таки підібрати хлопця, що «голосував» на узбіччі шосе. Мотор старенького «форда» при задньому ході оглушливо заревів, і хлопець, радісно розмахуючи руками, побіг назустріч машині.

— Я мав би додуматися раніше, еге? — сказав Йожеф через приспущене віконце машини. Дверцят він іще не відчинив.

— Не біда, — хріпким голосом відповів хлопець. — Дякую.

Йожеф глянув на його босі ноги.

— Постій! — вигукнув він. — Ану забери руку з дверцят!

Йому не сподобались хлопцеві ноги. Бруднющи, з шаром пилюки поверх засохлого баговиння, — справжнісінське тобі метеозведення. Можливо, Йожеф саме тому й утікав від нього півкілометра, аж поки докори сумління його не спинили. Менш бридким було хлопцеве обличчя — юне, з правильними, трохи жіночими рисами, а проте теж брудне й непоголене.

— А черевики ти в рюкзаку тарабаниш? — запитав Йожеф.

Над далекими високими горами раптом захмарилось, хоч ранкова зоря ще й не добулася до покритих снігом вершин.

— Черевики? Ви боїтесь, що я вимашу вашу чистеньку машину?

— Облиш свої детепи! — відповів Йожеф.— Машина, може, й брудна, але я беру в ній, кого хочу.

— А мене не хочете?

Йожеф мимоволі звернув увагу не на слова, а на те, як хлопець іх вимовляв. Голос був хиткий, і сам хлопець виглядав якимсь непевним. І той потаємний жест правої руки, і ледь помітний непристойний рух сідниць, і зблиск очей за роговою оболонкою... Хлопець хитнув усім тілом.

— Машина, може, й брудна, але я беру в ній, кого хочу.

— А мене не хочете?

— Куди поспішаємо? — спитав Йожеф.— До Монтани?

— Туди, — хрипко відповів хлопець.

Йожеф дивився на його босі ноги. Ну, звичайно, це ще двісті миль. Поки ти дійдеш туди, буде вже по забаві.

Під носом у хлопця причайвся дрібний червонявиий прищ з білою цяткою посередині завтовшки з вістря голки — Йожеф тільки тепер помітив його... Очі хлопця нібито знову збліснули.

— Підкинете все-таки? — запитав він роздратовано.

На шосе, що з'єднувало всього декілька віддалених гірських селищ, стояла тиша. Жодного авто не трапилося Йожефу протягом останньої години. І той вершник, що у райдужному світанковому свіtlі повільно трохи кав по узбіччю дороги, по-своєму навіть зворушив його.

— Це ще двісті миль,— сказав Йожеф.— Поки ти добредеш туди пішки...

— Так ви мене не підкинете?

— На брудній машині?

Хлопець засміявся, сміх його теж був хрипкий.

— Чого б їй бути брудною? Вона не чистіша за великий палець моєї ноги!

— Можливо,— сказав Йожеф.

Хлопець знову засміявся. Сміявся він якось манірно. При тому він ледь потягнувся: мав гарну поставу, струнку і міцну, тонкий стан, довгі стегна і подівочому округлі м'язисті сідниці. Він усе ще сміявся. Йожеф раптом уловив специфічний запах і глянув хлопцеві у вічі. Але здогад ще був надто не певний.

— Підкинути тебе? — спитав Йожеф.

— Якщо хочете! — хрипко засміявся хлопець.

— Może, ти і віддячив би?

— Залежно від того, чи довезете мене до Монтани,— відповів хлопець.—

А що ви, до речі, маєте на увазі під подякою?

— А біс його знає,— сказав Йожеф.

Власне, його не дуже й приваблювала ця гра — які інтелектуальні чи душевні потреби вона могла б задоволити? — і все-таки, вже почавши, хотілось довести її до кінця. Все, що має початок, мусить мати й кінець. Вони ходили

околяса, як два борці, чатуючи, коли можна буде схопити суперника нижнім затиском. Йожеф мав очевидну перевагу, ризикував лиш його супротивник — дорогою у двісті миль.

— А біс його знає, що я можу від тебе хотіти,— сказав Йожеф.— Грошей у тебе, певно, нема, навіть на бензин. Чи, може, є?

— Ні гроша,— відповів хлопець.

— Я так і знов,— закивав головою Йожеф.— А що смокчеш?

— Зуби,— відповів хлопець.— Я не вживаю всі оті штуки. Чи ви гадаєте, що я тягну в рюкзакі вагон ЛСД або ще щось такого...

— Я не про це,— сказав Йожеф.— У мене закінчилися сигарети.

Хлопець засміявся:

— І у мене.

— Отже?

— Що — «отже»?

— Я ніби чув тут,— сказав Йожеф,— що ти збиралася віддячитись.

— Хіба я казав таке?

— Ну, щось подібне.

Хлопець засміявся, потім знову потягся, блиснув бездоганно білими зубами, обтягнув штани. Гра його виглядала тепер настільки однозначною, що Йожеф відчинив дверцята машини.

— Сідай! — сказав він, намагаючись потамувати огиду, хоч уже знову, що не помиляється: пропозиція молодика була недвозначна, як неонова реклама; вона світилась у його очах. Та Йожеф мав забарну вдачу; він усе ще хотів пересвідчитись у своєму припущення, хоч ця певність не мала вже ніякого значення: все тут було дешевим кросвордом. А, крім того, йому слід було поспішати, щоб устигнути на відкриття фестивалю. Мік Джеггер! Мік Джеггер! Мік Джеггер тут, Мік Джеггер там, Мік Джеггер скрізь! Хазяїн неба і пекла, що роззвялює рота над щасливішою половиною людства. Даєм-берем невимовну насолоду життя — до самої смерті! Та до тих пір непогано все-таки мати супутника,— сказав собі Йожеф,— супутника, який протягом довгого шляху відволікав би від болісних дум, що волали, немов еринії, чи бодай ті думки притлумлювали. Краєм ока він кинув швидкий погляд на хлопця. І на його ноги, які той, наскільки дозволяло сидіння, підтягнув під себе.

Сонце вже зійшло, але хмари, що линули над горами, час від часу його закривали. Хмари були неправильної форми і, досягши рівнини, по якій бігла дорога, зненацька опускалися до самої землі. Йожеф зрідка поглядав на небо: мабуть, піде дощ. Хоч день мав бути спекотливий, проте перспектива попасті під дощ його мало тішила: цілу ніч він провів у дорозі — права нога на педалі, руки затерпли настільки, що вже й не розтикались, і якщо лине дощ, він навряд чи добереться до табору завидна по намоклому бетоні. Старенький «форд» його поки що не підводив, хоч шуму-гаму було доволі; коли натиснеш на педалі, він слухняно мчав зі швидкістю 120 кілометрів на годину. На щастя, дорога була

пряма, як стріла. Ніякого руху. Мотор пожирає бензин, ревів, але робив те, що від нього вимагалося.

Зрідка Йожеф поглядав на небо, він не розумів, що там діється. Невеличкі купчасті хмарини змішувалися з темними згустками різновеликих клубків, схожих на грозові тучі, що займали півнеба, але з-пода них на обрії, купаючись у сонячному сяйві, знову випливали дрібні перисті хмарки. Всі вони рухались разом з машиною до Монтані, то розділяючи на частини небесний обшир, то лише розпливаючись окремими плямами, то набігаючи такою повінню, що їхні тіні, скільки сягало око, покривали всю рівнину. Земля темніла, ніби готовується до нового прокляття — потопу. Хмари?..

Прости господи наші грішні душі, miserere me Domine secundum magnam misericordiam tuam, і будь милосердний, але це не хмари. Не хмари? Не хмари, а птахи. Розповідають, що при загибелі Ніневії над приреченим містом пронеслися такі зграї птахів, що померкло сонце. Ворота всесвіту розчинилися, в глибині її у височині вирували птахи, і кожна бульбашка — сила-силенна птахів,— зливаючись із сусідньою, швидко розросталась і відділяла суцільним летким простирадлом землю від неба, темряву від світла. Згусток помсти і карі був такий тугий, що хижі птахи, які раніше літали поодинці або попарно, збивались у зграї, а співочі птахи без страху мчали за ними. Змішались міць і неміч і, доповнюючи одна одну, виринаючи і вихлюпуючись із суцільної маси безконачного потоку, летіли до Монтані; здавалось, краща половина природи об'єдналась у зграї птахів і рушила в наступ проти гіршої, нижкої частини, що збиралася у Монтані. Та не дай бог вимовити це слово: пекло! Що ти знаєш про пекло? Що ти знаєш про те, що природа, як той божевільний обраний птах, стає на вістря свого крила, щоб зберегти рівновагу? Чи про те, де проходить межа палаючого під нами вогню, і що може зупинити потоп, який ллється на нас згори, не зашкодивши нашому життю?

Перша хмора, пташине ество якої розгадав Йожеф, складалася з грифів, що летіли на розпростертіх крилах, а може, ѹ королівських кондорів, чисте біле черево яких перетворювалося перед здивованим Йожефом на м'які кучері перистої хмарки. Пір'я на крилах і на хвості було чорним, а прикриті настовбурученими пір'їнами голова і шия — багряно-червоними, але що летіли вони на висоті двох чи трьох тисяч метрів, то у променях сонця, яке підсвічувало їх знизу, було видно лише їхнє білоніжне черево. Хтозна, чи ѹ справді вони сотнями й сотнями збивалися у зграї, але в очах землян, мов на екранах локаторів, їхнє біблійне множество виглядало саме таким, і здавалось, ніби по небу у повільному спондейчному ритмі вітру котиться клубок.

— Кондор, що гніздиться на стрімких скелях у районі Магелланової протоки і Патагонії,— сказав Йожеф, позираючи в дзеркало заднього виду і знууджено натискаючи на педаль,— сягає висоти близько семи тисяч метрів. Він підіймається в небо, повільно розмахуючи крильми, розмах яких сягає три метри. Зріст самця перевищує один метр, самка трішки нижча за нього.

— А чим живиться цар неба? — запитав Йожеф, глянувши у дзеркало заднього виду і знуджено натискаючи на педаль.

— Живиться падлом,— відповів Йожеф, глянувши у дзеркало заднього виду і знуджено натискаючи на педаль.— Туди, де здихає якась тварина, злітається тридцять-сорок таких птахів. Спочатку вони шматують найдоступніші частини трупа: видирають очі, вуха, язик, статеві органи.

— Вони полюбляють нутрощі? — запитав Йожеф, глянувши у дзеркало заднього виду і знуджено натискаючи на педаль.

— Вони чекають,— провадив Йожеф, глянувши у дзеркало заднього виду і знуджено натискаючи на педаль,— поки під дією сонячного тепла утворяться гази й розірвуть загниваючу діафрагму. Іхній делікатес — м'яка товста кишка і духмяні тельбухи, що забродили.

З-під невеличкої хмарки-клубка, як грім небесний, якого, однак, не було чути, бо старенький «форд» ревів дедалі гучніше, на запінене небо випливла, зростаючи в розмірах, грозова хмара, протилежний край якої тягнувся до завжди недосяжного обрію. Вона швидко темніла і розповздалась, і в цьому місиві сонце скидалось на абстрактний фольговий диск. Попереду летіли ворони, найбільші з родини воронових, з гладким і бліскучим чорним оперенням і величезним дзьобом, викриуючи: «кар-кар-кар-кар», за ними летіли дрібніші види цієї родини — сірі ворони, гайворони, червонодзьобі альпійські ворони, галки, сороки з чорно-блілим оперенням, п'ятдесят підвідів *garrulus glandarius*, кедрівки звичайні і кедрівки сибірські — у такій величезній кількості, як свого часу на Сінайському півострові навколо табору ізраїльтян, у північній частині Фара під Кадешом, де за величчям божим зібрались поблизу святого намету перепели, дивуючи безбожну пустелю, щоб голодний народ, підібравши і висушивши їх, зміг насититися і підтримати свою слабку плоть.

— Але сам Мойсей, вождь народу, не потрапив у Ханаан, до землі обітованої,— сказав Йожеф, глянувши у дзеркало заднього виду і знуджено натискаючи на педаль,— бо в ослаблій вірі своїй у господній промисел ударив об скелю, видобуваючи з неї воду, не раз, а двічі. Якщо ці хмари птахів захоплять Монтану...

— ...захоплять Монтану,— продовжував Йожеф, глянувши у дзеркало заднього виду і знуджено натискаючи на педаль,— то вони знищать усе, як осли, які звикли випасати траву на пасовиську аж до коріння.

— Чим харчуються птахи родини воронових? — запитав Йожеф.

— Коли як,— відповів Йожеф.— Узагалі вони всеїдні, як люди, хоч звичаї в них простіші і вони ніколи не оминають падла. Ворони, що живуть в Альпах, летять слідом за мисливцем і з'їдають у нього на очах підстрелену сарну, що впала в провалля. Вони підіймають у повітря черепашку з твердою шкаралупою, а що не мають спеціальних знарядь, то просто кидають її згори на скелю, використовуючи таким чином каміння не згірш від людей... Сірі та чорні ворони...

— ...теж всеїдні,— відповів на запитання Йожеф,— крім падла, мертвчини, слимаків, плазунів і комах, вони пожирають злаки, горіхи, фрукти і ягоди. Як і людина, вони ловлять рибу, інших морських тварин, чатують, поки зі своєї нори вискочить миша, полюють, як і людина, на зайчат, молодих куріпок і фазанів, і, як і людина, забирають яйця у домашньої птиці, розоряють гнізда дрібних птахів. Цікаво, чи гайворони...

— ...які перемовляються між собою звуками, подібними до «кроа» чи «кра»,— сказав Йожеф,— шкідливіші за людей, які пожирають набагато більше за них?

— Закони людей охороняють їх,— сказав Йожеф,— адже, пожираючи польових шкідників, вони допомагають людям плекати свою ненажерливість. Як і галки, у колоніях яких спостерігається сувора ієрархія, найвельможніші сойки можуть ущипнути будь-кого із своїх колег, але найнижчі в табелі про ранги — нікого. Та якщо хтось нападе на мешканця колонії і він попросить допомоги, то першим на поміч поспішає супутник життя, а потім і вся колонія.

— Так само й людина,— сказав Йожеф,— опинившись у скрутному становищі, просить допомоги, і першим на поміч поспішає супутник життя, потім усе село, місто, країна. Хіба не так?

— Так,— відповів Йожеф, глянувши у дзеркало заднього виду і знуджено натискаючи на педаль.

І сунули вони неозорою громадою, яку не міг би злічити або й просто прикинути її чисельність ні один психіатричний заклад світу, і сунули вони на Монтану, і зробилася така тьма-тьменна, як колись у Ханаанській долині, коли за наказом Ісуса Навіна спинили свій хід Сонце і Місяць; і ось, легко випередивши «форд», який щосили змагався з ними, двокрилі мешканці палеарктичного світу, махаючи крильми, які зі свистом розтинали повітря, роззвивши дзьоби, що жадали помсти, з близкавичною швидкістю летіли з півночі і з півдня, зі сходу і з заходу, всі птахи з усього світу летіли в такій злагоді, що орли несли на своїх спинах чижів, лебеді — іволг, соколи — вгодованих неповоротких перепелів і лопатнів, чубаті й рожеві чаплі півколом оточили незрячих на сонці сов і спрямовували їх лет, щоб, бува, ті не впали з височини у псевдосвітло логіки, яке, розбризкуючись над поверхнею землі, вже майже покрило собою всю діяльність людських створінь. І мчали вони десятитисячними гуртами, обертаючись, наче кулі, довкола своєї осі, мовби їх гнав смерч, торохтячи у глумливому настрої, мов пекельний млин, горлаючи, мов папуги, і поскрипуючи, мов флюгері, і здавалось, якби було треба, то вони б залюбки відтараobili над населеною рівниною «Отче наш». Витягши довгі ший і вишикувавшись у клин, щільно притиснувшись одна до одної, сунули десятки тисяч диких качок, що пролітали над стареньким «фордом» з таким свистом, мовби з-поміж їхніх ляскавючих дзьобів викочувався далекий грім. І вони кричали на свої мові голосе «га-га-га-га» і «ках-ках-ках», і «ра-ра», і «гок», і «тренг», що дзвеніло, немов труба, а були й такі, що горланили «гу-і-ліо», і, більше того, траплялися серед них і такі — так звані гулясті червоні огари,— які, проносячись над машиною, насвистували щось подібне до «кві-кві-кві» і «дя-дя-дя», але важко було розібрати усі ті слова, бо зграя була невелика. І сунули за ними слідом, спустившись трохи нижче, у вигляді охопленої полум'ям хмари старовинні роди шести різновидів фlamінго.

Їх були сотні тисяч. Як у найперший день творіння, коли господь сказав: «Хай буде світло!» — птахи витіснили з навколошнього простору повітря і заповнили його світлом — рожевим полум'ям такої густоти, що темрява, мовби облязячи з зеленої поверхні нив і боліт обабіч дороги, розповзлася, очистивши шосе.

Здавалося, над дорогою до Монтані провисла Галактика, переливаючись білим і рожевим полум'ям, яке, спускаючись усе нижче, залишило на блакиті неба вогненну смугу і, засліпивши Йожефа, змусило його мимоволі скинути ногу з газу і натиснути на гальма.

— Що сталося? — хрипким голосом запитав хлопець, що сидів поруч.
— Нічого,— відповів Йожеф, стежачи за палаючим над головою морем.
— Ніби збирається на дощ,— сказав хлопець.

З правого боку, на березі озера Мензалех, обважніла хмара коралового кольору спустилась на землю; птахи, підтягнувши лапки під черевця, повигинали довжелезні ший, мов літеру «S», і поховали під крила голови.

— Вони заснули? — запитав Йожеф.

— Заснули,— відповів Йожеф.

— Чому ви знову зменшили швидкість? — перепитав хлопець.— Я залюбки вас зміню за кермом, якщо ви втомилися.

— Якого ще дідька...— сказав Йожеф.

— Може, ви боїтесь, що я не дам ради з цим вашим брухтом?

...І знову посунули чорні дрозди, синиці, кропив'янки, сорокопуди, велики і дрібні солов'ї, вільшанки і берестянки, посунули вівчарики, мухолови, сільські, берегові і міські ластівки, очеретяні дрозди, строкаті і дрібні дятли, сірі вільшанки й омелюхи, з Гімалаїв прилетіли сонячні птахи з їх мелодійним «ді-ді-дідала-діделі», з Північної Америки прилетіли прудкі співочі дрозди, які своїм умінням наслідувати звуки настроїли проти себе людей і тварин, ніби насміхаються над бідною уявою самої Природи,— адже вони не лише кукурікають, наче півні, не лише кудкудають, ніби кури, гелгочуть, як гуси, крякають, як качки, рохкають, як свині, нявчать, як коти, а й дзижчатъ, наче пилка, скриплять, як немащені двері, наводять жах на домашню птицю, імітуючи голоси хижих птахів, своїм нявчанням доводять до шалу закоханих котів і повергають у розпач собак, що, прокинувшись, вірять, ніби чують посвист свого хазяїна, і даремно його шукають,— прибули всі співочі птахи, шість тисяч видів, і ще дві тисячі сімсот видів сімейства мухоловів, розкуйовдивши пір'я і задихаючись від жадоби помсти, вкрили обрій такою щільною завісою, що похитнулось небесне склепіння і порушилась раптом братня рівновага землі і неба. І посунули левоподібні жовті грифи, несучи під пахвами весь жахливий сморід славного минулого з міцнішими за сталь пазурами, з яких усе ще крапала кров. І посунули мезозойські летючі динозаври і ящери, які разом з птахами перейшли з несуття у буття, з тілами завдовжки з милю, покритими броньованими пластинаами, з криваво-червоними зубами, загнутими, як гачки; смерч, що здійнявся від помаху їхніх крил, ледь не змів з дороги старенький «форд», що й без того спався навсібіч.

— То ви дасте мені кермо? — спитав хлопець.

Йожеф глянув йому у вічі:

— То це і є обіцяна послуга?

— Яка послуга? — спитав хлопець, посміхаючись.

Йожеф знову глянув йому у вічі:

— Давай покинем цю гру.

— Не розумію,— відказав хлопець із зухвалою посмішкою на неголеному обличчі.— Віддячти за що? За те, що ви підвезете мене туди, куди й так ідете?

Машина б ззерла стільки само бензину й без мене. Чи, може, ні?

— Шахрай,— сказав Йожеф.

Хлопець продовжував посміхатись:

— Легше на поворотах! — сказав він.— Між іншим, за проїзд платять по прибуттю.

— Якщо довіряють пасажирові,— відповів Йожеф.

Гра цікавила його тепер трохи більше: коли ж, нарешті, він змусить хлопця недвозначно себе виказати? Він зменшив швидкість до ста кілометрів, потім до восьмидесяти.

— Ви знову зменшили швидкість? — запитав хлопець.

Йожеф прибрав ногу з педалі.

— Я тебе висаджу.

— Що?! — скрикнув хлопець несподівано високим голосом, що зривався у фальцет. Двозначна посмішка збігла з його обличчя, і навіть під щетиною було видно, як він зблід.

— Я не люблю людей,— сказав Йожеф,— які не дотримують свого слова, та ще й поводяться нахабно.

Хлопець скривив губи.

— Ви зловживаете своїм становищем,— сказав він жалісно.— За те, що ви вимагаєте в мене за плату, я вдома отримую разів у десять більше. Та ще й хтозна-яку кляту хворобу я зможу підчепити від вас у вигляді «чайових».

— Разів у десять більше? — перепитав Йожеф.— Так ти, виходить, «професіонал»?

— А вам що? — сказав хлопець.

— Нічого,— кивнув головою Йожеф.— Я так і думав.

— Який у вас нюх! — глузливо сказав хлопець.

— Так ти збираєшся розраховуватись чи ні? — спитав Йожеф.

— Вже?

— Вже. На цьому місці.

— А що вам потрібно? — спитав хрипким голосом хлопець. Зовні він виглядав міцним, але Йожеф відчував, що зможе його подужати. До того ж, мав пістолет і міг не боятись.

— Я питую, чи збираєшся ти розраховуватись?

— А якщо не збираюсь,— сказав хлопець,— то ви мене тут залишите у лайні?

— Залишу,— погодився Йожеф.

Хлопець помовчав.

— Ну, якщо вам горить...— сказав він за хвилину.

Машина спинилася. Йожеф і сам не зінав, чому його охопила така відраза, невже через хлопцеву ницість? Не відвертав же він носа від повії; відколи пішло шкере бертъ його подружнє життя, він не раз вдавався до їхнього милосердя.

Він ще раз глянув на брудні ноги хлопця, на хвильку затримав погляд на червоному прищі під носом з білою гостроконечною цяткою посередині,— «бо не вмивається»,— пробурмотів про себе, тоді перехилився через юнака й відчинив дверцята машини. Відчув таку огиду, що ледь не виблював.

— А що, коли б я тебе зараз віддухопелив? — спитав тихо.— І висадив к бісусу з машини?

Обличчя хлопця спотворилося.

— За віщо?

— За віщо? — перепитав Йожеф.— А я й не знаю, за віщо!..

— Ні-ні,— сказав хлопець,— не чіпайте мене!

Йожеф ударили його по обличчю лівою рукою, але не так сильно, як підказували емоції, правою скопив за комір і викинув з машини. Хлопець упав на коліна, обличчям до землі, і так і закляк. Йожеф розлючено сплюнув. Він уже був завів мотор, коли хлопець підвів голову і почав щось кричати хрипким голосом. Спершу неможливо було збагнути, що він кричить, бо заважав шум мотора. Йожеф жбурнув за вікно рюкзак — очевидно, хлопець просив повернути саме його. Лишилось натиснути на педаль, машина заревіла, набираючи швидкість.

Через кілька годин почався дощ. Дорога повернула на велику західно-східну автостраду; тут уже мчали сотні машин, хоч інколи рух несподівано завмирав і доводилось просуватись колоною,— коли зліва і справа, з бічних доріг виливались на чорну, близкучу від дощу автостраду нові потоки автомобілів. Більша частина їх, очевидно, іхала до Монтані. Через відчинені вікна розмахували прaporами, яскраві червоні, сині, жовті блазенські фігури, якими були розмальовані капоти машин, зухвало кидали виклик похмурій погоді, що набужалася у хмарах над рівниною. У деяких машинах гучно виспіувували. Із машин, що обганяла одну одну, долинали то різкі звуки пісні, то фраза, обірвана на середині, то перекоти сміху. Чотирма смугами автостради на захід мчало безліч машин, по зовнішній смузі теж іхали набиті людьми міжміські автобуси і вантажівки. На чотирьох інших смугах, у протилежний бік, рух був набагато менший. Імовірність того, що всі вчасно встигнуть на відкриття фестивалю,— на виступ Міка Джеггера,— ставала дедалі мізернішою. Та, може, він виступить ще наступного дня, або через день,— залежно від того, чи йому заплатять за це. Скільки бере він за один концерт — двадцять, тридцять, п'ятдесят тисяч? Мік Джеггер тут, Мік Джеггер там, Мік Джеггер скрізь! *Live with me!* Браття, нумо жити разом! Дощ періщив монотонно і безперервно, і так само невпинно працювали склоочисники.

— Організатори фестивалю розраховують на сто тисяч відвідувачів,— сказав Йожеф. По краях вітрового скла краплі дощу чомусь текли не вниз, а вгору.— Як я зможу знайти одну-єдину людину серед ста тисяч? — запитав Йожеф. Він натис на педаль газу й обігнав шістьох із ста тисяч, які, сидячи одне на одному й лежачи, палили, поринаючи у забуття й уявляючи себе, певно, вже у Монтані.— Побоявся за свій рюкзак, тухля,— сказав Йожеф. Він зняв ногу з педалі: перед ним у якомусь химерному неперервному акті знову зміївся цілий ряд машин, то пригальмовуючи, то знову рушаючи з місця. Дощ лив як із відра. Йожеф зачинив вікно, бо струмені води проникали в машину.

— Яке в нього жіноче обличчя! — сказав Йожеф.— На кого він схожий? На мою дружину?.. Якщо о четвертій годині дня така холоднечча, то вночі всі сто тисяч позамерзають. А на ранок воскреснуть. Мік Джеггер воскресить їх. У день воскресіння він сидітиме праворуч від бога, на місці господнього сина, і співатиме з мікрофоном у руці.

Колони машин знову зупинилися. Із сусіднього авто виглянула довговолоса голова — хлопець чи дівчина? — у темних окулярах захисного кольору на кінчику носа:

— Тобі не нудно, любий?

— Як мені може бути нудно, коли я сам-самісінський,— відповів Йожеф. Від сусідів далинув солодкавий запах марихуани.

— Та ну, не нудно! — сказала довговолоса голова.— Ходи до нас!

Йожеф був сам один у своїй машині, а там їх чавилося чоловік сім-вісім, і машина їхня аж дзвигтіла від сміху. Здалеку, з голови колони, зустрічний вітер доніс якісь розміті сигнали,— колона, видно, рушила з місця. Все-таки то з машини визирала дівчина. Вітер розхилив їй на грудях розстебнуту червону блузку, і вона й не подумала затулитись.

— Тобі душно? — поцікавився Йожеф.

— Ходи до нас, любий! — пролепетала дівчина.— Чи, може, мені перейти до тебе?

У вікно машини вдарив нудотно-солодкий дим сигарет з марихуаною.

— Іди до дідька,— сказав Йожеф.

Там уже все товариство, за винятком, може, водія, дружно рушило в бік сновійного раю, і можна було не сумніватися, що вони перекинуться у якийсь ярок або вріжується в когось ще до Монтані. Три смертельні випадки, десять поранених. Йожеф рушив з місця, перед ним так само рушив з місця великий чорний «шевроле», і всі повільно покотилися далі. Йожеф хотів обігнати машину з любителями марихуани, але сусідні доріжки були вже забиті.

Вентилятор довелось вимкнути — він нічого вже не допомагав проти густих бензинових випарів. Дощ час від часу переставав, тоді припускав знову. Машина з любителями марихуани котилася поруч, і неможливо було її обігнати, ані відстати від неї. Дівчина — на чиїх колінах вона сиділа? — у розхристаній червоній блузці знай висовувалася з вікна і вимахувала руками.

— Можна я перейду до тебе, любий?

— Іди до дідька,— голосно сказав Йожеф крізь зачинене вікно і, знаючи, що дівчина його не чує, заговорив до себе: — На всіх шести континентах, включаючи Атлантиду, немає такої незрівнянно красивої жінки, якої б я зажадав і яку впустив би до своєї постелі відтоді, як моя дружина, яка давно вже байдужа до мене і яку я два чи три рази зрадив, утекла. З ким? З усіма! Не з Яношем або Джеком або Мігелем Анхелем Астуріасом — мое шанування письменників! — а просто з чоловічою статтю. І з жіночою. З людством, з усім людством, що піднялося на крилах. Але сонце у гніві розтопило дедалові крила, і людина, злетівши, упала й розбилася. Прогулянка по Місцю? Людина у космосі? Зварювальне полум'я людського розуму на тілі квазарів? Зупинка у космосі і транзитний квиток безсмертя на Венеру, поки що лише на Венеру?

Куди ти втекла з цієї землі, Естер, з колишніх володінь імператора Джунтемала Чакчіквела Аксчапліка¹, де ти змушені була ступати своїми білимі ніжками по крові і гною? Аксчаквел Джунтеплік Чікчак, Аксчакмел Чіквелмал Джунтеплік, Аксчаплік-лік, Джунтемал-мал, Чіквел-вел-вел. Ти багато чого домоглася, людська уяво! Уатезмала.

— Чакчіквел,— сказав Йожеф.

— Уатезмала,— відповіла дівчина.

— Аксчаплік,— сказав Йожеф.

— Джунтемал,— відповіла дівчина, випнувши губи для поцілунку. Посередині губ — слід сигарети з марихуаною.

Продумавши все і зваживши, Йожеф, видно, покохав дівчину. Бідолашне зіпсуте створіння, яким згубним шляхом воно веслує,— навіть зорі спалахують над ним лиш для того, щоб згаснути!.. Яка користь від сотні оргазмів за годину, якщо після них ти знову бrestимеш по покидьках земного буття, провалюючись по шию в смердючі ями, що не мають ні входу, ні виходу. Покохав її, тобто, як каже мудрець, пожалів її усім жаром, усім запалом свого незмірного гніву, який клекотів у грудях.

— Іди до дідька! — сказав він, цього разу вже рідною мовою, відповідаючи знову-таки лише самому собі.

— Як тебе звати? — гукнув він, відчинивши вікно, в бік машини, що їхала за якіхось півтора метра від нього.

— Хуана,— відповіла дівчина.— Можна, я перейду до тебе, любий?

Йожеф натис на педаль, повернув кермо вліво, побачив нарешті прогалину, крізь яку міг би протиснутися: великий чорний «шевроле», випередивши його, звернув на третю доріжку. Перед ним тепер їхав маленький, подібний до жука, «ольксваген»; Йожеф ледь не наїхав на нього, позаду заскрготовав гальмами величезний «крейслер», мало не врізавшись у Йожефів «форд». Колони машин — паруючі безголові змії — рухались прямыми рядами, дощ падав вертикальними струменями; рівномірний шум моторів розповзався по вологих нивах, що парували обабіч дороги, орієнтир — одинокий дуб, що відчайдушно боровся

¹ Вигадане ім'я, гра-приказка.

за існування у просторі,— ставав дедалі абстрактнішим, віддаляючись до підніжжя далеких гір.

— На щастя, на світі існують ще й гори,— сказав Йожеф.— Гори, що на картинах середньовічних художників у вигляді тла заступають шлях могутньому потоку людських страждань.

Машини, що рухались чотирма колонами, з ревом мчали через велику каліфорнійську рівнину. У густих випарах вихлопних труб могла б задихнутись дитина або собака, якби опинилася поруч,— так тисячі років тому у гітлерівських автобусах, де вихлопні труби були введені всередину, задихались євреї й цигани.

— У Монтані є стоянка для автомашин на вісімдесят тисяч місць,— сказав Йожеф.— До найближчого населеного пункту, біля якого збудовано стадіон, можна доїхати по трьох трасах,— так інформували Йожефа ще перед поїздкою.— Одна з них починається на морському узбережжі. Та зараз, певно, усі три траси забиті машинами. Фестиваль організував для процвітання свого закладу власник стадіону. Несповідимі шляхи господні,— сказав Йожеф.— Монтана — невеличке гірське селище, у якому живуть селяни, стадіон збудовано біля підніжжя гори, на перехрещенні трьох основних автотрас. Кажуть, ділянка під стадіон була куплена у смердючих селян за цибулину, хвалити бога. Тепер угорі, на схилі пагорба, ті смердючі селяни, сидячи навпочіпки одне біля одного, спостерігали за Йожефовим маленьким «фордом», що мчав у потоці машин до Монтани. Ale й на внутрішній, швидкісній смузі неможливо було розігнатися понад сто кілометрів за годину — навіть якщо знектувати інтервалом для гальмування. Траплялося, хтось засинав за кермом, ненадовго, ale — небезпечно для життя! — казав Йожеф, який не спав два дні і дві ночі. Якщо він поспішатиме, то, можливо, в Монтані, серед ста тисяч людей, він знайде свою Естер ще до того, як вона остаточно відлине з людством, що знялося раптом на крилах.

— Можна до тебе, любий?

— Чакчіквел,— сказав Йожеф.

— Уатезмала,— відповіла дівчина.

— Аксчаплік,— сказав Йожеф.

Чи він задрімав? Йожеф потер очі. Звідки в дідька взялася знову машина з любителями марихуани? Чортів водій. Чортова баба.

— Можна я перейду до тебе, любий?

— От як зменшу швидкість до п'ятдесяти,— буркнув Йожеф,— то скачи хоч обома ногами, люба!

Він збільшив швидкість до ста десяти, тоді до ста двадцяти кілометрів на годину, але за мить машина з курцями наздогнала його.

— Хай тобі й у страшному сні не насниться,— сказала дівчина,— ніби я сиджу на колінах у джентльмена. Цей джентльмен — мій чоловік, але якщо ти зі мною одружишся, я розлучуся з ним.

— А чого тобі з ним розлучатися? — запитав Йожеф.

— Ми одружені багато місяців,— сказала жінка.— I набридли вже одне одному, правда, любий? Якщо ти одружишся...

— Гаразд, стрібай! — сказав Йожеф.

Жінка вийняла з рота сигарету і засміялася. Вона, мов собака, вишкірювала свої хижі блискучі зуби. Проте, це була гарна жінка, на овальному обличчі якої палали чорні очі, волосся теж мала чорне, як вороняче крило, трішки кучеряве,— певно, в її жилах текла і негритянська кров. Коли вона сміялась, її зінці звужувалися, очевидно, від марихуани. Цікаво, а в ліжку вони розширюються?

— Йди до дідька,— сказав Йожеф рідною мовою, але не міг уже ні обігнати сусідів, ані відстати від них, бо десь попереду, у шаленому потоці машин знову назбирувався затор. Машини сповільнили швидкість і рухались черепашачим кроком, упираючись одна у одну.

Жінка засміялася.

— Cuidado galanteador,— сказала вона по-іспанськи.— Грошей у мене нема, і не розраховуй! Та й ті, що були, чоловік одібрав ще у перший тиждень нашого шлюбу. Я тримала їх на банківському рахунку, відкладала з платні — уяви, яка я дурна гуска! — а чоловік доти бив мене, поки я не зняла їх. I програв їх одразу в карти, але принаймні відтоді мене вже не б'є. Здається, я таки занапстила своє життя.

— I твій чоловік чує, що ти говориш?

— Ще б пак! — відповіла жінка.— Я ж сиджу у нього на колінах. Ale зараз я б пересіла до тебе, і в Монтані ми б одружилися, адже там, певно, є якийсь попик, що обвінчав би нас.

— Ну, що ж, але спершу тобі б слід розлучитися,— сказав Йожеф.

Жінка розсміялася:

— Що правда, то правда. Але хіба це довго? Найдужче, любий, мені подобається, що ти такий педантичний і мудрий, як ховрашок.

Йожеф зняв руку з керма і послав їй повітряний поцілунок:

— Саме за це мене й любить дружина.

— Справді любить? — перепитала через якийсь час жінка.— Але вона з тобою все-таки б розлучилася?

— Коли б не так!

— Ну, ми з нею це полагодимо,— сказала жінка.— Ти б міг заплатити їй відступні, якщо маєш грошу, бо у мене ні цента. Мій благовірний зняв з моого рахунку все, що було, ще у перший тиждень нашого шлюбу.

— А чому ти дозволила? — спитав Йожеф.— Він тебе бив?

Жінка засміялася:

— Звідки ти знаєш? Чи, може, я вже розповідала? Але відтоді він більше не бив мене, крім одного разу, та й то не дуже.

— А того разу за що? — спитав Йожеф.

— Бо я висміяла його. У нього ще борода не росте, і тому раз на тиждень він голить потилицю. Гадає, що в нього тоді ростиме і спереду.

— Отже, б'є? — сказав Йожеф.— Ідеальне кохання! А коли б ти ще й давала задачі...

Вже сутеніло і більшість машин ввімкнули фари. Мов на картині художника-пунктиріста, по безкрайі каліфорнійській рівнині звивалася довжелезна, до трьохсот кілометрів змія, позначена вогненними цятками. Поруч неї невидимою змією звивалися ряди телеграфних стовпів, над нею, на небі, висіла бліда подоба вогненної змії, повторюючи кривизну земної поверхні. «Змії, змії», — пробурмотів Йожеф.

У горах Монтани ще темно. Червонувате блимання вогненної змії нічого не говорить про те, що діється у її темних нутрощах. Змія пожирає змію, сильний слабшого, червонястіший червонястого. Хуана сидить на колінах своєї змії, що пожирає її, і сама вона теж змія. Світ пожирає і пожирає себе, ось так! Йожеф визирнув із вікна. Праворуч від шляху, за кілька кроків від краю бетонної смуги він помітив величезну анаконду, що в сутінках, забарвлених червоним світлом автомобільних фар, виринула з савани і, похитуючи головою, звела на нього очі. Це був велетенський екземпляр, довжиною близько десяти метрів, з візерунком у вигляді сірих і коричневих чотирикутників на слизькій шкірі.

— Змія, ophidia, один із видів класу плазунів,— сказав Йожеф.— Їхній хребетний стовп складається з трьохсот хребців, на кожному з хребців, за винятком шийного, по парі іссевдоребер; тварина пересувається завдяки латеральному руху ребер, з гідною подиву швидкістю. У змій немає барабанної перетинки, а також барабанчої порожнини і сечового міхура, вони мають подовжені легені язик, схованій у м'язистому піднебінні, розщепився на два тоненькі закінчення й ороговів. Коли отруйна змія відкриває пащу, її верхня щелепа просувається уперед, отруйний зуб виступає зі своєї борозенки і кінчик його, спрямований перпендикулярно вниз, натискає на отруйну залозу. Отрута, пробігаючи по зубу, виділяється у вигляді невеличкої крапельки і всмоктується у ранку, зроблену зубом. Отрута багатьох змій розкладає кров, отрута інших паралізує нервову систему або дихання.

На осяній червоними фарами божевільній дорозі, що тяглася до самого обрію, непорушно стояло безліч машин із ввімкненими моторами; Йожефова машина опинилася якраз навпроти змії. Рептилія теж не рухалася; піднявши над травою на висоту людини, вона погойдуvalа головою з жовтогарячими очима, наче стрілочник — високо піднятим ліхтарем. Час від часу вітерець тихо ворушив сухе листя агав, що росли поруч. Йожеф відчинив вікно.

— Що то у вас у пащі? — спитав він змію.

Рептилія повернула до нього голову.

— Ідоло,— промірила вона невиразно, бо здобич, застрягши у пащі, заважала їй чітко вимовляти слова.

Йожеф придивився до неї: у пащі смикалась якась жовто-зелена дрібна тварина, але було видно лише її голову — скоріше всього це був невеличкий василіск.

— Куди ви всі поспішаєте? — запитала змія, вимовляючи чітко вже кожне слово, бо встигла нарешті сяк-так проковтнути здобич, що тіпалася тепер у її горлянці за щелепами, які пружно розтягувались.— На обжiranня?

— Перепрошую,— звернувся до неї Йожеф.— Ви б не сказали, яка довжина вашого кишечника? Чи сягає він горла?

— Не знаю, — відповіла змія. — Можливо, сягає край світу. То куди ви так квапитеся? До іда? Збираючись тисячами, як стерв'ятники?

Йожеф засміявся:

— На фестиваль.

— Я теж люблю музику, — сказала змія. — Я б вам затанцювала, коли б ви мали напохувати сопілку. Я таки ліпше танцюю від тої чорнявки у сонцевахисних окулярах з сусідньої машини, яка, бачу, хоче вас зжерти.

— І ліпше від моєї дружини? — поцікавився Йожеф.

— Ліпше від усіх, — відповіла змія. — Адже за традицією моє призначення — морочити людям голову і манити їх сліпучо-блілим світлом знання, розмахуючи перед їхнім носом тим самим неперетравлюваним червоним яблуком, яке, на жаль, назавжди застяє у їхніх шлунках.

При цих словах змія ще вище піднесла голову, гойдаючи нею, мов стороховим ліхтарем, і ледь не тицнулась у корону клена, що ріс поруч. Далеко попереду італійська «альфа-ромео» просигналила у простір дюжину музичних тактів. Машини стовбчили на дорозі вже добрих чверть години, і тільки з лівого боку траси зрідка проносився який-небудь ваговоз, розкладаючи на мить темряву на кольоровий спектр світлом своїх величезних очей-рефлекторів. Рух транспорту з протилежного боку був слабкий. А дощ усе періщив, і вологий бетон відсвічував червонистим світлом у насиченому випарами повітрі. А змія танцювала.

— Добре, що ви захопили сопілку, — сказала вона мелодійним голосом, повільно зводячись і звиваючись кільцями, аж поки усе її величезне десятиметрове тіло сперлось на хвіст. — Ви дуже гарно граєте.

— Я граю з дитинства, — сказав Йожеф. — Мій бідолашний батько навчив мене цьому ще вдома, перед тим, як ми емігрували до Австралії.

— А тепер стежте лише за моїм танцем, — сказала змія, вигинаючись, — і більш ні на що не звертайте уваги, навіть на те, що я говоритиму. Всім — очима, ротом, носом, усім тілом — стежте за мною так пильно, як ніколи у житті. Значить, ви побували вже і в Австралії? Не відповідайте! Хоч би про що я запитувала, не відповідайте, стежте лише за моїм танцем.

— Чому? — запитав Йожеф.

— Не запитуйте нічого! — сказала змія, вигинаючись далі. — Стежте тільки за моїм танцем! Усією своєю нервовою системою, вегетативною і центральною, усіма нутрощами і статевими органами. Бо такого танцю ви ще не бачили, особливо коли я розгуляюся.

— Ви хочете, щоб я збожеволів? — запитав Йожеф. — До якої нестяжі ви наміряєтесь мене довести? Наче від метадону? Від ромілару?

— Не запитуйте нічого, — сказала змія, вигинаючись далі. — Стежте тільки за танцем! Ви дуже гарно граєте. Та коли б ви уважніше стежили за мною, то грали б ще краще. Якщо ви будете краще грati, то я й танцюватиму краще! Якби я забралася на найвищу вершину вашої уваги і закріпилась там, то, може, й позбавила б вас від усіх страждань.

— На жаль, місяць не світить, — сказав Йожеф. — Іде дощ.

— Стежте за мною! — сказала змія, все вигинаючись. — Не доводьте мене до відчайду! На найвищій вершині вашої уваги завжди світить місяць.

— Я не думаю, що жінка у сонцевахисних окулярах хоче з'їсти мене, — сказав Йожеф. — Бідолашне створіння, яке пожирає набагато менше, ніж ті, що видирають шматки з її тіла.

— Стежте за мною, — сказала змія, вигинаючись далі. — Не розмовляйте, не запитуйте! Не вставайте, не сідайте! Не рухайтесь, бо я не можу стежити за вами. Не розпорощуйте своєї уваги. Стежте тільки за танцем!

— Вона хоче крихітку щастя, — сказав Йожеф. — Боже мій, тільки крихітку щастя.

Він запхав у кишеню руку, щоб запалити, забувши, що сигарети закінчилися. Тієї ж миті величезна анаконда, повільно згортаючись кільцями, опустилась на землю і, кинувши останній докірливий погляд на Йожефа, сковала свою пласку голову за стовбур клена. Висока трава навколо дерева пішла хвильами; за напрямком хвиль Йожеф легко простежив, куди подалася величезна змія. Вона повзла геть від автостради, туди, де височіли гори. Райський експеримент не вдався.

— Можна я пересяду до тебе, любий?

— Мене відрадили, — сказав Йожеф. — Архангел Гавриїл з вогненным мечем береже мене.

Далеко попереду знов переливчасто засигналила «альфа-ромео», за ним на всій трасі заревіли мотори, і колона знов подалася вперед. Котились повільно,

поступово набираючи швидкість: десять тисяч машин? Двадцять тисяч? Йожеф наслинив палець і потер ним запалені очі, що дуже свербіли.

— Для вісімдесяті тисяч машин знайдеться місце на автостоянці,— прикинув він.— Начебто знайдеться.

З лівого боку дороги, з-за евкаліптового лісу несподівано виринув поворот залязничного полотна, у п'ятірі раптом зблиснули рейки, і товарняк з двома величезними локомотивами попереду і схожим на гусінь стовагонним тілом, з морським вітром у колесах і з вивергаючими іскри легенями, промчав по насипу, оглушливо гуркочучи й свистячи так, що мало не полопалися барабанні перетинки. «Оргазм транспортного руху»,— сказав Йожеф, спостерігаючи за людьми, що виглядали з вікон локомотива; вони дивились на Йожефа, вишкіривши зуби, обличчя машиніста здавалось червоним від світла розподільного щита, біля якого він стояв, трохи далі, у гальмівному відсікові одного з вагонів, скочувчившись, спав чоловік, жовте світло лампи відбивалось від його плаща. Локомотиви безперервно гули, і вся траса, тріумфуючи, сигналила їм у відповідь. Країна була щаслива.

Вже зовсім стемніло, коли Йожеф, нарешті, добрався до Монтани. Дорога, яка проходила повз стадіон, вела до табору, миль на десять далі. Стадіон площею триста двадцять тисяч квадратних метрів був освітлений і зовсім порожній; рефлектори й гучномовці, підвішені до величезних сталевих опор, здавалися декораціями феллінівського фільму перед зйомками заключного епізоду.

— Проти транспортного сказу,— сказав Йожеф,— виявилися безпорадними навіть вертолоти транспортної поліції, які гасають над автострадою, виписуючи безконечні вісімки. Дюжина приватних літаків не змогла знайти собі місця навіть у повітрі.

— З'ясувалося, що вісімдесяті тисяч місць для стоянки автомобілів недостатті,— сказав Йожеф,— хоч більша частина малолітніх шанувальників року примандрувала пішки. Вони йшли через гори і доли, брели по дорогах і залязничних коліях. Організатори розраховували на сто тисяч глядачів, а зібралися втричі більше.

Безперервно лив дощ.

— Було холодно,— сказав Йожеф.

— Про те, щоб добутися на машині до концертного помосту, чи бодай хоч наблизитися до нього, не могло бути й мови,— додав Йожеф.— Машини оточили улоговину щільним колом у двадцять-тридцять рядів, наче возовий табір; від дощової води, що стікала кривавими потоками з червонясто-суглинистих пагорбів, усе навколо перетворилось на баговиння, а люди — на лелекоподібних юстот.

— Бідолашний мій Йожефе, де ж ти, врешті-решт, притулив машину? — запитав білявий Мануель, підставляючи під дощ своє обличчя з округлою бородою. Сорочка на ньому вже промокла наскрізь.

— Я ніколи не знайду її,— відповів Йожеф.— Ти, мабуть, змерз?

— Я божеволію від холоду, мій бідолашний Йожефе,— відповів Мануель.

Йожеф зняв з себе грубий светр і віддав його Мануелю; гумовий плащ і без того непогано захищав від холоду. Мануель скинув мокру сорочку і, зібравши, викинув її з намету. Светр він одягнув на голе тіло, і йому відразу ж засвербіла шкіра.

— Ти коли приїхав? — запитав Йожеф.

— Вчора вранці,— відповів Мануель.

— І відтоді ввесь час лле? — запитав Йожеф.

— Безперервно,— відповів Мануель.

— Ти випадково не бачив моєї дружини? — запитав Йожеф.

— А вона тут? — запитав Мануель.

— Мені здається, що вона втекла саме сюди. Але справді,— погодився Йожеф,— з якої б то рації у півмільйонному натовпі ти мав зустрітись саме з нею?

— Мій бідолашний Йожефе,— сказав Мануель.— Чому ти не пошлеш її до дідька?

— Не можу,— сказав Йожеф.— Вона нещасне безпорадне створіння!

Мануель засміявся, його великі жовті зуби зблиснули у жмутті русявої бороди.

— Чому це вона нещасна, мій бідолашний Йожефе,— шкірячи зуби, сказав Мануель.— Їй двадцять років, і вона така гарна, що від жаги перехоплює подих, і її услід озираються навіть гоміки.

Старий двомісячний намет протікав згори й знизу, під ногами чвакала земля,

перетворюючись на багнюку, над розкладачкою попискували комарі,— от тобі й абсолютна гармонія. Чого ще не вистачало, так це серцевого нападу. Він затримувався.

— На щастя,— сказав Йожеф,— бо для тієї трьохсоттисячної армії глядачів, більша частина якої надопінгована гашишем і марихуаною, виявилось замало...

— ...тих чотирьох бригад лікарів,— сказав Мануель,— власне, всього дев'ятнадцяти лікарів і шести невропатологів, які у наметах «швидкої допомоги»...

— ...до знемоги,— сказав Йожеф.

— ...серед них було двоє з виснаженням нервової системи...— сказав Мануель.

— ...концерт, на щастя, через дощ почався тільки опівночі...— сказав Йожеф.— Так що я приїхав вчасно, хоч...

— ...біля однадцятої дощ припинився, мій бідолашний Йожефе,— сказав Мануель.— На пагорбах запалили вогнища...

— ...посинілі від холоду люди почали поливати з бензобаків...— сказав Йожеф.

— ...всього дев'ятнадцять лікарів і шість невропатологів...— сказав Мануель.

— ...сире дерево,— сказав Йожеф.

— ...у наметах «швидкої допомоги» з важкими опіками...

— ...і наркотичним отруєнням, потерпілі, які пахали у вогонь руки або ноги,— сказав Мануель,— або які не помітили, що сигарета з марихуаною доторіла до краю і припікає вже плоть...

— ...бо лікарі нелюдськими зусиллями...— сказав Йожеф.

— ...двоє з виснаженням нервової системи,— сказав Мануель.

— ...нібіто сім тисяч,— сказав Йожеф.

— ...нібіто сім тисяч, мій бідолашний Йожефе,— сказав Мануель,— поки закінчиться...

— ...доглядали,— сказав Йожеф,— мій бідолашний Мануель...

— ...доглядали,— сказав Мануель,— дев'ятнадцять лікарів і шість...

— ...різали, зшивали, лікували рані, проломи черепа, сонячні удари, тріснуті і зламані ребра,— сказав Йожеф,— і безліч отруєнь морфієм і ЛСД...

— ...за винятком одного вбивства,— сказав Мануель,— мій бідолашний Йожефе...

— Одного?

Дощ усе періщив, і брудна вода затікала в намет згори і знизу.

— Я більше не побачу своєї машини,— сказав Йожеф.— Навіть її. Який же я телепень, коли думаю, що знайду в півмільйонному натовпі одну людину.

— А з ким вона втекла? — запитав Мануель.

— Ні з ким. З усіма,— відповів Йожеф.

— Одне слово, просто від тебе? — спитав Мануель.

— Можливо, просто від мене,— відповів Йожеф.

— Ти не хотів відпускати її у Монтану? — спитав Мануель.

— Не хотів,— відповів Йожеф,— але й не забороняв. Але вона сказала: «Хіба то справжній шлюб, коли чоловік не єде з дружиною?»

— Чи навпаки,— додав Мануель.— Так ти не хотів їхати?

— Мене нудить від цього збіговиська,— сказав Йожеф.

— Але все-таки ти тут,— сказав Мануель і засміявся.

— Мене тому й нудить,— сказав Йожеф.— Велика людська спільність! Що то за спільність, у яку можна ввійти лише набравшись до чортіків!..

— Вони хотіть не ввійти, а вийти, мій бідолашний Йожефе,— сказав Мануель.

— Звідки?

— З суспільства, мій бідолашний Йожефе,— сказав Мануель Естебан Хесус де Альвеиро-і-Фуенте.— А дехто і з того стану, якого ти теж, як я знаю, не терпиш.

— Плювати я хотів на суспільство,— сказав Йожеф.— І на тебе. Невже нема іншого способу, як тільки себе оскопити?

— Вона тебе зраджує? — запитав Мануель.

— Не знаю,— відповів Йожеф.— Не думаю. Навряд чи вона має постійного коханця, я б помітив. Вона б сама розповіла — не з сором'язливих. Якщо тільки їй не відбило памороки.

— Загубивши щось,— сказав Мануель,— варто звертатися у поліцію.

Йожеф глянув на Мануеля. Той посміхався крізь свою жовту, як літнє пшеничне поле, бороду.

— Повідомляють навіть через гучномовці,— сказав він.— Їх чути у радіусі п'яти миль. Загубилася чоловіча куртка жовтого кольору з коробкою інсуліну у правій кишені, того, хто знайде її, чекає... Загубились жіночі ластикові штані

червоного кольору з гаманцем у лівій кишені... Аллан хай іде додому, у нього померла бабуся... Курт Мюллер загубив коробку з пеніциліном і шприц...

У сусідньому наметі на маленькій залишній пічці італійці варили юшку з консервів; прибитий дощем дим, стелючись по землі, заповз і в намет до Йожефа разом з торохтінням італійської мови, що нагадувала тріск автоматної черги, та смородом часнику, якого, здавалось, спожигали цілий віз.

— Чим ти нагодуєш мене, брате? — спитав Йожеф. — Я ще не єв сьогодні.

— А для чого тобі їсти? — поцікавився Мануель.

— Бо я зголоднів, — відповів Йожеф.

— Дивно, — сказав Мануель Естебан Хесус де Альвеіро-і-Фуенте. — Керую своїми інстинктами самозбереження, мій бідолашний Йожефе, бо інакше нічого не доб'ється. В Америці, за приписом лікарів, для поновлення сил хочуть їсти лише негри, дай ім волю, вони зжеруть цілу країну. Ти хто за національністю, бідолашний Йожефе?

— Ніхто.

— Я згадав, — сказав Мануель, киваючи головою. — Угорщина — це у Європі, еге?

— Можливо, — сказав Йожеф. — Угорщина, площа якої становить 93 000 кв. кілометрів, міститься у центрі Європи і займає частину Середньодунайської низовини. Від неї приблизно однакова віддаль як до Північного полюса, так і до екватора. Довжина країни 470 км, ширина — 255 км, клімат помірно континентальний, з відчутним коливанням температур. Більша частина поверхні країни — рівнина і невисокі пагорби, у північно-східному і південно-західному напрямку її перетинає Середньоугорське нагір'я. Це нагір'я розділяє Дунайський басейн на дві низовини: Велику Угорську (Алфельд) та Малу Угорську. Місце розташування країни над рівнем моря одне з найнижчих у Європі, найвища точка її території — всього 1014 метрів. З погляду гідрографії ця територія являє цілісну картину, всі її води належать до дунайської водної системи. Дунай — найважливіша водна артерія Середньої Європи довжиною до 3000 км, на території Угорщини її довжина — 429 км; істотний недолік — що ця річка тече у південно-східному напрямку і впадає в закрите море, тоді як значна частина нашого товарообороту припадає на країни, розташовані на півночі і північному заході Європи. Посередині Задунайського краю лежить Балатон — найбільше озеро Середньої і Західної Європи, площа якого становить 596 кв. км, довжина — 78 км, ширина — 5—12 км, глибина — 3,5 м, озеро багате на рибу, влітку, на жаль, там буває великий наплив туристів. Встановлено, що першими мешканцями території, на якій зараз розташована Угорщина, у VI ст. до н. е. були кімерійці, яких пізніше асимілювали гети, а потім даки. Останні на території сучасної Трансильванії заснували царство, тимчасом як на Великій Угорській низовині (в Алфельді) осіли кельти. Зрештою через п'ять чи, точніше, шість століть обидві країни були завойовані римлянами і на їхньому місці утворилися дві провінції — Паннонія й Дакія. Під час великого переселення народів після римлян сюди прийшло тюркське плем'я гуннів (вождь Аттіла, роки правління — 434—453 н. е), яких витіснили остготи і гепіди, поки, нарешті, союз лангобардських і аварських племен, прогнавши і цих пришельців, закріпився на території теперішньої Угорщини. Кінець давовіковому пануванню аварів поклали франки, після цього тут пробували пустити коріння два слов'янські князівства, водночас у районі Дунаю і Тиси оселилися рештки болгаро-туркських племен, а за Тисою — слов'янських.

— А угорці?

— Вони теж прийшли, — сказав Йожеф. — Спочатку вони воювали проти Сватоплука¹ як союзники Арнульфа², потім на боці греків двічі повертались сюди, воюючи проти болгар і печенігів, поки, нарешті, 896 року...

— А ти, угорець, коли, нарешті, увійшов у свою країну? — запитав Мануель.

— Я, на жаль, вийшов, — сказав Йожеф. — 1956 року, одинадцятирічним хлопчиком, під час нового, трохи меншого переселення народів...

Дощ падав далі, то ледь накрапуючи, то знов набираючи силу. Повз намет пробіг голий до пояса чоловік у лляних шортах, пошитих з американського національного прапора — зірчасто-смугастого, — на великому пальці його ноги блищав, переливаючись усіма барвами, перстень. За ним, щось викрикуючи, бігло понад сотню людей. Скільки монологів крупним планом прозвучало тут, у Монтані, вплівши у немилосердний шум звукової зависі, якою оточив себе людський натовп чисельністю в 300 тисяч душ, захищаючись від зовнішнього світу! Вони не знали, що зовнішній світ у них самих.

¹ Сватоплук — великоморавський князь, правив в останній третині IX ст.

² Арнульф — східнофранкський імператор, правив у кінці IX ст., помер 899 р.

— ...одинадцятирічним хлопчиком, під опікою тата й мами, опівночі я перейшов кордон; так само лив дощ, так само хлюпало під ногами болото і було дуже колодно... — розповідав Йожеф.

— Собачий холод, мій бідолашний Йожеф,— сказав Мануель.— А чому ви перейшли кордон?

— Ми шукали свободи,— сказав Йожеф.

— Собачий холод,— сказав Мануель.— І знайшли її?

— Не знаю,— відповів Йожеф.

Мануель вишкірив зуби.

— Ну, звичайно. І де ж ви її шукали?

— Спершу в Англії,— сказав Йожеф.— Після того, як римляни поневолили корінне населення — кельтів, їх самих після чотирьох віків панування подолали англійці, англійців витіснили саксонці, саксонців — датчани, а через п'ять століть владу в країні захопили нормани, тепер уже остаточно. Просуваючись далі, у Північну Америку, їм доводилось винищувати лише індіанців. Я в цьому участі не брав. А от мій батько у боротьбі з англосаксонськими племенами зазнав поразки, а мати невдовзі зійшла у могилу слідом за ним. І мати, і батько народилися на вже загадуваній Великій Угорській низовині (в Алфеді), у тій її частині, що називається Кішкуншаг.

— Ти зітхаєш, мій любий Йожефе,— сказав Мануель.

— Боже мій, як мені хочеться угорського супу «леббенч»,— сказав Йожеф,— з картоплею, з підсмаженою на салі локшиною, добре посоленого і поперченого. Я не їв його, відколи ми виїхали.

— І не юстимеш,— сказав Мануель.

Хоч дощ анітрохи не вщухав, повз намет по вузькому хідникові з дошок, викладеному у глибокій грязюці, в бікдалекого концертного помосту йшли люди.

— Хто міняє вітчизну, хай міняє і шлуноч,— сказав Мануель.

Коли десь біля півночі перша рок-група зважилася виступити, то на сцену її разом з інструментами мусив переносити над головами глядачів підйомний кран, бо пішки годі було пробратися крізь залізне кільце, утворене десятками тисяч людей. На сталевих опорах уже палали рефлектори: шість стовпів висотою близько п'ятдесяти метрів, розмальовані в червоний та синій кольори, косо стирчали вгору, мов фалуси, з головок яких постійно вивергалося біле розпечено сім'я.

— Проте з трьохсоттисячного натовпу,— сказав Йожеф,— концерт зможуть слухати тільки ті десять чи двадцять тисяч людей, які встигли зайняти місця на першій терасі найближчого від помосту пасма пагорбів.

— Більша частина колонок з підсилувачами вийшла з ладу,— сказав Йожеф,— бо намокли кабелі.

— Марно люди годинами просиджували у холодній грязюці,— сказав Йожеф,— вони могли бачити тільки чорну пустку співакового рота, що відкривалася і закривалась. Божевільне світло рефлекторів...

— І ти тут? — запитав Рене.

Йожеф посвітив йому в обличчя ліхтариком.

— Як бачиш,— сказав Йожеф.

— Гм,— сказав Рене,— дивно, твоя дружина сказала, що ти залишився вдома.

— Ти бачив її? — вигукнув Йожеф.— Коли?

— Коли? — перепитав Рене.— Коли? Сьогодні вранці, а, може, й по обіді.

— Де?

— Не знаю,— відповів Рене,— десь тут.

— Де тут? — запитав Йожеф.— Напруж свої курячі мізки, якщо вони у тебе ще остаточно не задурманені! Де, у наметі?

— Ні, не у наметі,— сказав Рене.— Десь тут, просто неба. Так, просто неба. Падав дощ, вона змокла до рубця, бідолашна. Я теж.

— Щоб ти здох,— сказав Йожеф.— Вона була сама чи з компанією?

— Може, й сама,— відповів Рене,— не знаю, а, може, з компанією...

— З висоти пагорба,— сказав Йожеф,— було видно освітлений поміст, що здіймався над темрявою, далекий сталевий блиск інструментів у світлі рефлекторів наскрізь пронизував мозок, але ні музики, ні бодай шереху звідти не долинало.

— Дощ припинився,— провадив Йожеф,— але ніч була прохолодна, і люди в намоклому одязі тремтіли в наметах, у Рене цокотіли зуби, він сидів у грязюці, притулившись до стіни парусинової оселі, на його бородатому обличчі Христа світився неземний спокій чи щось на зразок інфернальної посмішки, його права рука кривавилася, хоч, звісна річ, не від цвяхів, якими прибивають до хреста.

— Дивне почуття охоплює людину,— сказав Йожеф,— коли вона не бачить далі свого носа, але відчуває, як навколо неї у темряві дихають сотні тисяч інших людей.

— Сміх та й годі,— сказав Йожеф,— шукати у цій темряві кого-небудь.

— Ти зміг би провести мене туди, де зустрівся з моєю дружиною? — запитав Йожеф.

— Певно що зміг би,— відповів Рене; на його молодому обличчі Христа світилася неземна насолода або пекельні муки,— певно що зміг би, коли б мені якось пощастило встати, та поки що це мені не під силу. Вона сказала, що ти залишився вдома. Хто сказав? Твоя дружина сьогодні по обіді, коли я зустрівся з нею.

— Облиште його, пане,— сказала Маріанна Йожефові,— він відключився. Дивно взагалі, що він упізнав нас. Якщо хочете, я допоможу...

— Ви знайомі з моєю дружиною? — спитав Йожеф.

— Ні,— відповіла Маріанна.— Але опівдні я була разом з Рене, коли його окликнула чорнява дівчина з довгим волоссям. Я думала, вона незаміжня.

— Це моя дружина,— сказав Йожеф.

— У цій пітьмі ти не знайдеш і власного мозоля,— сказав по-французькому хлопець, що стояв біля Маріанни.— Але якщо хочеш побути на самоті з моєю дружиною, поки віднайдеться твоя...

— Ви француженка, мадам? — запитав Йожеф по-французькому.

Над їхніми головами раптом озвався гучномовець, трохи похрипів і знову замовк. Прожектор, установлений на вертоліті, ковзнув по машині, що стояла неподалік, промінь, мовби вистрілений із шприца, осяяв обличчя Маріанни — вона була в окулярах, окуляри на мить зблиснули і погасли. У «мерседесі», що білів поблизу, заверещала якась жінка.

— Канадська француженка, пане,— сказала Маріанна.— Якщо хочете, я...

— Ні, з Рене ми познайомились тільки тут,— сказала Маріанна.— Зранку, відколи ми познайомились,— пояснила вона,— це вже друга доза. Поки що, правда, він колеться тільки під шкіру, але звідси вже недалеко і до внутрівених ін'єкцій, я знаю.

— Ми загрузли у грязюці до кісточок,— сказав Йожеф.— Біля намету за нашими спинами голосно сміялися.

— А ви, мадам?

— Я лікар.

— ???

— Я супроводжу... свого чоловіка.

— Доглядасте?.. Excusez-moi¹.

— Нічого-нічого... А ваша дружина не..?

— Ні,— відповів Йожеф.— Наскільки мені відомо, ні. Хіба що ось тут...

— По дорозі нам зустрічалися невеликі групки по п'ять-шість чоловік, оголених до пояса,— жінки і чоловіки упереміж, що, обійнявши одне одного — о, вологе тепло чужої шкіри! — виспіували якихось тягучих пісень,— сказав Йожеф.— Траплялись і групки по троє: поклавши руки на плечі одне одному, вчепившись пальцями за руки сусіда і притиснувшись одне до одного чолом, вони утворювали піраміду і, напруживши літки, нерухомо стояли у стовпі диму, солодкуватий запах якого вдаряв у ніздри.

— Мадам,— сказав Йожеф.— Я не бажаю бути щасливим такою ціною. Не знаю, як ви.

— Краще бути у пеклі,— сказав Йожеф,— але при повному розумі. А ви як вважаєте, мадам?

— Як по-вашому, ці триста тисяч людей щасливі зараз? — запитав Йожеф.

— J'aime ces ombres amoureuses de liberté. Я люблю закохані у свободу тіні, que préfèrent l'angoisse de la mort, що скоріше виберуть муки страху смерті, а l'ennui de la routine, аніж нудьгу буднів.

— Це можна зрозуміти, як...

— Ні-ні,— заперечила Маріанна,— я ні. Я лише доглядаю свого чоловіка. А ви, пане, якщо переживаєте за свою дружину, то...

— Що й казати, мадам, я настільки за неї переживаю, що втрачаю глузд. Даруйте мені. Ви француженка, ви не станете глузувати... Я люблю її до безтямі...

— Так послухайте ж! — сказала Маріанна.— Якщо ви помітите раптову зміну в її поведінці, якщо вона занедбала вбрання...

— Вона не занедбала його,— сказав Йожеф.

— ...якщо її інтерес до життя притупився, якщо вона займалася спортом

¹ Пробачте (франц.).

і раптом його покинула, не з'являється у товаристві і нехтує друзями, читала і більш не читає...

— ...вона й раніш не читала,— сказав Йожеф.

— ...якщо у неї зник апетит, але постійно мучить спрага, якщо вона скаржиться на запори, якщо її зіниці звузилися...

— У неї очі, як море,— сказав Йожеф.— Мадам, ви плачете?

Полум'я одного з табірних вогнищ метнулося догори й осяяло обличчя Маріанни: вона плакала.

— Пробачте,— сказала вона.— Я звикла тримати себе у руках. Не зважайте на мене, прошу вас. Якщо ваша дружина носила блузки і сукні з короткими рукавами, а тепер носить з довгими, щоб не видно було слідів від ін'єкцій...

— Заспокойтесь, мадам,— сказав Йожеф,— заспокойтесь, ради бога!

Прекрасна француженка плакала, схилившись на Йожефове плече,— іншої опори у темряві вона знайти не могла. Її окуляри впали на землю. Йожеф підняв їх, вони закалялися багном.

— Пробачте, пане... Ви сказали, що очі у неї, як море? Господи милосердний, коли б я нарешті змогла розслабитись...

— Невже нема іншого виходу, крім цього ідіотського очманіння? — спитав Йожеф.

— Нема,— відповіла лікарка, плачуши.— Нема... Коли мій чоловік був здоровим...

— Він що — невиліковний? — спитав Йожеф.

— Невиліковний,— відповіла лікарка, плачуши.

— А примусове лікування? — спитав Йожеф.

— Він уже двічі втікав звідти,— сказала лікарка, плачуши.

— Метадон пробували? — запитав Йожеф.

— Він випльювє його,— сказала лікарка.

— Він помре? — спитав Йожеф.

— Так,— відповіла лікарка, плачуши.

— І ви ще кохаєте його? — спитав Йожеф.— О, пробачте!

— Кохаю,— сказала лікарка, плачуши.

— Перед нами на дощатому хіднику горілиць лежав якийсь чоловік,— розповідав Йожеф.— Його руки звисали в грязюку по обидва боки хідника. Лікарка була схилилась над ним, але дихав він рівномірно, тож ми пішли далі. У тому аристократичному районі міста-табору, де стояли спальні фургони, загрузнувши до коліс у болоті, за віконцями, запнутими фіранками, горіло світло. Але й тут, між фургонів, у глибокій грязюці, зліва і справа від хідника, залишки у спальні мішки, спали тисячі смертельно втомлених або й безнадійно спустошених людей, які цієї першої ночі так і не змогли добратися до концертного помосту. А тим часом, крім тих, котрі прибули на машинах, тисячі інших, мовби їх гнала сюди якась невідома сила, брели сюди пішки, голодуючи й мерзнучи по дорозі, висихаючи до кісток, збиваючи ноги до крові, натираючи плечі пасами важких рюкзаків. Люди спали і в орендованих автобусах, що прибули сюди ще перед дощем і зі скрипом піднялися на пагорби, спали біля багать, більшість яких уже погасла й ледь-ледь курилася, спали перед машинами і фургонами, а були й такі, що спали на своїх мотоциклах, поклавши їх на бік і звісивши руки в грязюку, спали в десятках тисяч сяк-так напнущих наметів, не бачачи нічого, крім своїх смердючих, невловних, як бульбашки, снів, не бачачи ні греця з фестивалю Міка Джеггера, не бачачи танцю татуйованих тіл, не чуючи криків на поміч, вересків жаху, хрускоту кісток, нічого не чуючи і не бачачи у цю першу райську ніч у Монтані, в грязюці.

— І все-таки вони щасливі,— сказала лікарка.

— Чому?

— Бо вони всі вкупі,— сказала лікарка.

— Вкупі в грязюці? — спитав Йожеф.— Вкупі у цьому ідіотському очманінні? У блюмотині безпам'ятства?

— Ensemble, ensemble dans le bonheur du néant,— вкупі, вкупі у неіснуючому щасті,— сказала лікарка,— яке має всі переваги смерті, крім її постійності,— додала вона.

— У Туреччині,— сказав Йожеф,— кілограм морфію коштує 350 англійських фунтів. На півдні Франції його переробляють на героїн, кілограм якого коштує вже 3500 доларів, але поки він дійде до Нью-Йорка, контрабандисти перепродують його своїм агентам по ціні 18 000 доларів за кілограм. У пакетику вагою в одну унцію, який потрапляє на чорний ринок...

— Мені здається, ми вже недалеко,— сказала лікарка,— правда, у темряві не розбереш...

— ...міститься всього 1/4 чистого героїну,— сказав Йожеф,— 3/4 становить, як правило, цукор або хінін, і коштує це все 500 долларів за унцію, але вуличні акули ділять її на...

— ...та якщо мене не зраджує пам'ять, біля намету, з якого вона виходила, стояв червоний «сітроен», коли ми з Рене...

— ...порції, в яких героїну лише 5%, і продають його в маленьких поліетиленових мішечках по 5 долларів за штуку, що у перерахунку...

— Вона виходила з намету? — перепитав Йожеф.

Чим ближче вони підступались до центрального блока табірних споруд і концертного помосту, що, залитий далеким світлом прожекторів височів за ними, упираючись у небо і тремтячи, розливаючись у серпанковій вологій імлі, тим більше людських тіл валялося на землі, і їх доводилось обходити або переступати, найчастіше це були пари, що обнімалися чи тулилися одне до одного в одномісних спальних мішках у бездонних болотяних хланях.

— ...що в перерахунку становить уже 225 000 долларів за кілограм,— сказав Йожеф.

— Voilà¹, а ви, пане, дивуєтесь,— сказала лікар Маріанна.

— Я не дивуюся,— заперечив Йожеф,— зовсім не дивуюся, що є люди, які не бажають співпрацювати із цим суспільством.

— Недосвідчений вуличний покупець,— провадив Йожеф,— часто не знає, який процент героїну міститься в тій чи тій порції, і, приймаючи надто велику дозу, нерідко втрачає свідомість, а буває, й життя.

— А буває, й життя,— повторила лікарка.— Мені вас зачекати, пане, чи ви й самі назад доберетесь?

Крізь шпарки великого багатомісного намету, біля якого стояв червоний «сітроен», що сочилось світло, і Йожеф, відхиливши запону, ввійшов досередини. Сніп світла від величного кишеневого ліхтаря вихоплював з темряви чоловік десять-дванадцять, що лежали на гумовому килимку, щільно притиснувшись одне до одного, жінки і чоловіки упереміж. Декотрі з них не спали. Естер тут не було.

— Гей, ти, хочеш заночувати?

— Ходи до мене, брате!

Вони гукали його до себе, хоч у наметі було так тісно, що більшість тут поміщалась, лише зігнувши ноги в колінах чи підібгавши їх під себе, поклавши голови на чужі плечі та ноги, а центральну нервову систему зануривши у сигаретний дим. Щастя, наче змія, стискало їхні зомлілі кінцівки, роблячи їх схожими на скульптурну групу Лаокоона. «Щастя?» — подумав Йожеф.

— Гей, ви не бачили Естер? — звернувся він навмання.

Скульптурна група одностайно зобразила щасливу усмішку. Дощ припинився, і тільки холодний вітер вривався в намет на уявне порожнє місце Естер.

Поки Йожеф обходив сусідні намети, де ще горіло світло, спинявшися і наслухав близькі розмови, рок-група Сантані розпочала програму. Перед помостом на схилі пагорба розмістилося, стоячи й сидячи — хто як, — тисяч з десять людей, але натовп густішав, поволі підштовхуючи передніх і притискаючи їх до помосту. Вибралася з озвірілого натовпу було неможливо, і, щоб не загинути, вони видиралися на поміст, з такою силою притиснуті до сталевих опор, що аж тріщала грудна клітка. Юнаки забиралися на сцену, стаючи на плечі один одному і, звичайно, допомагаючи дівчатам. Для музикантів, щоб з ними нічого не трапилось, по краях помосту на рівні грудей було зведенено бар'єр, аби ніхто із слухачів не переліз.

Поліція найняла для охорони порядку «пекельних ангелів», напис «Hell's Angels» на їхніх спинах було видно здалеку. Триста душ «ангелів» стежили за порядком, десяток-півтора з них стояли на помості за спинами музикантів, і коли хтось із натовпу намагався окупувати край помосту, вони рішуче вискакували наперед, лупцюючи «зайд» куди попало і кіплючи їх важкими чобіт'ями доти, доки ті, напівживі, не падали вниз на інших слухачів, які юрмились під помостом. Між першим і другим номером рок-групи Сантані один із «ангелів» ударив якогось хлопця кулаком по обличчю і молотив його доти, поки той утратив свідомість. Десяти- чи двадцятитисячний натовп, однак, так тісно оточував сцену, що потерпілого неможливо було доставити до пункту «швидкої допомоги». Лікарі «ангелів» на поміст не пустили.

Зате вгорі, на темному небі, настало затишшя. І, дивлячись із висоти небесної бані вниз, на землю, важко було так само розгледіти щось, крім тиші і темряви, і лиш подолавши завісу часу, зір натикався на правогонь прометеєвого гріха.

¹ Ось (франц.).

Він іскрився в земній пітьмі, розплаючишись ідким запахом сірки, шипів, поки нарешті, як і належить вогню, почав повільну мандрівку крізь занапашені титаном шари землі.

— Я б не сказав, що то було приємне видовище, де там! Куди не глянь,— оповідав Білл,— скрізь у грязюці лежали люди, обнявшись, голосно стогнучи, заплющивши або вирячивши очі, третячи, мов у лихоманці,— у стані бридкого запаморочення від погано дозованих або підмішаних наркотиків, такі безпорадні, що не могли навіть погукати лікаря чи доплентатись до наметів Червоного Хреста.

— Ну, звісно, я вибився з сил,— сказав Йожеф,— проїхавши тисячу двісті миль без сну, та ще й, як дурень, до світанку прокружлявши навколо наметів у пошуках того, що не лишає сліду і чого неможливо знайти...

— За ці три дні,— сказав Білл,— продавці геройну заробили більше, ніж вони заробляють за три місяці. Вони продавали гашиш, мескалін, марихуану, ЛСД, бензедрін, ціни зростали щогодини. Пачка сигарет з марихуаною коштувала у п'ять разів більше, ніж...

— У прогалинах між наметами і спальними фургонами,— сказав Йожеф,— часом виднівся далекий концертний поміст. Музики не було, саме лиш зображення, як на екрані телевізора, коли пропадає звук. Музиканти, мов блискучі інфузорії, несамовито тіпалися на сцені у сліпучо-бліому сяйві прожекторів. То було чудове видовище, збожеволіти можна.

— Чого ти хочеш, брате? — запитав Джошуа, коли Йожеф зупинився біля входу в його намет.— Чим я можу допомогти тобі?

— Я шукаю одну людину,— сказав Йожеф.— Але бачу, її нема у вас.

— Ми радо тобі допоможемо,— сказав Джошуа.— Але відпочинь спочатку, брате, ти виглядаєш стомленим, наче загнаний кінь.

— Гав, гав,— веселим юнацьким голосом озвався з темного закутка Франтішек.— Привіт гнаному! Може, погнати тебе далі?

— Не звертай на нього уваги, брате, він жартує,— сказав Джошуа.— Лягай поруч і відпочинь. Напоїти й нагодувати тебе ми не можемо, бо все, що залишилось від вечері, я вкинув у цю бездонну утробу. Ти голодний?

— Були такі намети,— провадив Йожеф,— де мене приймали, як рідного брата. Були намети, в яких я людей порозбуджував, але вони обіймали мене. Здавалося, ця нова порода дітей з вінками на голові, з усміхом на вустах, із серцем, позбавленим лукавства, і медом у жилах замість оцту і солі, збирається порятувати людство. Я ледь-ледь не повірив, що вони щасливі. І почав був навіть непокоїтися за них.

— Ось хоч би Джошуа: це мандрівний стовп із живої плоті, покритий волохатою шерстю, висотою метр вісімдесят чотири, єдина мета і призначення якого — усміхатися. Його волосся сягає плечей, крізь чорну кучеряву бороду — справжні джунглі по цілому обличчю — не видно нічого, крім усмішки. Коли він говорить, хочеться розлягтися на м'яких хвилях його басовитого голосу. Рухається він повільно, щоб не розбити чого-небудь, торкається людей лише кінчиком пальця, щоб не поранити шкіру, обережно вимовляє слова, щоб іхні тендітні тіла виходили з його велетенського рота цілими й неушкодженими.

— Ти голодний? — запитав Джошуа.

— Ні,— відповів Йожеф.

— Він не голодний, він тільки хоче гнати і переслідувати,— озвався веселий юнацький голос із закутка.— Ги-ги, це справжнє життя, як ти кажеш. Поки людина біжить скільки сили, то один біс знає, хто кого переслідує: вона когось чи хтось її саму? Та не дай бог прилипнути сідницями до землі, тоді пропаде все, чого ти досягнув за життя.

— Помовч, Франтішку! — сказав Джошуа, посміхаючись.— Заткни свою дурну пельку! Не полохай гостя!

— Хіба я полохаю, ги-ги! — сказав веселий юнацький голос.— Оцим своїм недолугим тілом? Та ж я і слабої миші не наполохаю, не те що... ти глянь, батечку!

З кутка намету, рапчуочи, переповзаючи та перевалюючись через тіла, що лежали долі, до Йожефа підібралося щось схоже на вишкірений скелет, у рожевій сорочці з короткими рукавами, дірявих штанах, які весь час сповзали з запалого черева, та драніх черевиках, з яких стирчали пальці.— Ги-ги...— Очі запалені, волосся — як купина неопалима...

— З його рота вивергався біблійний потоп,— оповідав Йожеф.— Здавалось,

Дунай, Міссісіпі й Амазонка, з усією їхньою піною, брудом, коловоротами,

повиходили з берегів, то нуртуючи, мов водоспад, то притишуючи свій плин,— демонструючи всі різновиди шаленства,— але й вічне світло зірок часом відбивалося в цій гладіні. Час від часу він замовкав, забиваючи, що говорив, безтязно озирався навколо, мовби згубивши що-небудь, потім придуркувато посміхався, бив себе по голові і знову починав виливати свої думки. Жодного глазду в них не було, але я мусив їх вислуховувати. Я слухав цілу годину, сидячи навпочіпки у грязюці біля ніг Джошуа, мов людина, що спостерігає незрозуміле на перший погляд блюмотиння землі, виверження лави, що шипить біля самісінських ніг. Навіть тепер, уночі, я інколи прокидаюсь від того, що він сидить поруч і меле, меле...

— Кого ти переслідуеш, батечку? — спитав він. — Все одній когось завжди треба переслідувати, так-так, про це, власне, й ідеться. Послухай-но! У дитинстві, коли я з батьками іхав машиною,— у нас був великий такий жовтий «б'юїк» на сто двадцять кінських сил,— ми обганяли усіх підряд, а кого не могли обігнати, так-так, на того я подумки накидав дротянний зашморг і відтягував геть, гиги, розумієш? А дерева й кущі, що стояли обабіч дороги, я з великою насолодою стинах серпом, усі підряд, дарма що вони падали в інший бік, ніхто не міг урятуватися. Я аж упрівав, батечку, стільки мав різних справ.

— Я знаю цю гру, — сказав Джошуа, посміхаючись. — Коли в дитинстві мене садовили в машину і ми іхали з хутора до міста, я користався таким ножем, який видовжувався на стільки, на скільки треба, і всім, хто проходив повз нас, відтінав ноги. Лезо завжди було таке довге, що я міг досягти кожного, кого собі намітив.

— І з них лилася кров, ги-ги? — запитав Франтішек. — Але потім ти, звісно, шкодував, що зробив так. Усе твоє лихо, дурна тварино, що ти пошкодував і не дійшов до межі безконечних життєвих можливостей, де розкайняня не йде слідом за здійсненням бажань, бо знаєш, що все, ой, усе, повернеться само по собі. Ану ж бо скажи, так-так, скажи, що втратить світ від знищення таких людей, які з заклопотаним обличчям думають, наприклад, тільки про ціни на бензин, та про те, скільки бензину споживає їхня машина, і чи не вигідніше було зношувати підметки, і про те, де вони заночують, і чому вони взяли парасолю, якщо нема дощу, хоча дощ, врешті-решт, таки буде, ги-ги. Так-так, усе їхнє життя — абсолютна марнота, зайні клопоти, метушня і подібна всячина, слози й піт, що ллються з їхніх облич, як у бані, і нема кінця-краю їхнім стражданням, і нема милосердя, поки не знайдуть вони справжньої великої ідеї, розумієш, справжньої дорослої ідеї, з якою можна було бстати перед світом, піднестися над своїм божевіллям, піднести себе... так-так, і при цьому вони нічого не тямлять у житті, нічого.

— Зачекай, — сказав Джошуа, посміхаючись, — зачекай-но, дитино моя! А тобі не жаль їх?

— Хлопець глянув на Джошуа з таким здивуванням, — сказав Йожеф, — мовби той звернувся до нього мовою лупаків або кечуа¹. Він не зрозумів, чому його перервали або про що його запитують, і взагалі, чого від нього хочуть. Він був страшенно вражений. Жаба, до якої звернувся слон.

— Ги-ги, — сказав він, потираючи чоло. — Ти кажеш, щоб я зачекав? А чого чекати? Вони, як заведений годинник, ходять доти, доки не спиняться, розумієш? Що вони знають про чехарду часу, його прекрасні стрибки вліво-вправо, про те, як, з'їхавши з глазду, спринтер підхоплюється ще до пострілу стартового пістолета, так-так, а тоді, пробігши півшляху, лягає у тінь кущів, звідки не чути того клятого «цок-цок», і лежить там до полудня наступного дня! А вони собі ходять, як завів їх годинникар, цокають, тягнуть хвилини, — за що мені їх жаліти? Вони порядні люди з урівноваженим сумлінням, вони ходять по вулиці з високо піднятою головою і, боронь боже, ніколи не перейдуть її на червоне світло, вони добре виховані громадяни у жебрацькій формі невігластва, які навіть не здогадуються, розумієш, не здогадуються про безумство нашого пошматованого життя, про бунтарство, яке не має кінця і яке жевріє і в тобі, батечку, про твої нічні марення, про кошмарі, про пекло, про жахи, які не мають кінця тільки тому, що не мали й початку. Вони й не підозрюють, що світ навколо виграє в золотому сяєві, бо стоять догори ногами. Бо вони Авраамове сім'я, так-так!

— Джошуа слухав хлопця, — сказав Йожеф, — як батько, що слухає лепетання своєї дитини, доброзичливо посміхаючись крізь густу шерсть, якою заріс із голови до ніг, але водночас і з цікавістю, більше того, з подивом від дивовижного розумового розвитку немовляти.

— А це ще що? — запитав він. — Чим тобі не вгодив Авраам?

— Чим? — перепитав Франтішек. — Визирни зі своєї бороди, батечку,

¹ Лупаки і кечуа — індіанські племена Південної Америки.

і гляня на людей-годинників, що цокотять, на цих добропорядних громадян з мечем у одній руці і смолоскипом у іншій, що заполонили землю, вбиваючи і спалюючи дотла все живе на просторах світу. Як тобі пояснити, гм... Убивають і спалюють, звісно, за наказом такого-то чи за наказом такого-то. Але хто їх навчив покори, цих паліїв і вбивць?

— Зупинись, сину,— сказав Джошуа, киваючи головою.— Авраам справді скорився. Але подумай тільки, кому?

— Тепер уже,— сказав Йожеф,— підхопився Франтішек, тикаючи однією рукою в небо, а іншою підтримуючи штані.— Бум,— сказав він,— бум-бум. Кому? Якомусь бороданеві, батечку. Цей старий пес не посorомився б зарізати власного сина, мов якусь угодовану свиню, і все з покори, так-так, з боягузства, тобто... Візьми свого єдинородного сина, сказали йому, свого улюблена Iсаака, і принеси його в жертву, спаливши на горі, яку я виберу для тебе. Старий пес зібрався тієї ж святої миті, поклав хмиз для багаття на плечі хлопцеві, ну, звичайно, на його плечі, а куди ж би ще, і сам з вогнем та мечем у руках подався в путь, щоб до скону показувати приклад покори. Це ми всмоктуємо з молоком матері, так-так. А щоб повчальна казочка легше перетравлювалась, батечку, той бородань ще й нагородив старого пса за покірність. «І сказав ангел: хай не торкнеться твоя рука дитини, тепер я вже знаю, що ти боїшся Бога». Його нагородили тим, що дозволили не вбивати власного сина, ги-ги. І відтоді ти, батечку, так-так, відтоді ти живеш у країні страху й покори, яка вже поширилась на весь цей прекрасний бурхливий світ. Стоп. Авраам огорнув землю своєю смердючою жовтою бородою. Стоп. Страх і покора: я ховаюсь, ти ховаєшся, він, вона, воно ховається. Бігти за падаючими зорями?.. Що, викопна істота, яка лиш гасає по колу зі своїм божевіллям, мов з виборчим плакатом?! І чи відомо тобі, батечку, що Iсаак був єдиним сином Авраама?

— Відомо,— сказав Джошуа, посміхаючись.

— І все-таки він готовий був прирізати його, ги-ги,— сказав Франтішек.— А чи відомо тобі, що Авраам мав уже дев'яносто дев'ять років, а його дружина Сара — дев'яносто, коли вона зачала у своєму лоні сина Iсаака,— сміх та й го-ді! — щоб той, розмножуючись і плодячись, став родоначальником багатьох народів. І цей слизняк Авраам з його смердючою покорою готовий був порішити свого єдинородного сина тільки для того, щоб потім виголосити передвиборну промову про покірність і щоб сильні світу цього могли сісти на шию слабких. Чи відомо тобі, батечку, на яку болячку ми всі слабуємо в цьому царстві стиглого винограду і кавунів, розквітилих піонів, гм... на авраамів комплекс, так-так.

— Ну, годі тобі базікати, сину,— сказав Джошуа, всміхаючись. — Наш гість стомився і хоче відпочити, правда ж, брате? А після того, як він відпочине, ми всі рушимо у дорогу, щоб допомогти йому розшукати ту, до якої він поривається з усією пристрастю свого серця.

— Розшукує? — сказав Франтішек.— Коли б не так, переслідує, ги-ги.

— За час моєї присутності у наметі,— сказав Йожеф,— це був перший випадок, коли Джошуа спохмурнів. Він незадоволено похитав головою, а з його величезної бороди, мов наполохана пташка, злетіла усмішка.

— Ти безмежно дурний, сину,— сказав Джошуа.— Сам не знаю, чому я й досі терплю твоє товариство. Ти помиляєшся. І щодо Авраама ти теж помиляєшся. Хоч біда, зрештою, не в тім, що ти помиляєшся,— із цією вадою для тебе ще знайшлося б місце у порядному товаристві...

— А в чому біда? — запитав Франтішек, подаввшись уперед і тикаючи вказівним пальцем у Джошуа.— В чому?

— В тому,— сказав Джошуа,— що ти не любиш людей.

— У наметі,— провадив Йожеф,— було тепло, але від немитих, напівоголених людських тіл стояв страшний сморід, у напівтемряві диміла карбідова лампа і, на щастя, не було видно, як за нашими спинами у глибині намету якась пара несамовито цілуvalась, інші хлопці й дівчата мовчали,— може, слухали нас, може, ні — хтозна; інколи до нас долітав тихий шептіт, схожий на шелест листя, або чиясь розмова, точніше — вони зрідка вклинивались у паузи безконечного Франтішкового монологу. І все-таки, як не дивно, люди почувались тут добре чи принаймні стерпно, весь цей сморід можна було назвати смородом взаємної терпимості, смородом миролюбства і незлобливості, і навіть ніздрі (і почуття) не реагували так дражливо на дим марихуани.

— І щодо Авраама ти теж не маєш рації, сину,— сказав Джошуа, знову посміхаючись.— Бо якщо припустити, що люди взагалі люблять коритися, то чому ти хочеш позбавити їх цієї радості? А що, коли саме це й утримує їх у рівновазі, мій любий, дурний сину?

— Це? — заверещав Франтішек.— Саме це?

— Так,— сказав Джошуа. — Замовкни! Питання у тому лише, чи добру вони скоряються, а чи злу.

— А ті, що скоряються злу, перейдуть із твоєю поміччю в табір добра, гиги,— сказав Франтішек, захоплено підсکочивши на одній нозі просто перед Йожефовим носом. Франтішеків вказівний палець усе ще був направлений у бік Джошуа, другою рукою він підтримував свої подергі штані, крізь прорізу тканину яких, скожу на павутину, жовтіла величезного розміру колінна чашечка.— Перейдуть із твоєю поміччю в табір добра,— сказав Франтішек.— Гм. Якщо, звісно, захочути твоєї помочі, батечку, так-так, кажу, якщо захочути. Ти приведеш їх під п'яту добрих вождів, щоб вони їм скорилися! Ти поведеш їх, як Мойсей повів народ ізраїльський через пустелю, ги-ги, і виведеш їх з Єгипту, в якому через великий непослух з проточних вод, озер і каналів повилазили жаби й заполонили землю, спальні, постелі, печі і діжі для тіста, і народ ізраїльський зміг побачити, що таке бути непокірним, так-так, непокірним. І зміг побачити, що значить бути смиренним, бо того ж дня, коли фараон скилив свою голову і коліна перед Мойсеєм, жаби покинули його оселю, оселі слуг його і народу, і поздихали, і позносили їх докупи у такій незліченій кількості, що по всій країні від їхнього гниття стояв страшний сморід. І знову побачив народ ізраїльський, що значить бути смиренним, коли в Сінайській пустелі після тридцятиденного голодування ім, ги-ги, в нагороду спустилось на табір сто тисяч перепелів, така собі м'ясна страва, а на десерт посипалася з небес манна, так-так, на десерт, і народ запитав, що се, Мойсею, і з уст добросердого вождя довідався, що се ангельський харч, так-так, ангельський харч, який у кожного в роті перетвориться в те, чого йому саме в ту мить забагнеться, розумієш, чого йому саме в ту мить забагнеться. Та навіть серед смиренних і богом відзначених траплялися такі, котрі, незважаючи на оборону добросердого вождя, жадали домівки, дружини, рабів, котів, віслоків свого біжнього, а з такими ти що робитимеш, батечку?..

— Слова лилися з його рота,— розповідав Йожеф,— як вода з-під піднятого шлюзу, він говорив безперервно, не переводячи подиху, і складалося враження, ніби словесний потоп ось-ось захлісне його до смішного худյоще тіло, яке виглядало лише знаряддям для виголошення промови. Божевільна промова в пустелі, прочитана веселим юнацьким голосом. Та раптом,— провадив Йожеф,— я помітив, що всі у наметі примовкли, навіть ті, котрі цілувались у закутку, і повтуплювались просто себе розгубленим безтямним поглядом, ніби узрівши вогненні письмена на стіні намету. Дівчина, що сиділа поруч, підхопилася враз, підбігла до Франтішека і поцілуvala його в уста.

— Так-так, а з такими ти що робитимеш? — запитав Франтішек і зненацька стромив вказівного пальця в рот дівчині, що примостилася біля нього, вийняв його і швиденько, з натхненим виразом на обличчі, облизав.— Так-так, а з тими ти що робитимеш, котрі відвернулися від добросердих вождів, але котрим, гм, як тобі сказати, не потрібен і Люцифер, вождь зла, з ними ти що робитимеш, батечку? Як відповів господь Мойсею, коли той запитав його ім'я? Господь відповів: «Я є той, хто є». Так що ж ти робитимеш, батечку, з тими, котрі не приєданаються ні до добрих, ні до лихих, а скажуть тобі: ми є ті, хто є. І візьмуть чималу ломаку, вмочать її у смолу, запалять і рушать уперед із власними світочами. І ти, окинувши зором рівнину до виднокраю, побачиш серед прекрасних садів, що раптом зросли й забуяли, блукаючі стовпи вогню й диму, так-так, батечку, і побачиш, як обважнілі дерева ронять свої наливні плоди до ніг бідолашних мандрівників, зростаючи і розмножаючися з блискавичною швидкістю у божествених борознах землі. Так, гм. І що ти почуєш серед величних криків нового творення? Не скрегіт незмащені машин на проклятих богом автотрасах, не божевільний вереск радіоприймачів, не смертельні корчі людей, збитих машинами, не лайку, не лихослів'я, не блювотину п'яних у шинках, не постріли, не дзюркіт крові з ножових ран, ні. Що ти почуєш у величній тиші відродження, так-так, що ти почуєш? Ти почуєш, як у сонячному сяєві непокорипадають і катяться по землі плоди.

— Він замовк,— сказав Йожеф.— Його нижня губа відвисла, ніздрі тримтіли. Потім він обвів невидючим поглядом усіх, хто сидів у наметі. Його обличчя в крапельках поту світилося неземним щастям, як обличчя черниці, що вірить у спасіння, у передсмертній агонії. «Навіть літаки позастрягають у повітрі»,— видихнув він через деякий час.

— Це було б непогано, сину,— сказав Джошуа, посміхаючись.— І коли ж ото літаки від Токіо до Нью-Йорка і від Нью-Йорка до Парижа позастрягають у повітрі?

— Що? — перепитав Франтішек.— Що ти кажеш, батечку? Коли? Гм, не

знаю. Ні, не знаю. Людина старіє, так-так, старіє. Коли-небудь і я тинятивусь по завулках і порпавимусь по смітниках. Разом з тобою, батечку, так-так, разом з тобою.

— Він раптом повернувся і вибіг з намету, — сказав Йожеф. — Але Джошуа так і не дожив до того, щоб у старі роки тинятився по завулках і порпавись по смітниках, бо наступного дня його збив величезний «форд», переїхавши йому грудну клітку і розтрощивши голову.

— Як я вже казав, — мовив Білл, — за ці три дні торговці наркотиками заробили більше, ніж перед тим за три місяці...

— ...за три місяці, — сказав Джошуа. — Для підтримання порядку поліція найняла триста «пекельних ангелів»...

— А про «пекельних ангелів» слід знати, — сказав Білл, — що вони, ставши, так би мовити, в опозицію до суспільства споживання, завоювали симпатії широких кіл інтелігенції, включаючи сюди і меломанів та наркоманів. Голлівуд популяризував їхню тілесну міць і колективістський дух у своїх фільмах, а «пекельні ангели» тим часом хоробро і відчайдушно чинили опір державним органам насилия...

— ...насилия, насилия, — сказав наступного вечора Йожеф, сидячи на затоптаній волоті траві на схилі пагорба й оглядаючи неозорий натовп, що юрмився перед ним унизу. Далеко попереду, між сталевими каркасами концертного помосту, що стояв просто неба, розпливаючись у темно-кривавому свіtlі проекторів, один із «пекельних ангелів» з жовтогарячою шовковою хустиною на шкірі підняв ніж і вstromив його в серце молодому негрові, якого звали Мередіт Гюнтер. Довге гостре лезо ножа пройшло через обидві волокнисті стінки серцевої сумки, розсікло венозні артерії, що огортають серцевий м'яз, потім розтяло перший синусоїдний вузол-подразнювач, що бився у правому передсерді, розташований біля гирла великих вен, крім того, кінчик ножа зачепив вузол Ашофа-Тавари, пучки якого ведуть у ліву і праву камери серця. А що ніж продірявив ще й головну артерію, то вісімнадцятирічний хлопець як мертвий упав на землю. Ніхто з кількох сотень людей, що перебували в безпосередній близькості, не посмів прийти йому на допомогу. «Всі були настільки залякані, — сказала дівчина, яку другий «ангел» ударив по голові важкою бейсбольною палицею і її доставили у лікарню з серйозним ушкодженням черепа, — настільки залякані чи задурманені, що безмовно спостерігали цей епізод, і всі, за винятком Патті, подруги Гюнтера, відсунулись від тіла, з якого цебеніла кров, коли воно гепнуло серед них». Ударом важкої бейсбольної палиці на голові дівчини було пошкоджено волосяне покриття, на черепі утворились осколкові тріщини, вона знепритомніла і впала на землю, тиск різко знизився, її знудило, лікарське обстеження показало, що в багатьох місцях сірої речовини сталися мікровиливи. Капіляри очного дна розширилися, продовгуватий мозок виявився защемлений, з'явились ознаки еклампсії, сильні конвульсивні приступи, що загрожували паралічем дихальних м'язів. «Але страшнішою за ці нещасні випадки, за руйнівну дію наркотиків була самотність, — сказала інша дівчина. — Серед стотисячного натовпу людина відчувала себе самотньою і покинутою. Коли слухаєш музику, то розчиняєшся у ній і не відчуваєш самотності, але слухати музику могли тільки ті десять-двадцять тисяч, котрі сиділи неподалік від концертного помосту».

— Не лише глядачі поводилися байдуже, мов під наркозом, — сказав Йожеф, — не лише кілька сотень людей, що бачили вбивство на власні очі, виглядали цілком безпорадними. П'ять чоловік із поліції, переодягнених у цивільне, теж були на місці події, безпосередньо біля помосту, і начебто й намагалися роз'єднати тих, що билися, тобто розлючених до нестями «пекельних ангелів», які гатили наліво-направо, та їхніх жертв, що волали нелюдськими голосами, але, побачивши, що перевага на боці «ангелів», переодягнені полісмені визнали за краще тихенько покинути місце бою.

— Тихенько покинути місце бою, — повторив Йожеф.

— Лихо в тому, — сказав Білл, підвівши з трави і захоплено озираючи безкрайню долину, на всьому обширі якої — доки сягало око — серед темної ночі горіли табірні вогнища, — лихо в тому, що...

Постачання продуктами і водою теж було недостатнє. Неправильно прокладені водогінні труби повиходили з ладу. Роздобути гарячу іжу було неможливо. Люди викопували ямки і, якщо не було дощу, підігрівали консерви, палаючи газетний папір. За три фестивальні дні над долиною пройшли дві бурі. Ночі були холодні. Всі, хто не взяв із собою спальних мішків або ковдр, застуджувалися, промокнувши до кісток, нерідко потрапляли в лікарню із запаленням легенів. На вузькій дорозі завдовжки з тридцять кілометрів, що вела до табору і яку назива-

ли проспектом Щастя, скупчилось безліч автомобілів. Крізь цей заслін не могли пробратися навіть машини «швидкої допомоги». За три фестивальні дні у таборі народилося четверо дітей, двоє з них передчасно, одна дитина з'явилася на світ у червоному «сітроені». Ходили чутки, ніби виникла епідемія тифу, але, на щастя, то були тільки чутки.

— Лихо в тому,— сказав Білл, знову присівши навпочіпки і кинувши швидкий захоплений погляд на молоду пару, що цілуvalася неподалік,— лихо в тому, що ще до полуночі «пекельні ангели» отримали сто порцій амфетаміну. Кілька дюжин незнайомих людей обійшли табір до заходу сонця, даруючи всім, хто простягав руку, підмішаний будь до чого і погано дозований порошок ЛСД.

— Вони запивали його пляшками червоного вина,— тихо сказав Йожеф, готовуючись до третьої безсонної ночі. Крізь хмари, що швидко мчали, інколи просвічували зорі; їхній далекий блиск був звісткою, зрозуміло лише для тих, що ще спочивали у материнському лоні.

— Все лихо в тому,— мовив Білл, лежачи долілиць у траві й видовбуючи в землі вказівним пальцем невеличку ямку,— такий собі земний символ своїх ницих бажань,— усе лиxo в тому, що, внаслідок дивного союзу хіппі й «пекельних ангелів», добрячу частину останніх запаморочила можливість легкого заробітку, і вони енергійно взялися за бізнес. Раніше вони робили це задарма — постачали своїх колег...

— ...заперечників суспільства,— сказав Білл,— марихуаною і старими платівками із записами рок-н-ролу, та з часом вони прибрали до рук торгівлю наркотиками у Каліфорнії, об'єднали докупи всю агентурну мережу і створили в затоці Голден Гейт величезний, добре організований центр по торгівлі усім тим добром, амінь.

— Уночі кілька ідіотів,— сказав Йожеф пізніше, виступаючи на суді, після того, як його, недолікувавши, виписали з лікарні, де він два місяці протирив простирадла,— висипали велику дозу ЛСД у водойму. Тим нещасним, які напилися тієї води або зготували на ній іжу, стало погано, дехто зомлів, чимало людей занедужало, зокрема і тих двадцятро чоловік з кіногрупи, які в останній, найнасиченніший виступами день фестивалю виявились абсолютно непрацездатними.

Білл — давній Йожефів приятель, дебелій чолов'яга шести футів зросту, білявий англосакс, батько сімейства, що виховує двох дітей, учасник мандрівного біт-ансамблю, ударник. Під час війни служив у Європі, на Західному фронті. Двічі був відзначений нагородою, але людей вбивати з власної волі не любить. Його сім'я живе в невеличкому техаському містечку, і Білл, по можливості, навідує її щотижня, а якщо доля закидує його далеко від дому, пересилає гроші поштою. Хіба ж може талант поміститись у хліві дрібнобуржуазного устрою?

— Багато хто з численних свідків убивства Гюнтера,— сказав Білл, переводячи захоплений погляд з землі на небо і з неба на землю,— побоюючись «пекельних ангелів», не наважився з'явитись на суд у ролі свідків...

— Шостого грудня, десь близько півночі.

— О котрій годині?

— Не знаю.

— Ну, зрозуміло, ви не глянули на годинник. Але приблизно?

— Першою виступала рок-група Сантані. Мені здається, вони почали десь близько півночі, гралі півгодини, а тоді наступила довга перерва.

— Чим ви можете пояснити цю перерву?

— Мені казали, Мік Джеггер завжди влаштовує велику паузу між останнім виступом попередньої групи і своїм власним,— певно, щоб дужче завести публіку. Коли всі вже почали нетерпеливітись і збудження дійшло меж, біле світло прожекторів змінилося на червоне, і на сцені з'явився Мік Джеггер зі своєю групою...

— Отже, на вашу думку, пауза виникла не внаслідок якихось незгод між Міком Джеггером і «пекельними ангелами»?

— Ні. Я, зрештою, не знаю... Але кажуть, довга пауза перед виступом Міка Джеггера...

— Чи були на помості «пекельні ангели», коли група Міка Джеггера виходила на сцену?

— Звичайно, вони були з самого початку,— я маю на увазі ще з виступу Сантані.

— Чи знаєте ви, що ще під час первого номера Сантані один із «пекельних ангелів» збив з ніг людину?

— Ні, не знаю.

— Тобто?..

- Я трохи спізнився. Можливо, це сталося саме у той час, коли ми шукали місця. Але я про це не чув ні тоді, ні згодом.
- Сусіди про це не говорили?
- Ні.
- Дивно.
- Куди в біса, дивно!.. Всі добряче накололися, поки...
- Так ви, значить, не вживаєте наркотиків? А ваш син?
- Я б його власноручно повісив на найближчій гілляці.
- Ви приїхали до Монтані заради сина?
- Та як вам сказати... Ми живемо за тридцять кілометрів звідси, у Лівморі,

і хлопець страшенно хотів...

- У вас, часом, нема родичів, друзів, знайомих серед «пекельних ангелів»?
- Нема.
- Але вас бачили під час розмови з одним із них. Про що ви балакали?
- Ні про що. Якийсь тип попросив припалити, бо загубив свою запальничку.

- Отже, ви з ним не розмовляли. Це точно?
- Точно.
- Давайте тоді повернемось до вбивства Гюнтера. Ви були свідком?
- Як вам сказати...
- Так чи ні?
- Так. Тобто, коли я побачив, що якийсь тип замахнувся ножем...
- Заждіть, давайте по порядку! Скільки приблизно «ангелів» було на помості в момент убивства?

— Чоловік з десять, а може, й двадцять. У тому пекельному світлі не розбереш, хто є хто: частина публіки вилізла на поміст, а до того ж там возилися ще й кіношники...

Група Міка Джеггера проспівала спочатку пісню «Любов до диявола», та?

Не знаю, я в цій музиці ні бельмеса не тямлю. От мій син вам сказав би напевне.

- Ми заслухаємо й вашого сина.
- Він лежить у лікарні.
- Ми його й там допитаємо. Так коли почалася бійка? Вже під час першого номера Міка Джеггера?

— Здається, тоді. Бо коли Мік Джеггер ступив до мікрофона, з помосту гепнуло раптом якесь темне довгасте тіло. Та розбери, спробуй, у тому ідіотському червоному світлі, чи то людина, чи клунок, чи міх, чи ще щось?!.. Що це людина, ми зрозуміли лише тоді, коли музика раптом урвалася. Син запитав мене, чому ту дівчину скинули з помосту. І тоді я помітив, що ціла група людей, перехилившись через бар'єр, професійно гамсалить по голові всіх, хто стояв під помостом. Хтось репетував «на поміч!». Мік Джеггер розмахував руками перед мікрофоном.

- Звідки ви знаєте, що то був Мік Джеггер?
- Я впізнав його.
- Як?
- Після виступу Сантани, у перерві, він ходив між людьми й роздавав автографи. Я теж попросив автограф для сина.

— Словом, ви залишили з такими труднощами знайдене місце, щоб попросити автограф для сина?

- І дурницю зробив, бо коли повернувся, його й слід прохолос.
- Це ми знаємо. Поліція повернула його додому лише через два тижні. Але до справи це не відноситься. Ми зупинилися на тому, що «пекельні ангели» скинули з помосту дівчину.

— Я не знаю, хто її скинув, може, «пекельні ангели», а може, хто інший. Вона впала на землю. Я не второпав, що сталося, чому це пісня обірвалася на самому початку. Мік Джеггер підійшов до мікрофона і, здійнявши догори руки, попросив людей заспокоїтись. «Браття, вгамуйтесь,— гукав він,— браття і сестри, заспокойтесь!»

- Небагато ж він цим домігся. Ну, та продовжуйте!
- Його відштовхнули від мікрофона...
- Хто? «Пекельні ангели»?
- Не знаю, у тому дурному червоному світлі я не впізнав би й рідної матері.
- Але ж ви впізнали Міка Джеггера?!

— Хіба можна його не впізнати? Коли чоловік відпускає таке довге волосся, як моя покійна бабуся, що вижила з розуму...

— Розказуйте далі.

— Мікрофон довго мовчав. Ніхто не знав, що трапилось. Потім вийшов Кійт Річард...

— Ви і його знаєте?

— З фотографії. У сина є його фотографія.

— І його ви теж упізнали в тому ідіотському червоному світлі? Так, зрозуміло. Отже, Кійт Річард підійшов до мікрофона...

— Але ще перед тим зчинився такий галас, що годі було зрозуміти його слова. «Якщо ці типи не припинять бійки,— сказав у мікрофон Кійт Річард,— ми не будемо грати».

— А крім цього він говорив ще що-небудь?

— Мік Джеггер ридав, гучномовець над ним гикав і скликав, як п'яничка. «Якщо ви не облишите бійки,— хріпів гучномовець,— ми покинемо сцену, якщо ви не облишите...» Один із «пекельних ангелів» відштовхнув Міка і голосно, так, що було чути у мікрофон, сказав йому одне слово, ну, ви знаєте, у зв'язку з матір'ю.

— Ви могли б упізнати ту людину?

— Ні.

— Ах, звичайно, знову те пекельне червоне світло! Гаразд, продовжуйте!

— Того типа відтягли від мікрофона, і група Джеггера почала свій шлягер «Скажи, що ти не віриш». Вони сподівалися припинити бійку таким чином. Після цього вони зіграли «Як дозволили ми, щоб так сталося».

— То ви все-таки знаєте ці пісні? Але ж ви запевняли, що не цікавитесь музикою?..

— Назви оголошували сусіди. Сам я й справді не цікавлюсь музикою, ми приїхали тільки заради сина, я вже казав вам... Та коли вони заспівали «Під моєю п'ятою», знову почалась бійка.

— На помості?

— І на помості теж. Звідти знову когось скинули, і Мік Джеггер знову захлипав у мікрофон, що група покине поміст, коли вони не припинять бійки. Але ніхто не злякався цієї погрози...

— А хто мав злякатися?

— Та ті, що билися. Вони лупцювали й далі один одного, а Мік Джеггер і далі виспівував. Це було з біса нелегко, бо його оточили і, було схоже, ось-ось гуртом накинуться на нього і зіб'ють з ніг...

— Хто його оточив?

— Та ті, що були вгорі, на помості.

— Глядачі?

— І глядачі.

— Чи його власні люди?

— Що значить «власні люди»?

— Ну, тобто «пекельні ангели»?

— І ті теж. Один із них накинувся із залізним прутом на Міка Джеггера, коли той перехилився через бар'єр, і якби його не схопили...

— Ви могли б його розпізнати?

— Ні. Вони зчинили таку метушню, всі навколо підхопились і так зарепетували, мовби саме пекло розверзлося. Та ще ті ідіотські прожектори!.. Ні, я б не зміг його розпізнати. Біля нього стояв ще якийсь тип, здоровань в окулярах, у якого музика, певно, відібрала розум, бо він здер із себе сорочку і з піднятими кулаками кинувся на Міка Джеггера, який співав перед мікрофоном...

— Коли це сталося?

— Коли вони співали «Як дозволили ми, щоб так сталося».

— Б'юсь об заклад, ви б і його не впізнали?

— Не впізнав би. Та якщо мене не зраджує пам'ять, саме тоді збили з ніг

Марті Баліна, соло-гітариста з групи Джейферсона.

— Ви знаєте і його? Певно, теж завдяки фотоколекції сина?

— Ні, я знайомий з ним особисто, бо пролежав з ним у лікарні цілих два тижні. Він кинувся помагати якомусь типові, котрого збили з ніг, і сам дістав по голові чимось важким. Він потім розповідав мені, що стікав кров'ю, немов свиня, верещав, стогнав, репетував, але ніхто не прийшов йому на поміч. Він боявся, що в бійці його затопчути, і тому якось підкотився до краю помосту й гепнув униз.

— Давайте ще раз повернемося до вбивства Мередіта Гюнтера. Ви були свідком і цієї події, хіба не так?

— Та... Як вам сказати...

— Так чи ні?
— Т-так. Тобто я бачив тільки, як хтось замахнувся ножем...
— Один із «пекельних ангелів»?
— Можливо...
— Гаразд, постривайте. Я нагадаю вам, що концерт знімали на плівку дванадцять кінокамер. Коли зарізали Гюнтера, на сцені працювало три оператори, один із них зняв сорок кадрів метрів за десять від місця вбивства... Плівка у нас. Продовжуйте!

— Я ж і кажу, що, здається, це був хтось із «пекельних ангелів». Наскільки я пам'ятаю, той, що замахнувся ножем, і пирнув того типу в зеленому одязі, котрий лежав на землі. На шиї в нього був широкий шарф жовтогарячого кольору.

— Пирнув ножем Мередіта Гюнтера?
— Не знаю, може, то й був Гюнтер. Він упав горілиць метрів за сім від Міка Джеггера. Я не міг роздивитись його обличчя, бо він лежав на землі. А той, з ножем, стояв спиною до мене. Він сів Гютеру на живіт і заходився штрикати його ножем. Мік Джеггер співав якраз «Я не хочу стояти, коли крутиться земля».

— Що співав?!.
— «Я не хочу стояти, коли крутиться земля».
— Співав під час убивства?
— Здається, він саме цим і хотів відвернути біду.
— Ви могли б упізнати вбивцю?
— Ні.
— Ну, звичайно,— «ні». Але коли б ви переглянули плівку, то, може...
— Як я можу віпізнати типа, котрого бачив лише зі спини?
— А якщо ми влаштуємо очну ставку?
— З чим, зі спиною?
— Отже, ви не віпізнали б його, як і тих, що стояли навколо Мередіта Гютера під час убивства?

— Я не думаю, що віпінав би їх. Навряд. Декотрі з них попідносили вгору свої закривлені руки і почали ними вимахувати, щоб Мік Джеггер помітив, що сталася біда.

— Але ж Мік Джеггер виспівував далі! І що він виспівував?
— «Я не хочу стояти, коли крутиться земля». Він обірвав пісню на півслові, коли помітив ті відчайдушні знаки, і, все зрозумівши, звернувся у мікрофон: «Браття і сестри. Потріben лікар. Дайте дорогу лікарю. Потріben лікар».
— І лікар знайшовся?
— Не знаю, негра прибрали з помосту.
— Якого негра?
— Гюнтера.
— Ви щойно стверджували, що не бачили його в обличчя, бо він лежав на землі. Звідки ж ви знаєте, що то був негр?
— Мені сказали. Всі знали, що то був негр.
— Продовжуйте! Гютера, отже, вбили там, на помості?
— Так, якщо тільки мене не зраджує пам'ять.
— На помості, а не внизу, серед глядачів?..
— Якщо тільки мене не зраджує пам'ять, так, на помості.
— І той тип із широким шарфом жовтогарячого кольору, котрий, сівши

Гютерові на черево, встремив у нього ножа, теж був у той час на помості?

— Я ж кажу, був.
— Продовжуйте!
— Коли негра забрали звідти, зчинився ще більший гвалт, усі загорлали: «Продовжуй, Міку! Музику, музику!». Одні свистіли, інші горлали: «Геть зі сцени, покидьки!». Хтось вимагав підпалити поміст. Здавалось, весь пагорб перетворився на суцільну горлаючу масу.

— А що сталося з убивцею?
— Не знаю.
— Ви нічого не знаєте про те, що з ним сталося?
— Нічого.
— Він просто щез?
— Я його більше не бачив.
— Його не шукали?
— Не знаю.
— На очах двадцяти тисяч убивають людину і ніхто не звертає на вбивцю уваги?

— Можливо, його й шукали. Мік Джеггер мусив закінчiti «Я не хочу стояти, коли крутиться земля». А тодi без перерви завiв iншу пiсню, яка, кажуть, уперше виконувалась.

— Яка це пiсня?

— Не знаю.

— А тим часом зник ваш десятирiчний хлопчик, на ваших очах калiчили й убивали людей, а ви собi слухали пiсеньки? I не кинулися шукати сина?

— О, то спрiтний хлопець, пане! I взагалi, хiба можна знайти когось серед такої юрми народу, та щe й у темрявi? Якби я покинув мiсце, нам було б важче знайти одне одного.

— Ale ж невдовзi ви все-таки покинули своє мiсце... Продовжуйтe!

— Перед тим, як розпочати нову пiсню, Mіk Джеггер налив собi з пляшки вина i, пiднiсши високо вгору склянку, прорiк: «За ваше здоров'я, брати i сестри! Зичу вам миру i радостi!» Геть усi оторопiли.

— Не розумiю. Вiд чого оторопiли?

— Bo саме тодi вiдлiтали вертолiоти з умираючим негром i щe з дюжиною поранених на бортu, i, може, той Mіk iв tост усiх вразив. Вони навiть трохи принишкли. Група Mіka Джеггера гrala як nіколи, казали сусiди, вона заворожувала людей, aж мороз пробiгав по шкiрi. To була пiсня «Не думай, щo цей свiт для тебе». У мене було таке вiдчуття, nіби моя голова розпухла вiд їхнього пекельного шуму. Здавалося, музика заполонила все тiло, просочилася крiзь шкiру, piд nігti, u нутрощi. Z помostu одна за одною летiли барабаннi палички. Хлопцi гrali, немов шаленi, заплющивши очi, вони aж tіпались, iхнi довге волосся гойдалось на вiтрi, наче на хвилях музики, a голова тряслась так, щo здавалось, ось-ось витрясеться мозок, i над усiм цим ревли вертолiоти — однi сiдали, iншi здiймались у повiтря, i з гучномовцiв одне за одним зачитували прiзвища тих, кого вiдправляли в лiкарню. Збожеволiти можна.

— A коли вас поранили?

— Не знаю.

— Вiдповiдайте!

— Здається, я встав зi свого мiсця тодi, коли почув, щo збираються пiдпалити помiст.

— Ви теж хотiли до цього прикласти свою руку?

— Можливо.

— Я прошу вiдповiдати ясно i чiтко.

— A що я маю казати?

— A може, ви хотiли перешкодити цьому?

— Не знаю.

— Я повторю запитання: ви вживаєте наркотики?

— Hi.

— Не вживаєте регулярно, ale в той день собi трохи дозволили?

— Не думаю.

— Не думаєте?

— Hi.

— Тодi чому ви полiзли в бiйку?

— Довкола всi билися. Tут xто хочеш утратить розум.

— Ви одруженi. Скiльки вам рокiв?

— Двадцять два.

— I у вас уже десятирiчний син?

— Це син моєї дружини вiд першого шлюбу. Дружина старша за мене на двадцять рокiв, i коли ми посварилися того дня...

— Це має вiдношення до справi?

— Не знаю, можливо. Я помiтив, щo моя дружина крутить фiглi-миглi з моїм молодшим братом.

— A який це має стосунок до справi?

— A той, щo я прибuv до Монтанi вже добряче накручений. На додачу щe й той бiсiв хлопець, ревучi, погнався слidom i впросився такi в машину, примовляючи, щo хоче поїхати зi мною, замiсть того, щоб лишитися з матiр'ю, яка лежала з проломленим черепом i спливала кров'ю.

— Отже, ви подались до Монтанi не заради сина?

— Коли б його не було зi мною, я, звичайно, гайнув би деiнде. A так зметикував, щo й у Монтанi можна розважитись.

— От i розважились. Продовжуйтe! Чому ви полiзли в бiйку?

— Господь його знає! Непереборне бажання. Отямився я aж тодi, коли врiзav якомусь субчику в пiku. Dovcola всi билися, ale nіхто з них не знав, чому. Za кожним ударом я лиш примовляв: «Миру i радостi тобi, брате! Mиру

і радості, тобі, Америко! Миру і радості тобі, світе!». А гучномовці ревли: «Не думай, що цей світ для тебе». Я від цього так розлютився, що копнув якогось типа, котрий трапився мені на дорозі, у гомілкову кістку, і тої ж миті хтось скочив мені на шию й почав душити.

— Десь біля п'ятої ранку, коли почало розвиднитися,— сказав Йожеф,— і вже можна було розрізнати обличчя тих, що сиділи або лежали на землі, я обійшов усе підніжжя пагорба, розшукуючи Естер.

— Знайшовся ж бо перстень Полікрата!...— додав Йожеф.

— Я сподівався, мені пощастить,— сказав Йожеф.— Мені все життя щастило.

— Тобі?

— Мені,— сказав Йожеф.— Я хотів відшукати Естер ще до того, як вона замерзне, захворіє на запалення легенів, помре з голоду, ще до того, як її вдарати і вона полетить у канаву й потоне, до того, як її зіб'є машина, до того, як її згвалтують...

— Прекрасну фею?

— До того, як її тицьнуть у рот першу сигарету з марихуаною,— сказав Йожеф,— і до того, як вона підхопить собі гепатит від уколу, зробленого нестерилізованим шприцем.

— Єдине велике кохання у твоєму житті!

— Сидячи у грязюці, в калюжах, лежачи на землі, люди, очманіло поринувши в забуття, слухали виступи груп, що безперервно мінялися,— сказав Йожеф.— Коли я переступав через них, вони часом отямлювались, кліпали очима, не розуміючи, що діється, іноді схвально кивали головами. Були й такі, що, зіп'явшись навколошки, обіймали мене за шию й намагались поцілувати, і лаялись, коли я відштовхував їх. Коли б я їх не зневажав, то, може, й зласкалився б. Та чим робилося світліше, тим чіткіше вимальовувались іхні обличчя і тим більшу антипатію відчував я до них. Не знаю, що то зі мною сталося,— сказав Йожеф.— Я зовсім не людиноненависник.

— Ні, звісно. Просто ти захищаєш свою ідею-фікс.

— Якби вона десь поруч озвалася,— сказав Йожеф,— засміялась, прошепотіла що-небудь, я б упізнав її сміх, її шепот навіть крізь ревище гучномовців. Але вона вічно сміялася там, де мене не було,— сказав Йожеф,— і шепотіла теж — без мене...

— Дурень,— додав Йожеф.

— Коли зійшло сонце й остання рок-група покинула поміст,— провадив Йожеф,— я спустився до наметів «швидкої допомоги» і переглянув список жертв нещасних випадків. Її там не було. «Та ще неповні списки»,— пояснили мені. Біля одного з наметів Червоного Хреста стояла порожня поліцейська машина, я сів на її капот, а тоді, підібгавши ноги, ліг на нього й заснув. Небо тим часом знов затягнулося хмарами.

— Коли я побачила його на капоті поліцейської машини,— сказала Естер,— де він лежав, підібгавши ноги, впершись потилицею у вітрове скло і скрутинувши щию, й тремтячи усім тілом від холоду, і похропуючи з відкритим ротом так солодко, ніби лежав біля мене у ліжку, мені стало так жаль його, що аж сльози набігли на очі. Святенниця дурнувата, сказала я собі, чого ти плачеш?!. Своїм жалісним схлипуванням ти можеш його розбудити...

— Значить, він прийшов не по мене! — вигукнула з жахом Естер.

— Значить, він прийшов не по мене! — сердито сказала Естер.

— Коли вона побачила його на капоті поліцейської машини,— сказала Беверлі,— то відсаєнулась, ніби хотіла втекти. Такою зляканою я бачила її вперше. Її струнке тендітне тіло, ніби намальоване у повітрі, здригнулось, її завжди бліда ніжна шкіра вкрилася гусячою шкірою, а великі чорні очі...

— ...як море, казав про них Йожеф,— зауважила Естер.

— ...широко розкрилися,— сказала Беверлі.— Я, правда, не зрозуміла причини її переляку, адже вона була закохана в Йожефа. Вона могла скільки завгодно це заперечувати, але мені не заб'еш памороки, жінку в цих справах не ошукаєш. Коли я скопила її за руку, боючись, щоб вона, чого доброго, не дременула, її долоні були геть спітні, дарма що ранковий вітер пронизував до кісток. Долоні були зовсім мокрі, і я штурхнула її під бік, щоб вона бодай трохи отямилася!

— Коли я його побачила,— сказала Естер,— мене охопив такий гнів, що я ладна була його вбити. Коли б Беверлі не стримала мене, я б стягла його з машини просто в грязюку. Він прийшов не по мене!.. Мене пойняла така лють, що я ледве не втратила тих решток здорового глузду, які успадкувала від матері і яких ця благословенна країна ще й досі не відібрала у мене. Але, боже, яка я була втомлена, яка спустошена! Ці дві ночі в Монтані вичавили з мене все, що можна.

— Диво дивне,— сказала Беверлі,— які діки сили вивільняє в людині страх навіть після трьох безсонних ночей. Вона була прекрасна! У спотворенім мрякою присмерку,— бо, звичайно, замжичило знову,— над її струнким, аж прозорим тілом майоріло довге чорняве волосся, і, здавалося, від нього летіли іскри. Ага, я казала про страх. Вона ледь не обмочилася з переляку, і схоже було, без зброй готова кинутись на цілу зграю хижаків, аби лиш позбутися того страху.

— Значить, він приїхав не по мене?! — спитала Естер.

— На щастя, знову почався дощ,— провадила Беверлі,— вода просочилась за комір моєї спортивної куртки і потекла униз по хребту, лоскочучи так дуже, що я мало не засміялась. Я заспокоїлась це й тому, що гучномовці, які божевільно горланили вгорі, нарешті замовкли, і ніч стала схожою на справжню ніч, хоч над горами вже розвиднялося, точнісінко так, як колись давно над будайськими горами, і повітря, здавалось, ставало таке ж золотаве, як світанок на березі Дунаю. Правда, спогади ці знов сквилювали невинну дурепу — вона ж бо мала таке чуйне серце.

— Коли замовкли гучномовці й погасли прожектори,— сказала Беверлі,— люди порозходились хто куди, і стало тихо, і тільки розпалені по всіх усюдах табірні вогнища ще свідчили, що фірма функціонує.

— Значить, він приїхав не по мене! — сказала Естер.

— Які різні подоби приймає страх! — сказала Беверлі.— Одна з них — іронія, що блиснула в її очах...

— ...схожих на море очах,— сказала Естер.

— ...коли вона зі спотвореним від страху обличчям,— додала Беверлі,— пританцювала навколо капота поліцейської машини, смикаючи Йожефа за рукав плаща своїми довгими тонкими пальцями...

— Обережно, ти розбудиш його! — сказала Беверлі.

— ...потім злякано відсахнулася,— сказала Беверлі,— кинулася до мене, вчепилася мені за руку і голосно засміялась... Вона знайшла в собі силу, бажання...

— ...не дай бог розбудити його,— сказала Естер.

— ...сховавшись за поліцейську машину,— сказала Беверлі,— просвистіти їхній умовний сигнал: та-ті-та, ті-ті-ті, ті-ті-та...

— Мене цікавить, чи почує він що-небудь крізь сон,— сказала Естер.

— ...та коли Йожеф почув той сигнал і крізь сон,— сказала Беверлі,— коли руки йому затремтіли і він повільно звів голову, Естер, що спостерігала за ним з-за машини, раптом подалася назад і кинулась бігти у бік наметів, я ледь наздогнала її...

Беверлі — найдавніша американська подруга Естер. Вона народилась у третьому поколінні ірландських емігрантів-католиків. Познайомились дівчата через півроку після того, як за допомогою брюссельської контори «Джевіс Ейдженсі» кругла сирота прибула у Нью-Йорк з Будапешта. Беверлі на кілька років молодша за Естер, але виглядає значно старшою — дебела жінка з міцними руками і важкою ходою, на кістлявому обличчі якої стирчить гачкуватий ніс, вона носить м'який чоловічий капелюх, бо майже лиса, скорше всього через якесь порушення в ендокринних залозах, а може, і через приховане запалення в гландах чи каріозних зубах. Навіть те волосся, яке ще лишилось на її голові, рідке і ламке. Вона б віддала його рештки за саму тільки усмішку Естер.

— Любли, люблю,— сказала Естер,— але...

— Любли,— сказала Естер,— усе, крім її кохання до мене. Вона, правда, мене не займає й пальцем, але подумки, я знаю, запитує, коли ж, нарешті, зможе постелити своє ліжко для нас двох. Їй доводиться спати з іншими жінками, а це її, звичайно, теж немало дратує.

— Коли ми познайомилися,— сказала Естер,— вона якраз повернулася з Парижа, з Сорbonni, з дипломом доктора романської філології у ридикюлі. Було саме літо, канікули, вона подалася у лимонадно-сиропний цех — мити пляшки. Вона була дуже кумедна. Свій перший денний заробіток Беверлі подарувала мені, сказавши, що присвячує мені цей день свого життя.

«Тебе звати Естер?» — запитав хтось, коли ми увійшли в намет, де для нас знайшлося два місця. «Чому вас це цікавить?» «Якийсь старий шкарбун шукав тут жінку на ім'я Естер», — відповів той. «Він повернеться?» — запитала я. «Не знаю, може й повернеться», — відповів він.

— Я спостерігала за нею,— сказала Беверлі,— коли вона відповідала тому типові, що вона не Естер. На її обличчі не ворухнувся жоден м'яз, але вона вже й не володіла собою настільки, аби сидіти чи, точніше, лежати спокійно; вона лежала, ні-ні, звісно, не біля мене, вона лежала між двох дівчат; в її ногах лежав якийсь молодий хлопець, і, щоб вийти з намету, треба було переступити через

нього. «Якщо він знову шукатиме Естер,— сказала вона, сміючись,— то передай-те йому із моїм найцикішим вітанням, що мене зовуть не Естер, а Уатезмала Чакчівел Аксчаплік, плік-плік». — «Невже він такий старий? — запитала вона, голосно сміючись. — Я на два роки старша за нього, як вам це подобається?» — і вона знов засміялась, перескочила через хлопця і вибігла з намету. — Її лляну картату торбинку, яку вона так любила, я, — а хто ж би ще?! — знайшла у кутку намету під купою сміття. Але коли я вийшла надвір, її й слід прохолос, — сказала Беверлі, — небо затяглося такими хмарами, що всі околи землі наповнилися слізми і піт'юмою, і єдине світло, світло життя мого, світло очей моїх зникло з земної поверхні.

Сидячи на найвищій вершині відповідей, що тотожна найглибшим безодням запитань, мудрець пильно роздивляється крізь свої довгі вії, які сягають колін, землю й небо, світло й піт'юму. Над хмарами, які він може перемішати випростаним вказівним пальцем, на небесних шляхах палають сторожові термоядерні вогнища, і так без кінця, за межу незображеного. Земля, як єдине око, стежить за ними. Чи можемо сподіватись, що і вони коли-небудь глянуть на нас? Що одного разу небо прийме подобу землі, постукає в наші двері і, присівши на ослінчик, відкриє уста для слова, пустить темряву по наших кімнатах і спальнях?

— Не знаю, скільки я часу пролежала в темряві після того, як небо захмарилось і піт'яма охопила земні простори, — сказала Естер. — Я впала в калюжу кроків за сто від намету, ноги більше мене не тримали, я смертельно стомилася; вся піт'яма, усі води небесні, здається, поверглись на мою бідолашну голову, і всі двісті гучномовців заповнили мої вуха своїми смутними геройними піснями. Але й там, у калюжі, я сміялася з того...

— Ти чого тут речочеш? — запитав нілашист¹ з пов'язкою на рукаві. — Тобі нічого більш робити?

— Я сміюся з того, — сказала Естер, дивлячись на небо, звідки знов почав моросяти дощ, — що Йожефа назвали старим шкарбуном.

— Хто такий Йожеф? — запитав нілашист, клюючи Естер своїм грубим коротким дзьобом.

— Я не знаю ніякого Йожефа, — відповіла Естер.

— Смієшся? — сказав нілашист, наблизивши до обличчя Естер свій хижий короткий дзьоб. — Я відіб'ю тобі бажання сміятися, смердюча шлюхо.

— Я вже не сміюся, пане начальнику, — сказала Естер, дивлячись повними жаху очима на величезні вигнуті, зверху ребристі, а знизу гострі, птахові пазури. — Я не знала, що в гетто не можна сміятися.

Дощ лив як з відра, безладно стукаючи по бляшаних дахах машин і причіпних фургонів, що збились докупи, по брезентовому верху наметів. Навколо тих, що лежали у спальніх мішках, раптом з'явилися калюжі: широко розплющені очі, задивлені в небо.

Птах обтріпався, дощова вода з його пір'я бризнула на Естер, зависла краплинами на його голій зморщеній шиї, поволі просочуючись у підпір'я.

— Трясця твоїй матері, — сказав птах. — Я подбаю, щоб твій смердючий хороший настрій швидко минувся.

— Хто ви? — спитала Естер.

Птах замірився на неї лапою, вкритою до самих кігтів густим пір'ям.

— Чого завила, смердюча жidівко? Питаєш, хто я?

— Хто я? — перепитав птах. — Я належу до родини гологолових трупоїдних птахів, навколо копчикової залози у мене нема оперення, на горлянці відсутні сирінкові м'язи. Це моя єдина вада, але я ходжу з високо піднятою головою. Носова перетинка в мене з отвором, тому великі яйцеподібні ніздри сполучаються між собою. Іжу я здобуваю або полюванням на різних тварин, або ж викраданням здобичі в інших птахів. Я активно перетравлю все підряд, а ті частки їжі, які не перетравлюються, збиваються у шлунку в клубочки, які я час від часу вибльовую. Жеру я дуже багато.

— Дивовижно! — сказала Естер, невпинно ридаючи.

— Замовкни, смердюча шлюxo! — вигукнув птах.

— Дивовижно! — сказала Естер, витираючи слози маленькою білою доночкою.

— Киш! — grimнув птах. — В основному я жеру мертвчину, і якщо десь здихає жива істота, я відразу спускаюся на її труп. Передусім я вириваю м'які частини, викльовую очі, вуха, язик, вириваю статеві органи. Потім, щоб добутися до черевної порожнини, продъюбую отвір навколо прямої кишки.

— Дивовижно! — сказала Естер, закриваючи обличчя обома руками.

¹ Нілашист — член угорської фашистської партії, що співробітничала з гітлерівцями під час другої світової війни.

— Заткни пельку! — скомандував птах. — Скільки можна повторювати те саме! Так тобі зараз вріжу під зад, що нутрощі ротом вискочать. І хай не ридає тоді матуся! Затям, якщо я не наїмся за першим разом, то знову спущуся на випотрошений труп і роздеру краї ран, щоб прискорити розклад.

- Я затямила, — сказала Естер.
- Вставай! — скомандував птах розпростертій на землі Естер.
- Не встану, пане начальнику, — відповіла Естер.
- Вставай! — звелів птах.
- Не встану, — відповіла Естер.
- Не встанеш? — запитав птах.
- Hi, — відповіла Естер.

Птах знову струсив з темно-сірого пір'я дощову воду. Неподалік, в одному із спальних фургонів, увімкнули світло, крізь маленьке віконце, запнute мусліновою фіранкою, видно було фігуру чоловіка, що солідно потягувався після сну. Здалеку долинали хрипкі звуки пісні, що виконувалась під акомпанемент електрогітари — бринь-бринь. Птах переступав з ноги на ногу.

— У вас не знайдеться, бува, сигарети? — спитав він раптом по-англійському, чे�мно вклонившись і змінивши тон. — Ви дійсно не хочете вставати? Це ви, напевно, накурились марихуани. Я б відступив вам декілька порцій по прийнятній ціні.

- Hi!.. — злякано закричала Естер.
- Може, гашишу? — ввічливо запитав птах. — Справжній турецький імпорт. Широкий асортимент кокаїну, морфію, ЛСД, мескаліну, французького ромілару, героїну, амфетіну. Я можу вам запропонувати за півціни з гарантією і стерильний шприц у фабричній упаковці — то що вам запакувати, мадам?

— Hi! Hi!.. — злякано закричала Естер.

- Подумайте...
- Hi... nii!!! — кричала, не тямлячи себе, Естер. — Hi!!!
- ...мадам! — лагідним батьківським голосом сказав птах, погрозливо заносячи лапу. — Подумайте, поки не пізно! Мій рот не задниця, щоб просто так ляпати!..

— Hi... nii! — злякано скрикнула Естер. — Hi!

- От дивина! — сказав птах-нілашист із пов'язкою на рукаві, невдоволено тріпнувши головою... Він майже з жалем глянув згори у долину, куди, кружляючи, падала одна з його пір'їн. Сказати, що вона з гуркотом упала на землю?

— Я натрапила на неї кроків за сто від намету, — сказала Беверлі, — за допомогою кишеневого ліхтарика й освітленого вікна одного з сусідніх фургонів. Вона знепритомніла і лежала посеред чималої калюжі, я ледве змогла привести її до тями і виволокти з багна. «Оце так влипли, — сказала я їй, — якого дідька ми тут шукаємо, я ж тобі говорила зразу. Якщо тобі так закортіло з кимось переспати, ти могла б це собі влаштувати і вдома, задля цього не варт було теліпатися аж у Монтану. А тепер, занедужавши, теліпайся дві тисячі миль назад, додому».

— Вона була майже в такому самому кепському стані, — зазначила Беверлі, оглянувшись Естер у світлі кишеневого ліхтарика, — як і тоді, коли ми познайомилися з нею, — десь за півроку після її приїзду в Америку.

— Чи, може, ти... — сказала Беверлі.

- Hi... nii, — скрикнула Естер, втрачаючи самовладання.
- ...приїхала сюди, — провадила Беверлі, — щоб порозважатись під проводом Міка Джеггера...

— Благаю, облиш мене, — сказала Естер.

- Люба лялечко, — мовила Беверлі, їй на очі набігли слізки, — я б віддала половину свого волосся за одну твою усмішку. Дай я тебе обійму!
- Естер посміхнулась до мене, — сказала Беверлі, — посміхнулась до мене, але замість блаженних обіймів запропонувала пошукати якесь сухіше місце для наших сідниць. І я, звичайно, нічого їй не змогла заперечити.

— Агов, дами! — почувся хрипкий юнацький голос з сутінкової глибини намету, в якому під місячним сяйвом гасової лампи у стані невагомості дрижало на розкладачках, щільно притиснених одна до одної, кілька людських тіл. — Ви, певно, шукаєте де притулитись?

— Ми рятуємось від близького потопу, — сказала Беверлі.

- Кращого ковчегу вам не знайти, — сказав хрипкий юнацький голос. — Сідайте, якщо зумієте. Ви захопили з собою щось попоїсти?

— На сорок днів, як приписано, — сказала Беверлі. — Потісніться, хлоп'ята, мої подрузі кепсько.

— О, не покинь мене, мій глузде, повторювала я собі, — сказала Естер.

Мені здалося, я знов непримітнію, цей ідіотський світ почав перевертатися переді мною... Я навіть не пам'ятаю, як Беверлі допомогла мені скинути мокру до нитки, замазюкану куртку, взуття, панчохи...

— Перш ніж скинути якір,— сказала Беверлі,— ми обійшли кілька наметів, цей виглядав найпридатнішим для життя, тут були тільки чоловіки.

— Вона загорнула мої ноги ковдрою,— сказала Естер,— я ще пригадую, ковдра була шорстка, мовби зіткана з крапиви, але дуже тепла. Це було набагато краще, аніж тоді, коли нілашисти гнали нас босоніж по віденській дорозі на цегельний завод, і я лише з якогось благословення долі не відморозила на ногах жодного пальця.

— Браття,— прорік хрипкуватий юнацький голос,— молодша панночка у глибокій депресії. Хто за те, щоб дати їй сигарету, яка розвіє всі смутки?

— Мені? — перепитала Естер.

— Тобі, янголе,— відповів хрипкуватий юнацький голос.

— Ви звернулись не за адресою, з-поміж нас двох я старша,— сказала Естер, голосно сміючись.

— Вона, бідолаха, уже сміялась, хоч на її очах ще не повисихали слізози,— сказала Беверлі,— такою благословенною кошачою витривалістю наділив її господь бог.

— Ти старша за матінку? — запитав хрипкуватий юнацький голос.— Не може бути!..

— Старша,— сміючись відповіла Естер.

— Запали сигарету, люба,— сказала Беверлі,— це заспокоїть тебе.

— Що? — скинулась Естер.

— Запали,— тихо сказала Беверлі.— Навіть морська свинка не перекинеться дугори дригом від однієї сигарети.

— І вона знов розревілася,— сказала Беверлі.— Її нерви були жахливо розладнані, навіть Мік Джеггер не зміг би її зцілити. Чоловіки перебралися з розкладачки на ящик з-під «Кока-коли», порожній, на жаль, і ми поклали на розкладачку довге, тендітне, як на картинах Ель Греко, тіло Естер; я почала розтирати її ноги, але вона підтягла їх під себе і сіла.

— Щоб краще чути,— сказала Естер.— Це дуже цікаво, пане А.! Ви б не змогли повторити це ще раз?

— Він недовірливо глянув на мене з-під діоптричних — п'ять з половиною — окулярів,— сказала Естер,— ніби все ще не маючи певності, як це я, невинна дурепа, можу втятити щось своїм недолугим провінційним розумом.

— Це ти про кого? — спитала Беверлі.

— Про пана А.,— відповіла Естер.

— Мене вчили,— сказав пан А., позираючи з-під діоптричних — п'ять з половиною — окулярів,— що приватна власність не є безпосередньою причиною відчуженості, але матеріалізується і втілюється у ній. Вона бере свій початок скоріше всього з принципу і практики розподілу праці, тобто з тих доistorичних часів і формаций, коли нові знаряддя праці і нові виробничі можливості породжували нові галузі зайнятості і у формі додаткової вартості створювали можливість виробництва таких нових видів продукції, які вже перевищували елементарні потреби людей, необхідні для забезпечення їх існування. Саме тоді отаким ось чином стало можливим присвоєння людської праці і виникнення пануючих класів, а також органів насильства, які забезпечували збереження їхньої влади. Але я запитую: що було причиною того, що люди винайшли нові засоби виробництва? Що було причиною того, що вони змирилися з присвоєнням своєї праці і підкорилися владі інших людей?

— Мене вчили,— сказала Естер,— що насильство — сповідальна бабка історії.

— Разом з батьками ми втікали від нілашистів із Будапешта у невелике угорське місто Кечкемет,— сказала вона,— бо думали, ніби там, у провінції, нам нічого вже не загрожуватиме. Ми чули, що за наказом Гітлера негрів зганяють у гетто, тобто я хотіла сказати, євреїв. Наша родина на той час жила в Угорщині вже понад сто п'ятдесяти років, і хочете вірте, хочете ні, пане А., але документи про прийняття моїм прадідом угорського прізвища підписав сам Берталан Семера, міністр внутрішніх справ першого незалежного угорського уряду.

— Я не знаю, хто це, але плювати я на нього хотіла,— буркнула Беверлі.

— Я теж,— погодилася Естер, голосно плачуши,— але тут, під вільним небом Америки... А у визвольній війні 1848 року мій прадід воював проти австріяків на боці Дом'яничів...

— Проти австріяків чи остяків? — перепитав пан Б., що сидів біля пана А.

— Через тиждень ми повернулись до Будапешта,— сказала Естер,— дізнав-

шишь через одного з родичів, що нас виказано місцевим нілашистам. Дома таки надійніше, міркували ми, там ми хоч забезпечимо себе стрихніном з батькової аптеки.

— О господи! — сказала Беверлі.

— Хоча було ще далеко до полуудня,— оповідала Естер,— скрізь уже танцювали й виспіували, і якби знайшлася якась загорожа на цій чарівній землі, її б одразу рознесли. Коли повз намет з диким ревом під дзвін гітар і барабаний бій проходив гурт веселих молодиків, навіть усередині намету годі було розчути свій власний голос. Крізь віконце ми бачили, як вони з парасолями над головою, співаючи «Як дозволили ми, щоб так сталося?», гарцювали в пилюці чи, власне, в грязюці, наче чорти в пеклі. Один з них...

— ...що промок до рубця,— докинула Беверлі,— натягнув на голову смугастий прапор...

— ...і натовп одразу ж рушив уперед,— сказала Естер.— Після полуудня, у дощ, що лив як з відра, тисячі, десятки тисяч промоклих до рубця людей у брудному лахмітті простували до концертного помосту з привітними усмішками на просвітліх обличчях. Господи, коли б і я могла, нарешті, розслабитись!

— Заради цього ти сюди й приїхала,— сказала Беверлі.

— Заради цього я й поринула в це марення,— сказала Естер.— Пригадуєш, Беверлі, в такий самий дощ нілашисти...

— Але ж тебе тоді не було зі мною,— спохопилася Естер.

— Ну, що ти! — відповіла Беверлі.— В тому страшному маренні я була з тобою, люба.

— ...нас гнали віденською дорогою на цегельню,— сказала Естер,— і батько з перев'язаною головою, шкутильгаючи, йшов попереду, а ми з мамою, взявши під руки...

— Чого вам було треба на тій цегельні? — спитав пан Б.

— Доведено,— сказав пан А., дивлячись з-під своїх діоптричних — п'ять з половиною — окулярів,— що там, де панує капіталістичний спосіб виробництва, будь-яке зростання виробничих сил б'є по кишені робітника, і всі засоби розвитку виробництва перетворюються в засоби експлуатації творців матеріальних благ, доведено, що вони калічать людську особистість, зводять робітника до рівня машинного придатка, роблячи працю болісною, спотворюють її справжню суть і відчужують людину від духовного змісту процесу праці тим дужче, чим більше наукових здобутків використовується у виробництві. Звідси з очевидністю витікає, що при нагромадженні капіталу становище робітників погіршується, хоч яка висока їхня заробітна плата. Закономірно, що акумуляція капіталу на одному полюсі приводить до такого самого нагромадження зліднів, важкої праці, рабства, невігластва, насилля і морального приниження на полюсі протилежному.

— Добрatisя додому ми вже не змогли,— провадила Естер,— бо коли доїхали до Будапешта, на Західному вокзалі поїзд оточила табірна жандармерія; вони обходили вагони і перевіряли документи. Якогось чоловіка, що намагався втекти, вони застрелили на протилежному боці колії. Він біг між рейок і, коли пролунав постріл, упав долілиць на шпали якраз поряд з нашим вагоном. Нашу ватиканську охоронну грамоту жандармський фельдфебель розірвав у нас на очах. Інший жандарм з огоріним багнетом провів нас у зал чекання третього класу, де на лавах, спершись на свої клунки, вже сиділо або лежало чоловік з десять. А що жандарми передали всю групу нілашистам ще на вокзалі, то май батько так і не дійшов до аптеки.

— За стрихніном? — поцікавився пан А., що сидів поруч з паном Б.

— Боротьбу за справедливий розподіл благ треба визнати цілком законною,— сказав пан Б., котрий не носив окулярів,— але очевидно, що й при ліквідації капіталістичної приватної власності ні насильство, ні злочини не відімруть у житті суспільства самі собою.

— Неподалік,— згадала Беверлі,— здається, пролунало декілька пострілів...

— і поліцейські, і санітарні вертоліти,— сказала Естер,— знов закружляли над нашими головами. «Куди нам сковатися?» — запитала я Беверлі, але вона, певно, не розчула моого запитання, бо саме в цю мить над нашим наметом прогуркотів...

— ...вертоліт,— сказала Беверлі.

— Невже ні тут, ні там неможливо порятуватись? — запитала Естер, витираючи слізози.— Коли тоді, на Західному вокзалі, батько попросився відійти по потребі, вартовий так ударив його гвинтівкою по голові, що зацебеніла кров. На щастя, батько був сумлінним аптекарем і в його валізі знайшлось стільки бінтів, що ними можна було перев'язати всі ветхозавітні рані народу ізраїлевого.

— Повторюю,— сказав пан Б.— насильство і злочини породжені не тільки капіталістичним устроєм. Всі антисоціальні дії людини базуються на вторинних інстинктах, які прокидаються в ній внаслідок притуллення природних життєвих сил, що вступають у протиріччя з її первісною статевою структурою. Так у ній розвинувся...

— Це ще що? — запитала Естер.

— ...страх оргазму,— відповів пан Б.— який фізіологічно проявляється в хронічних спазмах м'язів. Практично це відбувається шляхом притуллення статевих інстинктів дітей державним устроєм, заснованим на принципах авторитаризму, що проявляється зокрема і в устрої сім'ї — первісної державної мікроструктури. Таким чином, природа й культура, інстинкт і мораль, праця й кохання стають несумісними категоріями і не примиряться доти, доки суспільство перешкоджає природним біологічним процесам статевого задоволення людей. І справжня демократія і свобода не зможуть здійснитися, доки людське існування підпорядковане сваволі хаотичних суспільних обставин. Їх плекають війна і насильство, вони винищують у людині все живе.

— Нілашисти вишикували нас у два ряди,— сказала Естер,— і загнали в якийсь підвал на бульварі Святого Іштвана, де повідбирали гроші, годинники, інші цінні речі...

— ...які вдалось познаходити,— сказала Беверлі.

— ...потім, увечері, коли стемніло,— сказала Естер,— вони погнали юрбу, що зросла за цей час ще на сотню душ...

— ...до цегельні, яка містилася на протилежному березі Дунаю,— сказала Беверлі.

— У батька був діабет,— сказала Естер,— і вже через годину...

— ...він ледве тримався на ногах,— сказала Беверлі.— Нілашист, що супроводжував процесію, бив його прикладом по закриваленій, перебинтованій голові...

— ...щоразу,— сказала Естер,— коли він спинявся на мить чи просто сповільнював хід.

— Біля намету,— сказала Беверлі,— пролунали хрипкі крики, розлючена лайка, жіночий вереск, крики «на поміч»...

— ...треба було зупинити хлопця, який, очманівши від героїну,— пояснила Естер,— здер з себе одяг і голий-голісінський накинувся з кулаками на гурт не менш очманілої молоді, яка простувала, охрипши від крику, до концертного помосту...

— ...на щастя,— сказала Беверлі,— заливний дощ швидко остудив його...

— Як відомо,— провадив пан Б.— у нашій підсвідомості, за Фрейдом, тається і садизм, і користолюбство, і заздрість, і всілякі збочення, які хоч і пereбувають під контролем свідомості, проте не втрачають своєї сили. Глибоко у підсвідомості живе і впливає на людину її біологічна структура, її природна сексуальність, інстинктивний потяг до праці, суспільні нахили, потреба любові, і єдиною нашою надією є те, що коли-небудь ми зможемо покінчити з соціальним гнітом. Чи знайде та чи інша особа своє місце в суспільному житті, а чи її надалі лишатиметься бездумною химерною протоплазмою, залежить у кінце-вому підсумку від того, чи суперечитимуть її основні біологічні потреби тому суспільному устрою, який вона сама собі створить.

— Що ти бачила по дорозі, яка вела до цегельні? — спитала Беверлі.

— Трупи,— відповіла Естер,— обличчя деяких з них були прикриті газетами.

— На вулиці було темно? — запитала Беверлі.

— Темно,— відповіла Естер.

— Ти знала, куди вас ведуть? — запитала Беверлі.

— У газову камеру,— сказала Естер.

— Ти молилася? — запитала Беверлі.

— Ні,— відповіла Естер.

— Коли вбили твоїх батьків? — запитала Беверлі.

— Батька застрелив той нілашист, який бив його прикладом по голові,— сказала Естер,— за те, що він не міг іти далі. Це сталося ще до того, як ми перешли через Дунай.

— Бідолаха! — сказала Беверлі.— А матір?

— Вона кинулась на нілашиста,— сказала Естер,— і видряпала йому одне око.

— А ти? Як ти врятувалась? — запитала Беверлі.

— Врятувалась? — перепитала Естер.

— Врятувалась, моя люба,— кивнула Беверлі.

— Я знепритомніла і залишилась на дорозі,— сказала Естер,— а що нілаши-

сти були люди не лише жорстокі, а й неуважні, вони покинули мене там, гадаючи, ніби я мертвa.

- Може, ти все-таки закуриш? — спитала Беверлі.
- Так ти вважаєш, що я врятувалася? — ще раз запитала Естер.
- Врятувалася, моя люба,— кивнула Беверлі.
- Я не вірю,— сказала Естер.
- Послухаємо ввечері Міка Джеггера? — спитала Беверлі.

— Мене вчили,— сказав пан В., який час від часу скидав окуляри і знову чіпляв їх на ніс,— що людина належить до розряду істот, які все життя сподіваються на щось краще, мріють про майбутнє і навіть борються за його досягнення. Іхня формула: існування плюс надія. Бути людиною — значить бути в дорозі. Її життя зрозуміле лише тоді, коли зображені, як багато важить для неї «ще ні». Людина це не «мислитель», не «ідеальне створіння», не «творець знарядь праці», навіть не «робітник». Людина — це «істота, що сподівається». Вона ступає по краю провалля між зникаючим «тепер» і вічно зринаючим «ще ні». Але не тільки людина, а й сам усесвіт прагне якогось незвершеного ще буття, недарма у своєму посланні до римлян святий Павло сказав: «Весь сотворений господом світ стогне і корчиться в родових муках, чекаючи на спасіння».

— Дуже цікаво, пане В.— сказала Естер.— І на яке майбутнє я можу чekати, стогнучи і корчачись?

— Неспокій матерії,— сказав пан В.,— її безперервне бажання набути певної форми, теж є одним із проявів боротьби за майбутнє. Але майбутнє — це завжди рухомий поріг, за яким буття наближається до свого безконечного здійснення, ніколи не осягаючи цієї мети. Поки людина лишатиметься людиною, вона житиме і помиратиме під знаком «ще ні».

— Це дуже цікаво, пане В.— сказала Естер,— але якщо ви заміните історію вічністю, я особисто нічого не можу чekати від майбутнього.

— Історію не можна замінити нічим,— мовив пан А., осудливо глянувши крізь свої діоптричні — п'ять з половиною — окуляри на пана В., що саме скинув свої окуляри.— Як можна поєднати, скажімо, з вашим ученням про вічність бажання голодного насититись або почуття ситості у того, котрий уже наситився? Як ваше вчення тлумачить насильство щодо голодних, котрі хочуть насититись? Або антинасильство, яким голодні відповідають на насильство в інтересах свого насичення? Класову боротьбу, яка є зіткненням насильства й антинасильства? І досвід, який свідчить, що кожен, хто відмовляється від класової боротьби, стає поплічником правлячого класу, а хто відмовляється від свого права насильства, стає катом пригноблених? І той визнаний психологією факт, що пригноблена людина не почуватиме себе вільною доти, доки не вб'є свого поневолювача?

- Ти молилася? — запитала Беверлі.
- Ні,— відповіла Естер.
- Після того, як врятувалася? — запитала Беверлі.
- Я не врятувалася,— сказала Естер.

Пан А., пан Б. і пан В. підхопились і вибігли раптом з намету, бо буря, налетівши з-під хмар, розв'язала у судному гніві — без рук, без очей — мотузки, що тримали намет, зірвала припнутий до кілків брезент і заплескала ним, як долонями, прикладуючи на місце обірваної розмови дощ, холод і вітровіння. Та вони не могли змішатися із смородом людського мислення, об'ємні молекули якого, обертаючись із велетенською швидкістю, в одну мить розсotались у просторі.

— А ти чого не допомагаеш їм, синку? — спитала Беверлі хлопця з хрипким голосом, що лежав собі й далі на розкладачці.

- Бо можу намокнути,— поважно відповів він.

— Зізнаюся,— сказала Естер,— я засміялась. Мені було смішно й тому, що ноги він мав бруднющі, а довгі пальці звивались на них, як глисти. У темряві я не могла роздивитись його обличчя, але й воно, не знаю чому, смішило мене.

— Саме тоді,— сказала Беверлі,— перед наметом спинилася ціла кавалькада «пекельних ангелів», що приїхали на важких мотоциклах марки «гарлей-девідсон», вони позіскакували з сідел, але не виключали моторів, які ревли так гучно, що можна було оглухнути. Дивно, але Естер їх не злякалася, навпаки, настрій її поліпшив, вона засміялась без видимої причини і навіть кинула по-смішку тому коростявшому хлопцеві, який кайфував на розкладачці, замість того, щоб допомагати надворі своїм приятелям...

- ...які до рубця промокли,— сказала Естер.
- Ти коли познайомилась з Йожефом? — запитала Беверлі.— Чого ти смієшся?
- Не знаю,— знизала плечима Естер.— В Америці. В одній компанії. Він

був там єдиним угорцем, а мене під той час охопила така ностальгія, що, здавалось, помру від туги,— от цнотлива дурепа! — і тієї ж ночі я опинилась у нього вдома, а ще через три дні — у мерії.

— Я познайомилася з Естер,— сказала Беверлі,— коли склада останній університетський іспит і повернулася з Парижа додому. Вона зовсім недавно жила в Америці, і, хоч устигла вже вийти заміж, я ще багато років вважала, що вона дівчина. З її чоловіком я познайомилася значно пізніше, не пригадую де, як і з історією її життя, хоч насправді вичитала все у її очах ще першого дня. Я так рідко бачила її з чоловіком, що думала: вони дуже погано живуть, а може, вже й розлучаються.

— Коли Йожеф несподівано зайшов до намету... — сказала Беверлі.

— Коли Йожеф раптом зайшов до намету, — повторила вона.

— Коли Йожеф зайшов до намету, нас було тільки троє — я, Естер і той коростяви хлопчисько, інші мокли ще під дощем, хоч брезентові боки намету були вже припнуті до кілків і тільки один шмат полотнища ще лопотів на вітрі.

— Коли Естер несподівано побачила Йожефа... — сказала Беверлі.

— Коли Естер раптом побачила Йожефа...

— Коли Естер побачила Йожефа, — сказала Беверлі, — вона скопилася з розкладачки, підбігла до нього і без жодного слова кинулася йому на шию. Вона стискала його в обіймах з такою силою, що йому забило подих. «Нарешті ти прийшов, нарешті», — видихнула вона. «Нарешті ти прийшов, старий шкарбун, старий шкарбун», — приводила вона, так болісно усміхаючись, що мое серце обкипало кров'ю. «Старий шкарбунець», — повторювала вона, її зачіска розкуйовдилась і довге чорне волосся лилось по плечах, сягаючи стегон.

— Лягай на місце! — скомандував Йожеф.

— Не ляжу, — відповіла Естер.

— На якусь мить у наметі запанувала тиша, — розповідала Беверлі. — Йожеф важко дихав і мовчав, потупивши очі. Чути було тільки, як по брезенту крапотить дощ.

— Значить, я спізнився, — мовив нарешті Йожеф. — Я не зможу тебе захистити.

— Від чого? — спитала Естер і засміялася. — Від чого, старий шкарбуне, від чого?

— Від чого? — повторила Естер. — Чому ти кажеш, що запізнився?

— Ти вже наковталася? — тихо спитав Йожеф.

— Дайте їй спокій! — не втрималась Беверлі.

— Звичайно, — погодився Йожеф, — я дам їй спокій. А що я можу тут ще зробити? Відколи вона курить цю погань?

— Нівідколи! — скрикнула Естер. — Нівідколи, клянусь тобі, Йожефе! Одну-єдину, ось зараз. Я закурила, бо не можу жити без тебе. Кажу тобі, одну-єдину, щоб сміятись нарешті!..

— Отже, я спізнився, — знову промовив Йожеф. — Після першої буде і друга, і третя. Ти пропаща.

— Але ж я сміюся, — сказала Естер. — Сміюся з тебе, Йожефе.

— Ти пропадеш, — сказав Йожеф.

— Забери мене звідси, любий, — сказала Естер і знову кинулась йому на шию. — Відвези, відвези мене додому!

— Куди? — спитав Йожеф. — У Нью-Йорк?

— Ні, не в Нью-Йорк, — відказала Естер.

— В Угорщину? — спитав Йожеф.

— Ні, — відповіла Естер.

— А до якого ж дому тебе відвезти? — спитав Йожеф.

— Не знаю, — відповіла Естер.

— Йожеф кинув на мене питальний погляд, — пояснювала Беверлі, — потім мовчки озирнувся довкола. Видно, він тільки зараз помітив хлопця з хрипким голосом, що лежав на розкладачці в кутку, якийсь час мовчки вдивлявся в нього, потім, зробивши два-три швидкі кроки, опинився над ним. «Вставай», — сказав він йому, рвучко скопивши хлопця за комір сорочки, від чого той лунко клацнув зубами і тицьнувся підборіддям у груди.

— То це і є твоє товариство? — спитав Йожеф. — Пройдисвіт, який торгує своїми сідницями на дорогах? Розпусник, який торгує собою на автострадах, із душою ще бруднішою, ніж його ноги, — це і є твоє товариство?

— Так ти його знаєш? — здивовано запитала Естер. — А він такий чений тут.

Йожеф скопив хлопця за комір і, підвівши до виходу, просто викинув його геть з намету. Зробив це з такою силою, ніби хотів відправити бідолаху прямі-

сінько на той світ. Може, й убив би його, коли б залишився з ним наодинці. Хлопець, на диво, й не думав захищатися.

— Більше він не з'являвся,— сказала Беверлі.— Ми домовилися з Йожефом, що він розшукає свою машину і через годину прийде по Естер, щоб відвезти її додому.

— Як тільки Йожеф вийшов з намету,— провадила Беверлі,— Естер підбігла до виходу і гукнула: «Йо-о-о-жефе». Вона вимовляла його ім'я з дивним угурським наголосом, протягуючи букву «о». «Йо-о-о-жефе!»

— Ти кликала мене? — озвався з темряви Йожеф.

Естер голосно засміялася:

— Ні, не кликала.

— Йо-о-о-жефе, Йо-о-о-жефе,— загукала вона знову.— Ти чуєш мене?

— Ти хочеш, щоб я повернувся? — перепитав з темряви Йожеф.

— Ні,— вигукнула, сміючись, Естер.— Не повертайся, Йо-о-о-жефе!

— Вона так протягувала його ім'я,— сказала Беверлі,— що це скидалось радше на виття вовчиці серед глибокої ночі, аніж на людський голос. «Лягай!» — сказала я їй.

— Але Естер мене не послухала,— провадила Беверлі.— Якийсь час вона ще постояла перед наметом, ніби чекаючи, що Йожеф повернеться, або ~~наметки~~, переконуючись, що він справді пішов, тоді повільно позадкувала до намету. Все ще йшов дощ. «Дай мені ще одну»,— сказала вона, сміючись.

— Що дати? — спитала Беверлі.

— З тієї пачки,— сказала Естер, не припиняючи сміху,— на розкладачці того пройдисвіта, що торгує своїми сідницями на дорогах.

— Ще одну? — запитала Беверлі.— Одну за одною? Чи не занадто?

— Ідіотка,— сказала Естер.— Зовсім як Йожеф, такий собі Йожеф номер два!

— Вона запалила і знов засміялася,— сказала Беверлі.— «Я люблю сміятися;— сказала вона,— я так люблю сміятися, Беверлі». Вона підбігла до розкладачки, скопила свою картату торбинку, накинула її на плече і, не озираючись, вибігла з намету. Я ледве встигла її наздогнати, так вона квапилася. «Ти не зачекаєш його?» — спитала я.

— Звичайно,— погодилась Естер,— коли-небудь зачекаю.

— Я не могла тут нічого вдіяти і, зрештою, заспокоїлась,— сказала Беверлі.— «Тобі не шкода його? — запитала я.— Ти ж сама обіцяла його зачекати і рушити разом додому».

— Він і сам знає, що я його не чекатиму,— сказала Естер.

— Вона таки не діжалася його,— сказала Беверлі,— і вони більше ніколи не зустрілись.

— Сукупність фізичних і психічних властивостей людини,— пояснила Беверлі,— ми називаємо її конституцією. Вона визначає будову тіла, хід розвитку і діяльність людського організму. Конституція формується як на основі успадкованих властивостей, так і під дією зовнішніх впливів. Конституція ~~значною~~ мірою впливає і на витривалість людини, і на її реакцію на зовнішній світ, опір йому, імунітет. За Гіппократом, гіпертрофія однієї з чотирьох рідких субстанцій організму: крові, звичайної жовчі, чорної жовчі і слизу — визначає ~~конституційний~~ тип. Естер, у якої гіпертрофована печінка, очевидно, належить до групи меланхоліків, а за Кречмаром, який вважає, що основну роль при ~~визначені~~ типу відіграє будова тіла, — до лептосом, тобто до осіб, для яких характерна худорлявість, високий зріст, вузькі плечі; у системі француза Сіго вона ~~уособлює~~ церебральний тип. Однією із слабких сторін цих систем є те, що вони розглядають конституцію лише зі своєї однієї точки зору. Німецькі лікарі визначили так звану лімфатичну конституцію, характерною особливістю якої є збільшення лімфатичних вузлів, залоз і селезінки; такий тип людей інколи реагує на несподівано сильне подразнення або перевантаження раптовою смертю.

— Щоб знайти собі місце десь ближче до помосту, звідки можна було б не тільки бачити Міка Джеггера, а й чути його,— сказала Естер,— ми з Беверлі рушили в дорогу рано. Як тільки ми вийшли з намету, одразу ж наткнулися на процесію, що не мала ні початку, ні кінця, простуючи до концертного помосту. Люди рухались колоною в два-три ряди, згинуючись під вагою клунків, брюхаючи в грязюці до кісточок. На щастя, дощ припинився, але одяг майже в усіх був мокрий, бо лило з самого ранку; ноги — в болоті аж до колін, адже багато ~~хто~~ йшов босоніж, — так, ніби дощ позмивав їхнє діряве взуття. Хоч, як ~~дивно~~, здебільшого це були зовсім юні — років п'ятнадцять-двадцять — хлопці і дівчата

та з сяйвом молодості на обличчях, сяйвом, немеркнучим навіть під тінню іхнього безрадісного майбутнього.

— Звісно, більшість із них були зовсім юні,— сказала Беверлі.— Що тут дивного, цнотлива дурепо?

— А клунки? — спитала Естер. Але Беверлі не відповіла. «Вона стежила за небом,— сказала Естер,— а я зі своєю ветхозавітною єврейською тверезістю — за землею». «Чому вони несли з собою клунки?» — спитала я, але Беверлі знову нічого не відповіла. «Іх відправляють на той світ?»

— Знову, дідько б його побрав, збираються хмари,— сказала Беверлі.

— Справді, насупилося,— погодилась Естер.— Але чому? Що то за тіні, які зливаються зі своїми відображеннями там, у височині, про яку нам було обіцяно, що вона стане царством і храмом світла? Що за немиті примари з брудними ногами пророчать нам громи й блискавиці з викрадених небесних тронів, звідки сотні тисяч людей чекають звістки про щастя?

— Невже і з небесних сфер маніпулюють нами, нами, які народились вільними?

— Але ж ми посилаємо вгору лише смог,— сказала Естер.— Чого ж нам чекати звідти, крім смогу?

— Що? Що ти кажеш? — запитала Беверлі.— Збираються хмари. Боюсь, буде дощ.

— Повз нас безконечною процесією сунула юрба,— оповідала Естер.— Скільки міліх, юних облич — піщянки у фундамент прийдешнього, скільки довір'я в очах, у цих іскорках, що освітлюватимуть майбутнє! Але чому вони тягнуть ці клунки, напхані гниллю і тліном?

— Клунки? — спитала Беверлі.— Я щось нічого не бачу.

— Не бачиш? — перепитала Естер.— Тоді ти не бачиш і іхніх рук, що вчепилися у клунки.

— Якщо ми не виберемося з юрби,— зауважила Беверлі,— ці малі лайнюки позаймають усі місця.

— О милі, прекрасні обличчя, як любо на вас дивитись,— сказала Естер.— Нам наплювати на майбутнє, правда ж, Беверлі,— вигукнула вона й засміялась,— але його накази священні для нас, правда ж, Беверлі? Глянь на цих прекрасних шмаркачок, які в лоні своєму носять лона своїх дочек і онучок, на цих гарних палких шмаркачів, у сім'янниках яких плодяться сімена сімен для насичення лона лон! Хіба може серце не радіти з цього?!

— Дай торбинку, я понесу її,— сказала Беверлі.

— Але для чого ці клунки? — спитала Естер.— Хіба не для того вони поставляють на той світ смог, щоб порятувати якщо не самих себе, то хоч птахів небесних і риб морських?

— Вона більше не сміялася,— сказала Беверлі,— на її прозорому вузькому обличчі й у великих чорних очах...

— ...як море...— сказала Естер.

— ...не було ще жодних ознак того страху, який раптом з'явиться на її пополотнілому обличчі за кілька хвилин і ослабить її настільки, що вона, не тримаючись на ногах, наче збита ударом під дих, мало не впаде на купу людських екскрементів.

— Молодь ішла безконечною процесією,— оповідала Естер,— вона була в доброму гуморі, всі навколо усміхались. Одні співали, інші пританцювали. Минуло чимало часу, перш ніж я зауважила, що танцюють вони не просто так, їх примушують танцювати! Один з нілашистів, що супроводжував процесію, шмагнув батогом по босих ногах хлопця, якраз коли вони йшли повз нас.

— Процесії не було кінця-краю,— сказала Беверлі,— до неї приєднувались нові і нові групи людей, такі самі брудні, засмальцовані і сляніві, якими їх у корчах і стогонах породили колись матері. Іх було так багато, що я вже втратила надію знайти місце поблизу сцени. Майже всі вони добряче напомпувались.

— Ішли вони начебто добровільно,— сказала Естер,— але насправді їх гнали. Іх була сила-силенна. Процесія не мала ні кінця, ні краю. Нілашисти супроводжували натовп, крокуючи обабіч процесії, у них в руках були кийки й батоги з короткими держаками, вони хрипко покрикували на всіх, удари сипалися на людей, лунали жалісні зойки.

— Іх було так багато, що я не йняла віри своїм очам,— сказала Беверлі.— Вони юрмілися скрізь і радісно вигукували щось, мов єvreї, котрі уздрили обітovanу землю. Час від часу до процесії під'їздив хтось із «пекельних ангелів» і з оглушливим ревом гасав туди-сюди, стежачи за порядком.

— Коли вони пройшли повз нас безконечними колонами,— сказала Естер,— здалеку став долинати їхній стогін, мов хмара, проносячись від невидимого

початку до невидимого кінця процесії. Здавалось, що їх душив якийсь кошмар, але вони покірно терпіли всі тортури. Я запитала Беверлі, чому вони не захищаються, але вона не відповіла.

— Та й звідки Беверлі могла про це знати? — сказала Естер.— Про це знала лише я, але ж не відповідатиму я сама собі.

— Вони йшли, йшли безконечним потоком, як вівці,— сказала Беверлі.— Багнюка під їхніми ногами чвакала так, мовби це бурчало у їхніх кишках. Більшість, утупившись скляними очима просто поперед себе, була вже у трансі, в декого через нестачу кисню порушувалась робота серця й легенів і синілі обличчя. Вітер доносив дух паленої коноплі, яким просяк їхній одяг.

— Люди пливали повз нас, як потік лави,— сказала Естер,— і не спинявся, звичайно, й тоді, коли хтось непритомнів і нілашисти ногами зіштовхували його з дороги.

— Вони йшли, йшли і йшли,— сказала Беверлі,— і здавалося, півкраїни подалося в дорогу з обоймою гашишу в легенях і зарядом геройну в жилах. З якимось молодим білявим хлопцем стався кататонічний напад, він вихопився з колони і з піною на губах упав просто перед нами.

— Як хмари на небі, сунули вони вперед безконечним потоком,— сказала Естер.— Я ніколи не думала, що нас так багато. Обабіч дороги лежало дедалі більше трупів.

— Ще до полуздня близько двохсот тисяч людей познімалося з місця, щоб послухати Міка Джеггера,— сказала Беверлі.— А що більшість була вже добряче надозована, то багато кому спирало дихання, і вони падали з ніг тут і там. Із заляпаними багнюкою пиками вони виrushали у свою власну подорож, яка обіцяла бути цікавішою за ревіння електронного органа «Гамонд»!

— А чому ми побрали з собою клунки? — спітала Естер у Беверлі.— Хіба ми не знаємо, куди нас ведуть? — Ale та знову не відповіла.

— Перед нами впав іще один підліток,— сказала Беверлі,— він уривчасто дихав, обличчя покрилося потом, зіниці звузились, він, певно, прийняв надто велику дозу, сердега.

— На землі, обійнявшись, лежали два хлопці,— сказала Естер,— і благали ледь чутними голосами, щоб їх підняли. Та нілашисти відганяли гвинтівками всіх, хто кидався їм помагати.

— Порятуйте нас! — благали ці діти,— бо ми вже нездатні себе врятувати, ради бога, допоможіть, бо нам уже забило памороки.

— Що з вами? — спітала Беверлі.

— Ми ковтнули по сорок таблеток амфетаміну,— відповів один.— Ради бога, порятуйте нас.

Другий хлопець мовчав — у нього зовсім не було передніх зубів.

— Вони йшли і йшли безконечними колонами,— сказала Естер,— хто на-кульгуючи, хто хитаючись, хто підскакуючи, і здавалось, ніби всі абортовані яйцеклітини подалися в дорогу до місця свого остаточного знищення. Якась молода жінка у мене на очах перерізала собі жили.

— Дивно, що...— сказала Беверлі.

— ...ми взагалі...— сказала Естер.

— ...все-таки...— сказала Беверлі.

— ...знали місце...— сказала Естер.

— ...поблизу помосту...— сказала Беверлі.

— ...якраз під...— сказала Естер.

— ...гучномовцем...— сказала Беверлі.

— ...який гримів, наче ієрихонські труби,— сказала Естер,— тобто з силою приблизно в сто тридцять децибелів, розриваючи кожне наше слово, розтинаючи наше дихання; і все-таки він звучав тріумфально, як у перший день творення, викликаючи до життя праклітини, щоб вони, усвідомивши себе, виповнили все навколо вигуками торжества...

— ...але поки ми знайшли собі місце, щоб сісти,— сказала Беверлі,— група Міка Джеггера вже стояла на помості і співала «Любов до диявола»...

— ...поміст був занурений у криваве світло прожекторів,— сказала Беверлі,— і в оглушиливому гуркоті інструментів не чути було навіть власного голосу...

— ...і все-таки з помосту,— сказала Естер,— долинали часом глухі крики «на поміч!»...

— ...ми сиділи далеченько від помосту,— сказала Беверлі,— але навіть у тому бордельному світлі...

— ...було видно,— сказала Естер,— що нілашисти...

— ...що ціла юрба стовпилася на помості,— сказала Беверлі,— і дехто зчинив там бійку, але хто і чому, ми не знали...

— ...з помосту злетіло щось довге, темне,— сказала Естер,— але що то було: людина, лантух чи якийсь клунок...

— ...«пекельні ангели», скорше всього, зчепилися з тією молоддю, яка штурмувала поміст, щоб зблизька... — сказала Беверлі.

— ...Мік Джеггер обірвав пісню на півлові,— продовжувала вона,— вони, здається, співали «Як дозволили ми, щоб так сталося»...

— Боже... — сказала Естер.

— ...Мік наблизився до мікрофона,— сказала Беверлі,— і, піdnіsshi догори руки, попросив усіх заспокоїтись. «Братя, утихомиртесь,— вигукував він,— братя і сестри, утихомиртесь!»

— Боже... — сказала Естер.

— ... але його відштовхнули від мікрофона і мало не збили з ніг... — сказала Беверлі.

— ... господи, поможи... — сказала Естер.

— ... якийсь очманілій «ангел»,— провадила Беверлі,— кинувся на нього з металевим прутом, і якби його не скопили...

— ... скопили, хвалити бога... — сказала Естер.

— ... Мік Джеггер, на щастя, не розгубився,— сказала Беверлі. — Він налив собі склянку бургундського і, піdnіsshi її високо вгору, проголосив здравицю...

— ... господи, допоможи нам порятуватися з цього пекла... — сказала Естер.

— ... «щастя і радості вам, брати і сестри»,— мовив у мікрофон Мік Джеггер,— оповідала Беверлі,— «за ваше здоров'я, братя і сестри!»

— ... один з нілашистів,— сказала Естер,— здоровило з жовтогарячим шарфом на ший...

— ... заніс ножа... — сказала Беверлі.

— ... і вstromiv його у єрея з робочої бригади, що лежав на землі,— сказала Естер.

— ... я не бачила його обличчя,— сказала Беверлі,— тільки спину, коли він, сидячи на животі Мередіта Гюнтера, вstromляв у нього ножа...

— ... допоможи нам, господи... — сказала Естер.

— ... коли вбивали Гюнтера, група Джеггера стояла до них спиною,— пояснила Беверлі. — Вони саме співали «Не думай, що цей світ для тебе» і тільки згодом помітили...

— ... Естер, поринувши в себе, сиділа поруч... — сказала Беверлі.

— ... музика раптом замовкла,— сказала Беверлі,— і Мік на якийсь час зник між людьми, що гасали по сцені, потім знову прибіг до мікрофона. «Потрібен лікар,— оголосив він,— братя і сестри, дайте дорогу лікареві...»

— ... голова її впала на груди,— оповідала Беверлі,— її трусило, наче у лихоманці...

— ... а здичавіла юрба божеволіла на всі лади... — провадила Беверлі.

— ... люди кидалися одне на одного,— сказала Беверлі,— але чому вони почали вбивати...

— ... «що з тобою, люба?» — спітала я, але вона не відповідала...

— ... всі навколо теж почали несамовито горлати,— провадила Беверлі,— але чому вони...

— ... «тобі погано?» — запитала я, але вона не відповідала.

— ... лізли в бійку,— сказала Беверлі,— хапали одне одного за горлянки...

— ... її обличчя навіть у цьому кривавому свіtlі було бліде як смерть,— сказала Беверлі.

— ... вони прагнуть убивати,— сказала Беверлі,— прагнуть знищувати одне одного...

— ... я пригорнула її до себе,— сказала Беверлі,— щоб вона мала на що спертися...

— ... знищувати одне одного,— сказала Беверлі,— знищувати самих себе...

— ... я б віddala останні рештки волосся зі своєї лисої голови,— сказала Беверлі,— щоб вдихнути у неї душу...

— ... до нас підійшов чоловік у рожевій сорочці, жовтогарячих штанах і з сережками у вухах,— сказала Беверлі. — «Я маю ще кілька порцій першокласного товару,— шепнув він. — Це курча, бачу, потребує...»

— ... Естер ніби й не чула,— сказала Беверлі,— її голова на прекрасній лебединій шиї повисла вниз, скрюченими судомою руками вона прикривала очі...

— ... він пропонував ЛСД у п'ять разів дорожче, аніж звичайно,— сказала Беверлі. — Понад усе я хотіла кіпнути його в зад, але він був у всеозброєнні, навіть тицьнув мені у руки гарантовано стерильний шприц...

— ... та, на щастя, Естер не бачила,— сказала Беверлі,— вона підвела голову лиш тоді, коли зовсім поблизу пролунало кілька пострілів; я в цей час за останні

гроші купувала їй геройн, переплачуши втрічі більше, ніж у дома, де його продають майже на кожному розі...

— ... вбитого негра вже вивезли на вертолоті,— сказала Беверлі,— але над нашими головами й далі тріскотів цілий рій санітарних вертолотів, вишикувавшись у ряд.

— ... ластівко моя,— сказала Беверлі,— заспокойся!

— Вони несуть свої клунки, повні гнилі й тліну, на той світ,— сказала Естер,— щоб і там усе загнивало й смерділо, адже доведено, цнотлива дурепо, що людина створює і цей світ і той за власним образом і подобою. І не зупиниться вона у своєму паскудстві доти, доки останній кат, замордувавши останню жертву і не маючи більше справ, не увійде з піснею в газову камеру. Співають усі: і ті, кого б'ють, і ті, хто б'є інших, ті, котрі пожирають, і ті, кого пожирають, єдиною ж бо перемогою людини є те, що під час того, як її пожирають і пепетравлюють, вона здатна порушити питання про свою нещасну долю перед глухою Вічністю. Так що під оглушливий бренькіт електрогітар, органа, барабанів і тарілок, разом з гангстерами, іudeями й неграми співай і ти, Естер, «Не думай, що цей світ для тебе», співай, щоб залишити після себе у просторі ще щось, крім кальцю і води, які за хвилину-другу все одно перейдуть у землю. Пам'ятаю, мама теж заколисувала мене пісенькою, коли я, лежачи у дитячому ліжечку і нічого ще не підозрюючи, вчилася вимовляти свої перші слова: «дай, дай, дай», — і не могла зупинитись від щастя. «Заберіть усе назад», — каже тепер мій дорослий яzik і прогірклив від досвіду розум, але так само даремно, бо за цей час у Вічності так і не виросло вухо, в яке можна б було прошептати вірш, складений про себе, про свою справжню сутність. Тобі дається і забирається не те, що ти намалювала собі на карті майбутнього, люба Естер, бо досить непослуху однієї піщинки, щоб усі твої вигадані материки опинилися на самому дні океану. Тобі дається і в тебе забирається те, що ти дісталася з самого початку: колиску, якої не просила, але в якій тебе заколисували до запаморочення, рот, якого ти не просила і яким до крові висмоктувала груди своєї матері, в дівоцтві Ізабелли Блюм,— адже з чогось ти мусила жити. Природа дала тобі зуби, спершу тільки м'які молочні зубки, щоб посміхатися своїм майбутнім жертвам, а коли ти вже набула достатнього досвіду, тобі вділили, маленька Естер,— та чи просила ти їх? — зуби-різці і корінні зуби, якими ти можеш розгризати трупи близжніх своїх і забезпечувати собі довгі роки життя на цій землі. «Добре, добре», — тільки й погоджувалася ти, якщо тобі вистачало розуму. Не просила ти і тієї першої кровотечі, яку в чотирнадцять літ, немало тебе збентеживши, урочисто явило на світ твоє лоно, сповіщаючи, що твої фолікули і яйцеклітини вже дозріли і ти готова продовжувати свій рід. Ти не спромоглася?.. І погано зробила, залишивши пару порожніх місць у газовій камері... В яких концентраційних таборах на північному полюсі луснуть твої юні чарівні мрії, повітряні кулі, на яких ти колись літала? Що ж, скажеш ти, реальність життєздатніша. Замість міфів ти здобула добропорядне знання, яке, мов кістяк на Сінайській горі, молиться камінним ідолам. Вони не потрібні тобі, стверджуеш ти вперто. Не потрібно нічого, забирайте назад! Плювати вони на тебе хотіли, Естер, голубко, нічого вони не заберуть, бо все, що хоч раз існувало, неможливо перетворити в ніщо. Кажуть, що з гашишем можна забутися на хвилину. Кажуть, що й геройн допомагає. Кажуть, що у такому стані часом можеш відчути, які були оргазми втраченого раю.

— Я спробувала знайти для Естер, яку мучила спрага, склянку води або «Кока-колу», — сказала Беверлі,— але коли повернулась, її й слід прохолос. Я ж, як ідіотка, стояла там, тримаючи в одній руці пляшку, другою скопившись за голову, як людина, що дісталася по пиці і дивується з цього, хоча з чого тут дивуватися? З першої ж хвилі я знала, що вона втекла, а проте сіла на місце і стала її чекати. Як-не-як існувала їмовірність, що доведена до нестягами юрба, перекочуючись схилами пагорба, підхопила її, і тепер, якщо тільки її не розірвуть десь і не затопчуть, вона може знову прибитись до цього самого місця. Я просиділа близько години, від холоду в мене посинів ніс, хоч під пахвами я спітніла від хвилювання. Хтось узяв з моїх рук «Кока-колу» і випив.

— З хлопцем, що сидів переді мною,— провадила Беверлі,— стався епілептичний напад, його горілиць жбурнуло в грязюку і почало тіпати, на губах виступила піна. Тримаючи його за голову і пхаючи в рот носову хустку, щоб він, бува, не відкусив собі язика, я пильнувала, чи серед ніг, що сновигали туди-сюди, серед маси брудних і смердючих ніг, не з'являється часом червоні черевички Естер.

— Коли через годину я рушила на її пошуки,— сказала Беверлі,— така знервована, що ладна була повисмикувати рештки волосся із своєї лисої голови,

то зіткнулася з цілою процесією санітарів, що несли ноші з потерпілими, мовби після студентського бунту. Більшість потерпілих були вкриті простирадлами, тож я мусила пробиватись до кожної ноші, щоб поглянути, хто там. Звісно, якщо врахувати, що у Монтані зібралося триста тисяч людей, тобто населення чималого міста, в умовах не найсприятливіших з точки зору охорони здоров'я...

— По стежках, що вели до наметів «швидкої допомоги», одні за одними несли ноші, бо бійка коло помосту тривала,— сказала Беверлі,— а група Міка Джеггера тим часом грава натхненно «Як дозволили ми, щоб так сталося», і гучномовці, здавалося, ось-ось зірвутися зі стовпів, і навіть у кишенах тридцятирічних стáрців клацали ножі.

— Настав вечір,— сказала Беверлі,— швидко стемніло, і розшукати у темряві серед трьохсотисячного натовпу одну-єдину людину було безнадійною справою, навіть коли б вона світилася як дороговказ.

— Хворих, правда, не бракувало,— сказала Беверлі,— були такі, що ковтнули занадто велику дозу або й просто нажерлись неякісного лайна, що забило їм памороки, були й такі, що опинилися в комі через нестачу інсулуїну, або й такі, що, сівши в машину під газом, перекинулися в канаву і потрошили собі кістки, були випадки сонячного удару, запалення легенів, гострого апендициту, перелому ребер і пролому черепа, гепатиту, пологів звичайних і пологів передчасних і навіть...

— Я знала, що гаю час з точки зору здорового глузду,— сказала Беверлі,— бо знайти її було неможливо, навіть якби мене вів за руку сам святий дух. Я промовляла про себе: дурна гуско, дурна гуско, на біса ти женешся за нею, спинись!.. Але шукала й далі по всіх усюдах, навіть коли остання рок-група покинула поміст і погасли прожектори, і тільки дощові калюжі освітлювали мої п'ятки у темряві. Якщо я знайду Естер вчасно, думала я, то, можливо, ще порятую її.

— Ви випадково не бачили Естер? — запитала я Мануель.

— Ви її теж шукаєте? — здивувався Мануель Естебан Хесус де Альвейро-і-Фуенте. — Вся Америка шукає Естер.

— А хто ще?

Мануель повернув до неї біляву бороду, ховаючи в ній своє сумне обличчя.

— Холодно,— сказав він. — Собачий холод, моя бідолашна Беверлі. І намет протікає. У вас не знайдеться зайвого пледа?

— Ні,— відповіла Беверлі.

— Сьогодні її вже шукали,— сказав Мануель.

— Певно, Йожеф,— зауважила Беверлі.

— Хто з вас її, власне, втратив, бідолашна Беверлі? — запитав Мануель. — Ви чи він?

— Хай вам грець,— мовила Беверлі,— якого б то біса я стільки запитувала?

— Якщо ви загубили що-небудь, заявляйте в поліцію,— сказав Мануель Естебан Хесус де Альвейро-і-Фуенте. — Загубився жовтий плащ з коробкою інсулуїну у правій кишенні. Хто знайде його, отримає... Загубились жіночі штани бузкового кольору з гаманцем у правій кишенні... Хай Аллан повертається додому, у нього померла бабуся... Курт Мюллер загубив коробку з пеніциліном і шприці...

— Що за гедзь укусив вас? — спитала Беверлі.

— Та панянка, про яку ми говоримо,— сказав Мануель, — розгорнула діяльність ширшу, ніж цілий першокласний бордель. Чому і ви не дасте їй під зад, бідолашна Беверлі?

— І я? — перепитала Беверлі. — А що хто?

— Я кажу взагалі,— пояснив Мануель. — Коли б я стрівся з її сідницями... та, на жаль...

— Мануелю,— перебила Беверлі,— якого біса ви зі своєю златосяйною бородою і вічним оскалом у ній, власне, приперлись сюди, в це монтанське болото? Що ви шукаєте?

— Що я шукаю, сердешна Беверлі? — перепитав Мануель. — Та те, що ви!..

— Я не шукаю нічого,— сказала Беверлі,— крім Естер.

— Я теж, бідолашна Беверлі,— сказав Мануель,— я теж імпотент. І тому радо дам їй під зад, якщо стріну. Зробіть і ви так, сердешна Беверлі.

— А я б вам радила повіситись, сердешний Мануелю,— сказала Беверлі,— якщо ви не бачите іншого виходу.

— То, по-вашому, пів-Монтани має повіситися? — здивовано запитав Мануель. — Адже всі, хто приплівся сюди, якщо добре приглянутись,— імпотенти, все оце морфіністське збіговисько, разом з вами, добродійко. І хай вас не вво-

дять в оману пари, які сласно повискують мало не в кожній калюжі, збиваючи грязюку навколо себе. Вони злягаються від безсилля, моя бідолашна Беверлі.

— Крім того,— додав Мануель,— я раджу вам, моя бідолашна Беверлі, притлумити цю свою ідею-фікс. Не шукайте Естер, бо її нема. Нема ні для вас, ні для мене.

— І для Монтани? — спитала Беверлі. — Хай вам грець, Мануелю, одним нігтиком вона таки застягла в Монтані.

— Не вірю,— сказав Мануель.

— Тому я її й розшукую, щоб зупинити,— сказала Беверлі,— поки її остаточно не проковтнули.

— Ай-ай-ай! — сказав Мануель, ошкірившись. — Хто б подумав! Ще один імпотент! Знов розмножуємося, нашого полку більшає. Краще таки лягти під ніж, аніж самому вбивати, чи не так, бідолашна Беверлі?

— А іншої альтернативи нема, пане Мануель Естебан Хесус де Альверро-і-Фуенте? — спитала Беверлі.

— Нема,— відповів вищезгаданий, надалі називатимем його коротко — Мануель. — Нема. Озирнітесь довкола: що ви бачите тут, у Монтані, на триклятому холоді, під каналізаційними трубами небес, що розверзлися? Жертв і їхніх катів ви бачите!..

— Отже, ви не стрічали Естер? — спитала Беверлі.

— Де ж пак! — відповів Мануель. — Останнього разу — років чотири чи п'ять тому — я хотів переспати з нею, але вона відмовила.

— Бісове насіння! — здивувалась Беверлі. — Навіть вам?

— Może, вона помітила, що я імпотент,— сказав Мануель. — Але й вона теж, ви кажете?..

— Ви не бачили часом Естер? — спитала Беверлі.

— Овва, Беверлі, і ви тут? — здивувався Рене. — Скільки гарних людей на такому вузькому клаптику! Це прекрасно! Присядьте до нас, поговоримо.

— Ви не бачили часом Естер? — спитала Беверлі.

— Я обожнюю вас, Беверлі,— мовив Рене. — Підійдіть, хай я поцілую вашу лису голівку.

— Почало розвиднятися,— оповідала Беверлі,— коли в світлі моого кишеневого ліхтаря зринуло його бородате, як в Ісуса Христа, обличчя. Він сидів з кількома приятелями на вузенькій лаві, прихилившись спиною до намету, і на його лиці сяяло неземне щастя. Він, видно, викурив уже все, що тільки можна було викурити.

— Я стомилася від марних нічних мандрів,— сказала Беверлі,— а ще дужче від виснажливої безнадії: серед трьохсот тисяч людей знайти Естер, мабуть, неможливо. Я сіла на лавку поруч з Рене, у мене розпухли й набрякли ноги. На щастя, дощ припинився, і по всій долині — тут і там — запалали вогнища. Люди від збудження не могли заснути, а крім того, вони мерзли в холодній імлі, що здіймалася над рівниною.

— Ви не бачили часом Естер? — запитала Беверлі у Рене.

— Кого? — перепитав той.

— Естер,— відповіла Беверлі.

— Ale ж то не ви її шукаєте,— сказав Рене.

— A хто? — здивувалась Беверлі. — Хто, хай вам грець?!

— Тільки не ви, стара дівко,— сказав Рене. — Тільки не ви.

— A хто? — верескнула Беверлі.

— Йожеф її розшукує, а не ви, стара дівко,— сказав Рене. — I я, я її теж шукаю.

— Розмовляти з ним було безнадійно,— оповідала Беверлі. — Він, я вже казала, видно, викурив усе, що тільки можна було, і його крихітний слабкий мозочок міг в екстазі лише мочитися і випускати гази. Я хотіла була підвести...

— От раніше,— сказав Рене,— раніше, звичайно...

— Що? — спохопилася Беверлі. — Що раніше?

— Раніше,— сказав Рене,— я знов кожен крок її прекрасних струнких ніжок по цій смердючій землі...

— Ви про кого? — спитала Беверлі.

— Про ту, яку шукаю,— сказав Рене,— шукаю даремно, бо вона відлетіла. Ale раніше...

— Коли? — нервувалася Беверлі. — Коли раніше? Ви не можете говорити конкретніше?

— Я обожнюю вас, Беверлі,— сказав Рене. — Я не можу говорити конкретніше, а ви не можете мене конкретніше слухати. Раніше...

— Коли? — запитала Беверлі.

— Не знаю,— сказав Рене. — Може, три роки, а може, тринацять тому. Не знаю. Тоді не було і дня, щоб я не дослухався до кожного її подиху, не рахував ударів її серця перед сном і після пробудження, і кожна година ставала солодшою від думки про те, що я зможу бачити її кожну наступну годину і будь-коли обійтися. І того ж дня, як ми одружилися й почали жити разом...

— Що? Одружилися? — здивувалася Беверлі. — Одружилися з Естер? Коли? Коли вона була вашою дружиною? Чому я нічого не знаю?

— Господь його знає, коли,— відповів Рене.

— Як?! — здивувалася Беверлі. — Як це — «господь»?..

— Не знаю,— сказав Рене,— не знаю, не відаю. Може, все це було лише у моїй уяві.

— В уяві? — перепитала Беверлі.

— В уяві,— кивнув Рене. — Я, стара дівко, схибнувся на цьому.

— Бовдур! — сказала Беверлі. — Ти що, й справді не можеш говорити ясніше?

— Не можу,— підтвердив Рене,— от хочу, а не можу. Мені все здається, що вона й знати мене не хотіла, хоч я волочився за нею хтозна-скільки літ. Я щоночі її вкладав у своє ліжко, а вона й знати мене не хотіла.

— Ти вкладав її до себе подумки? — спитала Беверлі.

— Здається,— кивнув Рене,— здається, подумки.

— Повз нас, розхлюпуючи багнюку, проїхала величезна машина,— оповідала Беверлі. — На цій весело виспівувала якась шпана, за нею прогуркотіло ще дві машини. Найвірогідніше, вони щойно прибули, добряче припізнившись, та все-таки цілком вчасно, щоб надурманитись *comme il faut*¹ в останній день фестивалю. Хвала господу, вони були ще при силі, і можна не сумніватися, що кількох чоловік вони ще встигнуть порішити, хоч поки що вони просто горлали на всю пащеку, аж перетинки лускали. До всього ще й знову почався дощ.

— Слухай, Рене,— озвалася Беверлі,— скажи конкретно, ти бачив тут Естер? Ти бачив її тут, у Монтані?

— Але він нічого не відказав,— оповідала Беверлі,— бо ридання перехопили йому горло. І, здригаючись від плачу, він сповз на землю. Видовище було не з найліпших: з носа-рота йому текло, він голосно скиглив, склипував і сопів. Двоє хлопців підняли його й понесли до намету.

— Може, я вам чимось допоможу, мадам,— сказала лікар Маріанна. — Я випадково була при тому, коли Рене, наш сердечний Рене, зустрівся з пані, про яку ви питаете.

— Зустрівся?! — скрикнула Беверлі. — Отже, вони домовилися про зустріч?

— Заспокойтесь, мадам,— лагідно посміхнулась лікар,— вони зустрілися випадково, вчора. Пані окликнула нашого друга, і вони перекинулись кількома словами.

— Тоді все гаразд,— сказала Беверлі. — Це, певно, сталося уドосвіта, коли я ще спала в автобусі.

— А ви б не могли пояснити, де це було? — знову спитала Беверлі.

— Ви сама не знайдете того місця,— сказала лікар Маріанна,— але я вас проведу. У мене вже є певний досвід.

— Не розумію,— сказала Беверлі.

— Її вже шукали й інші,— знову посміхнулась вродлива француженка,— та що в тім дивного: вона справді чарівне створіння. Зараз рідко зустрінеш таке гарне густе волосся, що аж ніби світиться, розсипаючи на всі боки синьо-чорні іскри. А її продовгасте, наче різьблене, обличчя з тонкими рисами, як у Нефертіті...

— Що ж, ходімо, коли ви не проти,— сказала Беверлі.

— Мадам, певно, здогадуєтесь,— сказала Маріанна,— що першого разу я супроводжувала туди її чоловіка; він теж був у розpacі. Вони, мабуть, якось погубили одне одного.

— Мабуть,— сказала Беверлі.

— Ми йшли аристократичним районом табору,— оповідала Беверлі,— де зібралися кілька сотень спальних фургонів з колесами, загрузлими у багні; подекуди світилися маленькі віконця, запнуті фіранками; серед фургонів, просто через грязюку тягся вузький дощатий тротуар, що вів до центральної площа табору. По обидва боки його, у смердючому баговинні, загорнувшись у ковдри або зализши у спальні мішки, лежали сотні людей.

— Ви лікар? — спитала Беверлі у Маріанни.

— Психіатр,— відповіла та. — Я супроводжую свого чоловіка.

¹ Тут — як слід, добряче (франц.).

— Він хворий? — поцікавилася Беверлі.

— Недалеко від тротуару, на невеличкому майданчику під деревами безкоштовно давали пиво,— провадила Беверлі. — Там штовхалося кілька сотень людей, мало не вбиваючи одне одного за ті кислі помії. У людському житті нема більшої радості, ніж на дурняк допастися до склянки пива або...

— Якщо хтось безкоштовно отримує те, за що треба платити,— сказала лікарка,— то це додає йому певності у власних силах. Ми вже близько від того намету, з якого вийшла та ваша панянка, коли ми з Рене проходили мимо.

— Як, вона вийшла з намету? — здивувалась Беверлі.

— Як?! — повторила Беверлі. — Вона вийшла з намету?!.. Може, просто вона зустріла когось і зйшла туди на хвилину?

— Не знаю, мадам,— сказала лікар Маріанна. — Біля намету стояв великий «сітроен» червоного кольору. Я згадала його, коли супроводжувала туди пана Йожефа. Сподіваюсь, машина і зараз там.

— Чому ви плачете, мадам? — запитала Беверлі.

— Пробачте,— сказала лікарка.

— Вам погано? — спитала Беверлі.

— Не зважайте на мене, мадам,— сказала лікарка.

— Ви прийняли дозу? — спитала Беверлі.

— Я не можу собі цього дозволити,— сказала Маріанна,— бо мушу стежити за чоловіком.

— А чому ви плачете? — спитала Беверлі.

— Пробачте, мадам,— сказала вродлива лікарка. — Я завжди розчулююсь, коли бачу, що когось так кохають.

— Але й це не завжди приємно,— зазначила Беверлі,— як для одного партнера, так і для іншого. Чому вам треба стежити за чоловіком? Він вас хоче покинути?

— В останній день фестивалю почали прибувати нові й нові маси людей,— оповідала Беверлі. — На пагорбах, що оточили долину, зблискували фарами новоприбулі авто, звертаючи до табору і розтинаючи пучками світла темне, захмарене небо. Сотні, а може, й тисячі автомашин ось уже півдня сунули по вузькій, у дві смуги, дорозі. До обіду небо стало геть чорним від хмар, віщуючи нову бурю. Багатьох непокоїло, чи не відмінятъ, бува, через дощ вечірнього концерту.

— Вас це теж непокоїть, що вона вживає наркотики? — озвалася Маріанна.

— Мене теж? — здивувалась Беверлі. — А кого ще? Її чоловіка?

— Мені так здалося,— сказала Маріанна.

— Ну, коли б і цей бовдур за неї так непокоївся,— сказала Беверлі,— то не відпустив би її саму в Монтану! Ви ж свого чоловіка самого не відпустили.

— Ви знову плачете? — сказала Беверлі. — Та що це з вами? Якщо чоловік хоче вас покинути, то дайте йому під зад, хай летить к бісовій матері!

— Il est près de mourir,— сказала вродлива француженка,— він при смерті.

— Вона так розревілася,— пояснила Беверлі,— що її з носа злетіли окуляри. Я підняла їх, обтерла хустинкою і віддала їй. Життя не мед. «Він невиліковно хворий?» — запитала я.

— Так,— відповіла лікарка, плачуучи.

— А лікувати пробували? — спитала Беверлі.

— Він уже двічі втікав звідтіля,— сказала лікарка, плачуучи.

— А метадон? — поцікавилася Беверлі.

— Він виплювує його,— сказала лікарка, плачуучи,— з вісімдесяти кілограмів він схуд до п'ятдесяти двох.

— І ви його все ще любите? — спитала Беверлі.

— Люблю,— відповіла лікарка плачуучи. — Люблю цей скелет. У нього нефрит обох нирок, і печінка теж уражена.

— Він приречений? — запитала Беверлі.

— Так,— відповіла лікарка.

— Боюсь, тут нічим не зарадиш, мадам,— сказала Беверлі. — Коли вже ви так не можете жити без нього, рушайте за ним.

— Ви член організації, що називає себе «пекельними ангелами»?

— Так, я належу до каліфорнійської групи МК-5.

— Що означає це скорочення — МК?

— Мотоклуб.

— Ви були присутні при вбивстві Мередіта Гунтера?

— Я був, коли його били. Але не бачив, на жаль, як цього сучного сина порішили.

- А де ж ви були?
- На помості.
- Свідки стверджують, що Гюнтера саме там і вбили, отже...
- Ні, його вбили не на помості, там цього сучого сина тільки відхопели. А коли він зіскочив з помосту, щоб утекти, кілька хлопців стрибнуло за ним, але я залишився на помості, бо і там було досить роботи.
- Якої роботи?
- З протилежного боку помосту за спинами музикантів через бар'єр перелізла якась гола товста шлюха. Треба було владнати цю справу.
- Ви її побили?
- Ми все владнали.
- Гаразд. А що вам відомо про вбивство Мередіта Гюнтера?
- Нічого!
- Подумайте.
- Скільки можна повторювати! Я знаю лише те, що бачив. Мене не було там, коли цього сучого сина продірявили.
- Де — «там»?
- Унизу, під помостом, коли той негр скочив у натовп.
- Отже, не на помості?
- Я вже казав!
- І ви, значить, не знаєте, хто його вбив?
- Не знаю. Звідки я, в біса, можу знати?
- І не знаєте, хто скочив за ним з помосту?
- Не знаю, бо мене саме погукали до тієї голої гладкої шлюхи, яка ні за які гроші не хотіла вимітатися геть.
- Серед тих, що, як ви кажете, стрибнули за Гюнтером, був хто-небудь з жовтогарячим шарфом на ший?
- Не знаю.
- Як показують свідки, саме він убив Гюнтера.
- Плював я на ваших свідків. Не бачив я жодного жовтогарячого шарфа в той вечір.
- Але ви визнаєте, що там, на помості, ви били Гюнтера?
- Ми мусили привести його до порядку: він намагався застрілити Міка Джеггера. Якщо ми приводимо когось до порядку...
- Він хотів застрілити Міка Джеггера?!
- Він стискав у руці пістолет, коли ми його скопили, цілився просто у Міка.
- Досі ніхто про пістолет не згадував. Де він?
- Звідки я, в біса, можу це знати!
- Розкажіть докладніше, як Гюнтер потрапив на поміст!
- А просто: з'явився там, ніби з собачого заду, вихопив пістолет із кишенні і націлився в Міка. Хтось вирвав пістолет з його рук, почалася бійка. Один якийсь учепився йому у волосся, інший взявся відкручувати носярю. А я вмазав його по губах, і він бебехнув. Розлігся долі і корчить такі гримаси, аж усі почали реготати.
- Який пістолет був у нього?
- Шестизарядний, з довгим дулом, не менше п'ятнадцяти сантиметрів.
- І ви його вирвали Гюнтеру з рук?
- Ні, не я. Хтось вирвав йому пістолет, а цей сучий син давай верещати, щоб ми йому дали спокій, бо він стріляти й не думав. Якщо не думав, то на біса йому пістолет?! У нас же не було зброй!!
- Ви били людей тільки бейсбольними палицями?
- Не було в нас ніяких бейсбольних палиць! Ми прихопили з собою тільки вкорочені наполовину більярдні киї — вони ненабагато довші за ваші гумові кийки.
- І ножів у вас, звичайно, теж не було?
- Ножі були у всіх.
- А я думав, ви їх позичили. Продовжуйте!
- Що продовжувати?
- Як ви побили Гюнтера.
- Тут немає про що розводитись. Ми привели його до порядку. Коли йому набридо биття, він дорачкував до бар'єра і кинувся з помосту вниз.
- А ви за ним?
- Ні, я вже казав, що залишився на помості. Але дехто, може, і скочив.
- Я зачитаю показання одного із свідків. «Коли негр кинувся з помосту вниз, двоє «пекельних ангелів» стрибнули за ним, у одного з них було гладенько зачесане волосся, таке прилизане, що спереду він виглядав майже лисим,— це

він скочив негра за плечі і вдарив його коліном у обличчя разів п'ять підряд, а тоді жбурнув долілиць. Другий кіпнув негра в бік, і той перекинувся горілиць. Біля нього скучилося ще кілька «пекельних ангелів», четверо чи п'ятеро, і коли негр спробував підвести, один із них ударив його по голові металевим відром, другий кіпнув в обличчя, інші четверо-п'ятеро по черзі топтали його каблуками. В голову і куди попало. А тоді перший, із зализаним волоссям, устромив йому ножа в спину, а може, й другий його теж штрикнув. Коли кінчили його бити, негр ще ворушився, але дихати вже не міг, бо носа йому запхали в рот». Ось таке свідчення. Ви можете щось зауважити?

- Мене це все не обходить. Я ж казав, що залишився на помості.
- Гаразд. А ви знаєте, що подругою Гюнтера була біла дівчина?
- Плював я на неї!
- Може Гюнтера вбили якраз тому, що в нього була біла подруга?
- Я знати не знаю, чому його вбили, якщо тільки взагалі вбили, бо я там не був. Але що малій шльондрі треба було заткнути пельку — це факт, бо коли ми взялися за негра, вона так зарепетувала, що ледь не зірвала весь концерт. Мік Джеггер навіть перестав співати.
- Коли?
- Я ж кажу, коли та шльондра зарепетувала.
- А доти він співав? Співав, коли за сім метрів били людину і мордували до напівсмерті. І що ж він співав?
- Здається, «Я не хочу стояти, коли крутиться земля».
- Гаразд. А ви знаєте, що коли мати Гюнтера довідалась про смерть сина, її відвезли в лікарню?
- Я з матусею не знайомий.
- Додати нічого не хочете?
- А що тут додати? Мік за лікарню заплатить. Він заробив дай боже!..
- А скільки він вам заплатив?
- Ніскільки. Ми не за гроші працюємо.
- Ніскільки?
- Виставив пиво.
- Багато?
- Доларів на п'ятсот.
- Не надто.
- Еге ж. Фермерам і адвокатам він таки викладе більше.
- То ви, значить, отримали на п'ятсот доларів пива за те, щоб стежити за порядком. І ви стежили. Але ж ви й вино пили?
- Червоне, «Ред Маунтін». Його нам подарували.
- А наркотики?
- Та раз пополудні ми знайшли на помості коробку секоналу — п'ятсот таблеток, замочили їх червоним вином і трохи розвеселилися. Дехто, правда, ковтав і ЛСД... .
- Розвеселилися, кажете? І в доброму гуморі лупцювали всіх, хто траплявся вам на дорозі?..
- Сказати вам щиро, що я про все це думаю? Усі, хто траплялися на нашій дорозі, всі варті того, щоб здохнути там, на місці, а ті... ті, що пхають носа, куди їм не треба...
- Як це слід зрозуміти?..
- Як хочете! Що робити порядній людині у божевільні, де кожен намагається порішти іншого, а тоді і себе, і де всі очманіли настільки, що їм уже нічого не варт облювати рідну матір, якщо та тільки попадеться їм на дорозі? Там усі так насмокталися, так набамбурились, що ні душі не було при нормальному глузді, і кожен тільки й чекав нагоди, щоб перерізати горлянку близньому. Вся смердюча шпана, яка тільки є в Америці, позбиралася там. І через якогось єдиного негра, сучого сина, вони так порозявляли хайла, що... Що роблять у божевільні, коли психи бунтують? Їх лупцюють!..
- Ви візнаєте, що побили Джона Янга, двадцятичотирирічного фотографа з Берклі, під час виконання ним своїх службових обов'язків?
- Можливо.
- Спершу ви вдарили Янга по обличчю його власним фотоапаратом, а коли він упав, ви кіпнули його в голову, тоді вийняли з апарату плівку і поклали собі в кишенью. При цьому кілька ваших товаришів продовжували бити людину, що спливала кров'ю від численних ран.
- Можливо.
- Поясніть докладніше.

- Я сказав йому, щоб він припинив це своє фотографування, але до нього погано доходить.
- Ви били його більярдними киями?
- Можливо.
- Коли ви побили Янга, до вас, очевидно, дійшло, що вбивство Мередіта Гюнтера знято на плівку багатьма кінокамерами?
- Плював я на них. Мене там не було.
- Це ми з'ясуємо. А скільки людей, по-вашому, було поранено в перший день фестивалю, коли ви на своїх мотоциклах врізалися в юрбу, що йшла до помосту?
- Скільки людей, питаете? А якого біса вони не зійшли з дороги? Вони в нас жбурляли каміння і навіть підпалили один мотоцикл.
- Ви брали участь у тому наїзді?
- Я там був.
- Скількох людей ви збили особисто?
- Наскільки я знаю, нікого.
- Гаразд, тепер ще таке. Ви згадували, що монтанські фермери вимагають від Міка Джеггера гроші. Очевидно, йдеться про відшкодування збитків. Що вам відомо про це, тобто про збитки?
- Небагато. Люди позносили загорожі, попалиши штакети, щоб не замерзнути. Вони поспалювали пластмасові коробки, газети, навіть хліб, словом, усе сміття, що потрапляло їм до рук; над долиною стояв такий сморід, що від нього нудило. Вони спалили і загорожу навколо стадіону. Наскільки мені відомо, фермери збираються подати на Міка Джеггера в суд.
- Подати в суд? І якої компенсації вони жадають?
- Вони ще всього не порахували. Спершу йшлося про десять тисяч, потім вони налічили збитків на цілий мільйон. Тепер вони ніби зупинились на п'ятистах тисячах доларів.
- П'ятсот тисяч доларів за декілька загорож?
- Вони стверджують, що було спалено три чи чотири стодоли, пропало багато худоби, зруйновано водогін. Дружина одного заявила, що її згвалтували, інший каже, що він сам мало не став жертвою насильників — добре, що взявся за зброю. Ці ховрахи теж хочуть заробити.
- А ще хто хоче?
- Всі. Уряд штату вимагає сто тисяч доларів. Він начебто заплатив таку суму шерифам за п'ятсот годин понаднормової праці.
- А ще хто?
- Та кат іх зна! Власник стадіону, певно, бо спалили два його тягачі і рознесли загорожу навколо стадіону. Він сам брав участь у тому бізнесі, але тепер стверджує, що позбавив їх права оренди. Тому він і в суд подає окремо. Кіношники теж хочуть дещо урвати, вважаючи, що половина прибутку за фільм має бути їхня, тоді як Мік за ними цього права не визнає, і тому вони теж судяться, щоб їм повиздихати!..
- А Гюнтерова сім'я?
- Оті негри?
- Сім'я убитого.
- А чого їм судитися? За життя все одно не заплатиш смердючими доларами.
- Он як!
- Мік може собі дозволити оплатити лікування матусі, йому стане страховки.
- Наскільки ж він застрахувався?
- Весь фестиваль застраховано на мільйон доларів у лондонському агентстві Ллойда, це нам сам Мік казав. А крім того, група Джеггера застрахована ще й окремо на сто тисяч доларів, хоч дехто каже — на всі п'ять мільйонів! Аби лише вистачило на адвокатів.
- А ви не судитесь?
- Хто?
- «Пекельні ангели», каліфорнійська група?
- Ні.
- Дивно.
- Нічого дивного. Ви, певно, чули про Мелвіна Беллі... Ну, звісно, чули, він був адвокатом у справі Кеннеді. Так от він займається усіма цими справами — представляє ансамблі і їхніх менеджерів, лондонське і нью-йоркське агентство, навіть власника автодороги, — словом, усіх, хто бере участь у цьому бізнесі,

навіть тих, що ідуть одне проти одного,— вся ця смердюча banda у нього в лапах. А для нас це надто дорога забавка.

— Повторюю висновок патанатома штату про вбитого Мередіта Гюнтера...

— Мене це не обходить.

— Зважте, це у ваших інтересах. У медвисновку сказано, що смерть Гюнтера спричинилася внутрішніми крововиливами. Судово-медична експертиза встановила, що на спині вбитого є численні колоті рани, а також синці на скронях і шиї. Розтин показав, що ніж, шириною два-три сантиметри, спричинив глибокі поризи, розтяв міжреберні м'язи у безпосередній близькості від хребта, пробив аорту в районі грудної клітки, а в іншому місці на рівні нижніх ребер пошкодив ниркові артерії, обидві рани — смертельні. Рвана рана на лівій скроні досягає глибини два сантиметри, що видно неозброєним оком.

— У наметі, біля якого стояв червоний «сітроен», я, звичайно, не знайшла ні Естер, — сказала Беверлі, — ні будь-кого із знайомих, яких вона могла б навісти. Якийсь час я іще помісила грязюку у тому районі, сподіваючись натрапити на неї під іншим наметом або фургоном, де вона могла знайти собі притулок у когось із знайомих, а тоді, мов за божим нашптуванням, мені спала геніальна думка, і я зразу заспокоїлась: Естер повернулася у наш автобус, ну, звичайно, і тепер вона спокійнісінько спить там.

— Але й там її не було, — сказала Беверлі. — «Навіть не бачили, — відповіли ті декілька чоловік, що пересиджували в автобусі негоду, чекаючи вечірнього заключного концерту. — Її не було тут відтоді, як ми приїхали до Монтані і зійшли з автобуса».

— Я сіла, з мене градом котився піт, — сказала Беверлі, — але заснути я не могла. Крізь автобусне вікно я дивилася на мжичку і думала про маму, яка теж прожила самотньо і ніхто не прийняв її останнього подиху. Ти залишишся теж сама, дурна гуско, думала я. І не сподівайся, що який-небудь недоумкуватий самець тебе підчепить — тебе, з такими грубими венозними ногами і лисою головою, — не кажучи вже про те, що й сама ти мало цікавишся чоловіками. Естер? Естер? Безнадійний випадок, безнадійний! Дурна гуско, ти хочеш затягнути у своє ліжко хмаринку, яку відносить від тебе першим-ліпшим вітерцем.

— Алє дощ, — сказала Беверлі, — алє і алє. А ти сама в ньому, сама в усій кривавій негоді. Ти любиш Естер, гаразд. Любиш, тому що самотня? Ти не могла б жити без неї, як лікарка — без свого чоловіка? Як лікарка не може без свого чоловіка?

— Якщо тільки й вона, — сказала Беверлі, — не вибере замість місця в могилі біля чоловіка серії геройових коктейлів та випадкових оргазмів.

— Алє дощ, — сказала Беверлі, — алє і алє. Ти сама серед цього дощу, дурна гуско. Земля вкрилася пітьмою й слізми, і єдине світло, світло життя твоого і очей твоїх щезло з її просторів. А якщо ти раптом її знайдеш? А якщо твій рай раптом роззявить рота і ще раз виплюне зірку, яка, сподівалась ти, приведе тебе до Віфлеєму? Коли декілька років тому — не пам'ятаю точніше — ти зустріла її, прибулу з Бухареста чи, пак, з Будапешта, тобі здалося, що ти знайшла сенс свого життя і що найпрекрасніше покликання жінки на цій ідіотській планеті — стати водночас і коханкою й матір'ю для цієї нещасної дитини, засудженої світом до вічного сирітства. Ти ще не знала, що нещасна дитина — вже заміжня жінка, і що вона закохана у свого чоловіка. Ти не знала, що вона, хоч і кохає його, але все одно йому зраджує. Ти не знала, що дитина старша за матір. То хоч яка ти є дурепа, одне відкрилося тобі напевне: ти мусиш її врятувати.

— Алє дощ, — мовила Беверлі, — алє і алє. А ти летиши не як крапля серед краплин, а самотньо, дурна гуско, самотньо, бо вже в момент зачаття ти була приречена на самотність, як і маті твоя, що усіх виживала з дому, бо не здатна була жити зі світом у злагоді. Сиріч, за законами природи. Тому й ти, цнотлива дурепо, взялася служити, сподіваючись, що це тебе змінить. Бути корисною хоч одній людині, думала ти, якщо вже не всій череді. Колись у Парижі, коли ти була ще курчам і в твоїй голові під густою шапкою волосся плюскотіло ще менше сірої речовини, ніж тепер, ти хотіла присвятити своє нікчемне життя людству, ти пішла в революціонери, поки...

— ... поки, — сказала Беверлі, — поки... Алє дощ, алє і алє. Поки не усвідомила, що опозиція — лише один з елементів існуючого суспільного ладу, подібно до того, як і диявол є одним з елементів господнього істеблішменту і слугує йому, навіть відростивши собі метрові зуби і кігті, і даремні усі його біснування, бо господня держава все одно проковтне його разом із телебухами. Біда та й годі, міркувала я після невдалої спроби переспати з нею, треба дономогти хоч

одній людині, якщо вже не всій череді, навіть якщо ллє дощ і стукає у вікно, стукає і стукає. Чорта з два, дурна гуско, ти кому допоможеш.

— Ллє дощ,— повторила Беверлі,— ти сама в ньому, зовсім сама. В кожній клітині у нас сидять ідіотські праਪрадіди і праਪрабаби, що, піднявши догори вказівні пальці, діригують нами, вказуючи, яку пісеньку ми повинні лялякати. Моя чарівна сильфідо, світло очей моїх, дитино моя, Естіке, ти кохаєш Йожефа і все-таки не можеш з ним жити. І зі мною теж, хай йому грець. Ти безпорадно борсаєшся між ностальгією і страхом повернення на батьківщину, бо в тобі знишили навіть ті рештки любові до стабільності і порядку, які ще жили в тобі, у тих самих клітинах, де сиділи діди-кровопивці і баби-кровопивці, незмінно вимахуючи піднесеними догори вказівними пальцями.

— Ллє дощ,— повторила Беверлі,— ллє і ллє. Крап-крап-крап — ти, здається, звихнешся зараз, дурна гуско. Ось збираються вже на вечірній шабаш юні виборювачі майбутнього, з яких здерли по двадцять доларів, щоб тут, під дощем, у багнюці вони не лишались самі в чотирьох стінах свого божевілля. Стань у їхні ряди, може, й ти заразишся їхнім щастям. І дурістю. І надією. Може, й дощ перестане лiti. Хмари над горами розійдуться, і у сяйві місяця твоя люба дитина впаде у твої обійми, гей-гей, гей-гей!

— Ллє і ллє, і до скону віків буде лiti,— сказала Беверлі. — Буде лiti, аж доки мозок землі перетвориться в баговиння й випускатиме з себе лише бульбашки замість людей. Крап-крап, на кожну краплю по бульбашці, переповнений амфетаміном, по бульбашці, що піднімається до небес, яких ніколи все одно не досягне. Чи ж не однаково, якщо всі ми полопаємося? Лопнути таки краще, аніж шмагати батогом інших, дурна гуско. Краще бути жертвою, ніж убивцею, хоч, зрештою, ані те, ані те не бажане. О, діти мої, що співаєте під дощем, мої дурні діти, яка електронно-обчислювальна машина допоможе вам розвязати цей вузол? О, мої спраглі радості невинні діти, по один бік яких — злодії й убивці, по інший — агенти лицемірно підморгуючих небес, що виховують вас доти, доки ви не повивчаєте шкільних уроків!

— Ллє і ллє, і ти зовсім сама в цьому шелестінні дощу,— сказала Беверлі. — Перед твоїми вікнами пронесли ноші, але на них лежала не Естер. Не Естер.

— А якби ти її убила? — спитала Беверлі.

— А якби ти її убила! — скрикнула Беверлі.

— Ти сиділа б у в'язниці у смугастій піжамі, знявши з себе непотрібну свободу, тобто свободу страждати,— сказала Беверлі. — Ти ходила б туди-сюди по камері, як звір у вольєрі, куди вхід стороннім заборонений, і твої думки затягували б тобі зашморг на шиї лише вві сні, а вранці ти б знову його скидала. Ти маєш уже звання доктора філології, а крім того, ти могла б вивчити, наприклад, декілька діалектів суахілі, щоб долучити до кола своїх інтересів і Африку. Ти б не дожила до свого звільнення із в'язниці, бо за твоїм вікном безперервно лив би і лив би дощ.

— Як ось зараз,— сказала Беверлі. — Ти спостерігаєш, як крапля за краплею стікає вода, і твій жалюгідний мозок зверхнью посміхається. Ти самотня в дощі і поза ним. Повз вікно проносять ноші, але то не Естер лежить на них. Ти сидиш у смугастому одязі біля вікна, сидиш на лаві, стоїш на лаві, спинаєшся на вішпиньки і, притиснувшись лисою головою до загратованого вікна, дивишся на ноші, на яких усе-таки лежить Естер. Дощ стукає у вікно. Ти одна в камері. У залізних дверях скречоче ключ, входить тюремник і просить, щоб ти злізла з лави. Він поводиться дуже чемно, звертається бездоганною англійською мовою. На залізних дверях з гуркотом падає засув, і тюремник кричить крізь замкову шпарину, щоб я злізла з лавки. Тюремник лається на різних діалектах. За моїм вікном ллє дощ, і тюремник надягає мені на руки кайдани. З кайданами на руках ти стаєш дедалі вільнішою і вільнішою і, тримаючи бляшану миску, бляшаною ложкою хлєпчеш свою обідню юшку. Там, на вулиці, з неба на землю ллє дощ, чи навпаки. Скільки нош проносять повз твоє вікно, поки ти зубриш діалекти суахілі і весело гримкотиш кайданами? У твоїй мисці для вмивання стає все більше і більше волосся, що випадає. Крізь своє загратоване вікно ти бачиш землю, з якої випали всі ліси, з очей ій тече брудна вода, і вона безуспішно хапається своїми скаліченими руками за груди: скрізь, де не глянь, рівнина, одна рівнина.

— Ви не бачили часом Естер? — запитала Беверлі.

— Естер? — перепитав Білл.

— Опівночі ми разом з нею слухали Джеггера,— сказала Беверлі. — Між іншим, і в Монтану ми теж приїхали разом. Уночі, після того, як убили негра... Ви знаєте?

— Знаю,— відповів Білл.

- Естер стало погано,— сказала Беверлі. — Поки я відійшла, щоб принести її склянку води або «Кока-колу», вона щезла. Я шукала її цілу ніч, цілу ніч я чекала, що вона повернеться, шукала півдня, але в трьохсотисячному натовпі...
- Звичайно,— погодився Білл,— звичайно. Не шукайте її, Беверлі!
- Як не шукати? — здивувалась Беверлі. — У мене її торбинка і гроши, вона ж така безпорадна... Вона просто нежиттєздатна ослиця...
- Нежиттєздатна — саме те слово,— сказав Білл. — Естер померла.
- Хто помер?! — скинулась Беверлі.
- Естер,— відповів Білл.
- Я вдала, ніби не розчула,— сказала Беверлі,— вдала, що не вірю йому, хоч давно уже знала, що Естер померла і що тепер я зовсім сама. «Чорта з два вона вмерла! — сказала я Біллу. — Десь волочиться, як тут знайдеш її у такому натовпі?! Я, між іншим, була і в «швидкій допомозі», і дивилася в їхніх наметах списки,— не може бути, її нема там!»
- Якби її принесли туди,— сказала Беверлі,— то включили б у списки...
- Заспокойтеся, Беверлі... — сказав Білл.
- Не заспокоюйте мене! — скрикнула Беверлі. — Я не так легко втрачаю свою...
- ... свою лису голову, я знаю, ви не так легко втрачаєте самовладання, але сядьте...
- ... чого я маю сідати? — сказала Беверлі. — Ви переплутали її з кимось, хто був на ношах...
- ... я бачив її не на ношах,— сказав Білл.
- Не на ношах? — перепитала Беверлі. — Не може бути!..
- Йожеф теж... — сказав Білл,— важко...
- ... важко поранений?! — скрикнула Беверлі. — Я нічого не чула...
- Не чула? — здивувався Білл. — Сядьте ось на цей ящик!
- Вона жива? — спитала Беверлі.
- Естер померла,— відповів Білл.
- Знаю, знаю,— сказала Беверлі. — А Йожеф?
- Живий,— сказав Білл,— але...
- ... важко поранений. Так-так,— сказала Беверлі,— зрозуміло...
- На щастя, дощ припинився,— оповідала Беверлі. — Люди познімалися з місць, щоб устигнути на заключний концерт, який, слава богу, не відмінили через дощ. Вони йшли звідусіль десятками тисяч...
- На щастя, я вмовив її увійти у порожній намет,— пояснив Білл, — де я зміг її посадити...
- ... так,— додала Беверлі,— ми зняли з розкладачки два рюкзаки і поклали на землю; у наметі був страшений розгардіяш; ці поганці навіть не підмели ні разу, скрізь валялись недокурки...
- Вона не плакала,— докинув Білл.
- ... так,— провадила Беверлі,— у лампі скінчився гас, гніт ледь-ледь чадів, довкола були розкидані покидьки, порожні бляшанки, на розкладачці лежав брудний носовик, до всього у мене ще й розпоролася спідниця, ось таким було місце дії...
- Вона не плакала,— підтвердив Білл.
- ... так,— сказала Беверлі,— ось таким було місце дії, де я вовіки й присно її убила і поховала, і навіть не потрапила до в'язниці.
- Вона підвелася з розкладачки, ніби зібравшись іти геть,— сказав Білл,— але знову сіла.
- «Білле, ви легковажна і поверхова людина»,— мовила я йому, хоч насправді була кращої думки про нього,— оповідала Беверлі. — Я знала, що він чоловік педантичний — бодай він здох! — і як добропорядний сім'янин посилає додому весь заробіток, і щоміті вислужується перед добродетельною американською цивілізацією, бодай вони всі поздихали! «Ви поверхова людина,— сказала я,— ви впевнилися, що Естер дійсно померла?»
- Так... — відповів Білл.
- ... впевнився,— сказала Беверлі. — Власне, який ви стосунок маєте до...
- Естер? — спитав Білл.
- Він схилив свою чесну біляву голову,— сказала Беверлі,— і з делікатністю, такою характерною для англосаксів, відвів погляд убік і зашарівся.
- Років з дев'ять чи десять тому я хотів одружитися з нею,— сказав Білл.
- Браво! — вигукнула Беверлі. — Невже ви всі?.. А бодай ви повиздихали!
- Заспокойтесь, Беверлі! — сказав Білл.
- Ви закохалися в неї? — спитала Беверлі. — Ви всі? І чому ж не владнали цю справу?

- Вона вийшла заміж за Йожефа,— сказав Білл.
— За вашого найліпшого друга! — сказала Беверлі.
— Вона гадала, що зі співвітчизником вони краще порозуміються,— сказав Білл.
— Ви помилилися,— сказала Беверлі. — Ви хоч упевнилися, що вона...
— ... померла? — сказав Білл. — Упевнivся.
— А Йожеф? — запитала Беверлі.
— Його поранили ножем,— сказав Білл. — Він виживе. Годину тому його відвезли в лікарню.
— Не затинайтесь! — сказала Беверлі.
— Він шукав її,— сказав Білл,— цілу ніч...
— Хто?
— Йожеф.
— Естер?
— Над ранок,— провадив Білл,— почувши їхній умовний посвист...
— Та-ті-ті, ті-ті-ті, ті-ті-та,— просвистіла Беверлі.
— ... я виглянув з намету,— сказав Білл. — Дощ іще йшов, Йожеф з непокритою головою стояв перед наметом, тримаючи у руках великий ліхтар,— з такими ліхтарями ходять майстри, що ремонтують телефонні лінії, коли вночі треба знайти пошкодження,— він спрямував світло мені просто в обличчя і запитав, чи не бачив я Естер.
— Я б теж задала вам таке питання,— сказала Беверлі,— коли б випадково вас здібала. Ви ж випадково здібались?
— Так,— відповів Білл. — Першого разу ми зустрілись два дні тому, теж випадково, і він ще тоді...
— ... запитував, чи не бачили ви Естер? — сказала Беверлі. — Невже в цьому ідіотському суперіндустріалізованому суспільстві ні в кого нема інших справ, крім як шукати цю смердючу шлюшку? Вона дійсно померла?
— Померла,— відповів Білл.
— Боже! — сказала Беверлі. — Розповідайте!
— Я дав йому водонепроникний плащ,— сказав Білл,— бо він змок до рубця...
— Ради бога, ковтніть ці подробиці й подавіться ними! — сказала Беверлі.
— Чому вона померла? Як? Коли?
— Дві години тому,— сказав Білл. — Вона ввела собі героїн...
— Я так і знала,— сказала Беверлі.
— Де її знайшли? — спитала Беверлі.
— ... не під шкіру, а у вену,— сказав Білл.
— Я запитую: де її знайшли?! — сказала Беверлі. — Ну, звичайно,— у вену...
— Йожеф якось уже випадково зустрівся з нею,— сказав Білл.
— З нами,— уточнила Беверлі.
— ... з вами,— погодився Білл,— у якомусь наметі, де вона, де ви, тобто, жили разом з чотирма чоловіками..
— Чорта з два — жили! — сказала Беверлі. — Ми забігли до них сковатися від дощу...
— ... від дошу,— кивнув Білл,— гаразд. Тієї ночі він кілька разів повертався назад...
— ... назад, назад! — сказала Беверлі. — Ради бога, Білле, ви хочете мене звести з розуму? Ну, звичайно, тієї ночі він не міг її знайти у наметі, бо вона разом зі мною була на концерті Джеггера...
— Я одягнувся і трохи провів Йожефа,— сказав Білл,— бо бачив, що він надзвичайно збуджений. Ми рушили просто до того намету, де він зустрів її вперше. Цього разу там було тільки двоє: Естер лежала на вузькій розкладачці біля самого виходу, поруч, на землі, стояла гасова лампа, біля лампи схилився над розкладачкою молодий чоловік; коли ми ввійшли, він рвучко випростався й позадкував. У тьмяному свіtlі я не розгледів його обличчя, але Йожеф його, видно, відізнав, бо засліпив йому ліхтариком очі і без жодного слова штурхонув його від розкладачки. Естер уже важко дихала, з заплющеними очима розпростерлась на розкладачці і затиснувши праву руку в кулак. Коли Йожеф схилився над нею і тихо мовив, вона розпустила очі й спробувала на нього глянути. Зіниці у неї звузилися настільки, що здавались меншими за вушко голки. Дихати їй ставало все важче, це було вже й не дихання, а хрипіння,— груди, здригаючись, підіймались і опускалися, увесь її організм боровся за кожен ковток повітря. «Вона задихається»,— сказав я Йожефу. На землі біля розкладачки валявся шприц, поруч — поліетиленовий пакетик. Йожеф освітив її руку: на місці уколу над веною темніла невеличка кривава пляма. В поліетиленовому

пакетику я знайшов залишки темно-сірого порошку з гіркуватим запахом, то був, без сумніву, героїн. Скорші всього, вона прийняла надто велику дозу, і внаслідок шоку їй паралізувало дихальний центр. Але свідомості вона ще не втратила. Естер розціпила раптом кулак, піднесла вгору обидві руки й обняла Йожефа за шию. Саме Йожефа, а не когось іншого. Я чув на власні вуха, як вона — уста в уста — прошепотіла їхню сімейну приказку...

— Чакчіквел Уатезмала Аксчаплік Джунтемал,— підказала Беверлі.

— Точно так,— кивнув Білл. — Але після цього вона знеможено опустила руки і знепритомніла. Йожеф спробував був зробити їй штучне дихання, але марно — треба було дістати гідрохлорид-налорфін. До наметів «швидкої допомоги» було півгодини ходу, але добігти, подумав я, можна й хвилин за десять, і я побіг, правда, майже не вірячи, що встигну; коли я виходив, то ще почув, як Йожеф запитує молодика, що присів навпочіпки у кутку намету, чи то не він, бува, ввів Естер героїн, а той щось зухвалим хрипким голосом роздратовано йому відповів,— що саме, я не розчув. Минуло більше години, вже встигло зійти сонце, поки я нарешті знайшов лікаря і санітарів з ношами — вони працювали на всій території табору, а в наметі було лише двоє чергових, і обидва настільки втомлені, що у них злипалися очі; лікар, якого я взяв із собою, навіть зомлів один раз дорогою, я ледве підвів його. Коли ми прийшли, було пізно — Естер померла, її тонке обличчя посиніло, серце спинилося, тіло охололо і почало клякнути. Йожеф лежав знепритомній на землі, з колотої рани на спині сочилася кров, тож лікар таки прийшов недаремно. На щастя, ми захопили й ноші і сяк-так донесли його до наметів «швидкої допомоги», звідки на вертольоті його доправили у найближчу лікарню.

— Оскільки вона померла,— сказала Беверлі,— я звела для неї давно задуманий саркофаг з віком, на якому вона зображенна на весь зріст. Мовби символізуючи нашу покірливість, біля її ніг лежатиме її юний коханий, нескорений навіть у смерті, з ножем у спині, звідки, звиваючись, мов змії, струмуватиме кров. Хай після смерті воздастесь їй справдженням усіх її бажань: щастям поєднання, зведенім і викарбуванім у камені так монолітно, що навіть час спотикатиметься над ним, і навіть якщо вони покриються мохом, мох — пілюкою, а пілюка — попелом обвугленої землі, хай ніколи не згасне усмішка на її кам'яному обличчі.

— Оскільки вона померла,— сказала Беверлі,— я запитую: що привело її до смерті? Що розділило навпіл єдине ціле, чому дві половини повстали одна проти одної і, проковтнувши одну одну з тельбухами, поповнили усі наші втрати ще однією втратою? Озираючись довкола у цьому чудному світі: кому потрібна була її смерть? Тим, котрі вбили її батька-матір і хотіли спалити її саму? Хто наплодив цих виродків, які підіймають руку не для дружнього потиску, а для удару ножем? Хто ступив цим нелюдам на мозоль, з якого відтоді на віки вічні по всьому світу пирскає вогонь і гнів? За що вхопитися, щоб знайти ту кепсько скроєну праклітину, з якої постала і рушила завойовувати світ ця процесія злих і лукавих людців?

— Оскільки вона померла,— сказала Беверлі,— виникає цілком слухне питання: чи невдоволені ми настільки, щоб навести порядок на цій землі, що мчить кудись з очима божевільної жертви? Цілком слухне питання: куди? Через люк у просторі до пекла? Чи, може, вона збилась із шляху, якщо тільки той шлях був визначений, і якщо так, то хто її збив звідти? Чи не пошкодили ми своїми ядерними вибухами систему Молочного Шляху, якщо він, звісно, мав ту систему, як пошкодили власний розум? Перед ким нам слід звітувати і хто має звітувати перед нами? Ще одне цілком слухне питання: чи заклала у нас природа свою мету, і чи не фальсифікували ми те, що було нам доручено? Адже треба зізнатись відверто, Беверлі: цей світ — жахливий. Якась мара з омоложеними інстинктами бреде по землі і спотворює суть буття, вижираючи зсередини всі наші чесні наміри і вчинки. І знову цілком слухне питання: невже ми такі безпорадні? І всі наші нові починання приречені на погибель? Невже в нас заглушені всі паростки добра, всі здорові помисли, невже всі наші юні надії, перші дитячі усмішки яких були такі щасливі, на старість втрачають зуби, волосся, розум? І ротом, що скрегоче зубами і безупинно кличе на допомогу, ми можемо хіба що вкусити свої власні вуха, бо вуха інших нас все одно не почують у цій всезагальній тиші.

— Оскільки вона померла,— сказала Беверлі,— о! О-о-о!..

— Коли я повернувся з пункту «швидкої допомоги»,— сказав Білл,— то знайшов у наметі лиш мертву Естер і залитого кров'ю Йожефа, а того молодика з хрипким голосом і слід прохолос. Безперечно, це він ударив ножем Йожефа, інакше б не кинув напризволяще важко поранену людину. Та його незабаром

впіймали: він крутився навколо намету, бо, втікаючи, зопалу забув там рюкзак і тепер намірявся його забрати. На допиті він розповів, що познайомився з Йожефом на шосе, коли той узявся його підкинути, але невдовзі грубо випхав з машини лиш за те, ніби у нього були брудні ноги. Звичайно, він брів по тій збитій машинами клятій дорозі цілком босий, але забруднити цей ідіотський старий «форд», ще брудніший усередині, ніж хлопцеві ноги, було досить складно. Йожеф випхав його з машини ніби за те, що він не міг, та й не хотів заплатити проїзд так, як той вимагав,— двома пачками гашишу замість грошей, а потім і гомосексуальними послугами. Згодом вони знову зустрілися у Монтані, у тому самому наметі, де відбулася і їхня наступна, трагічна зустріч; Йожеф, зловживач фізичною перевагою, вигнав його тоді, першого разу, з намету.

— Він гадає,— додав Білл,— що в обох цих зустрічах Йожеф лютував через те, що одна його знайома по імені Естер випадково опинилася у їхньому наметі, ховаючись від дощу. Він, видно, накинув на неї оком, пояснював хлопець, але вона не хотіла з ним переспати, і тоді Йожеф, ревнуючи, знову почав до мене прискіпуватись. Так, це він їйувів геройн, задарма, з люб'язності, бо пані сама попросила, але в усьому іншому він не мав до неї жодного відношення. Він спілкується тільки зі своєю статтю, бо світові й так загрожує перенаселення, і це, сказав хлопець, найпростіший спосіб запобігти небезпеці.

— Його запитали,— провадив Білл,— як це він, обороняючись, зумів ударили Йожефа ножем у спину? Хлопець тільки знизвав плечима і відповів, що не пам'ятає усіх подробиць сутички, у розпалі бійки він, очевидно, якось опинився за спиною Йожефа.

— Беверлі,— сказав Білл,— натягнула на очі свого чоловічого капелюха з широкими крисами, що мав закривати її лису голову, бо перук вона з якихось причин не носила, тоді без жодного слова потисла мені руку і вийшла. Частина публіки подалася додому тієї ж ночі, зразу після заключного концерту, але повністю табір спорожнів лише через кілька днів. Роз'їзд коштував життя ще кільком людям, що теж було цілком у дусі фестивалю. Чиясь машина, номера якої не розгледіли, врізалася у групу студентів, що трілися біля багаття, двоє з них померло на місці, машина промчала не зупиняючись. Дороги були забиті, автоінспекція мусила відтягнути буксирами кілька тисяч машин, власники яких після довгих пошукув могли нарешті отримати їх назад, заплативши тридцять-сорок доларів штрафу; власники лівермурських гаражів, допаввшись до такого легкого заробітку, відбуксовували кожну машину, яка хоч на мить опинялась без нагляду. Дехто за кілька годин заробляв по п'ять-шість тисяч доларів. А коли нарешті багатотисячний натовп більш-менш щасливо роз'їхався, фермерам лишилось у спадок кілька ешелонів сміття. Легко уявити, скільки цього добра лишається, коли протягом двох-трьох днів цілій поліс переселяється з одного місця на інше. Місцевість нагадувала Хіросіму другого дня після бомбардування. Ніде ні живої істоти, тільки руїни і сміття, і порожні пляшки з-під пива — мільйон або й більше, половина з яких розбита. Скрізь, скільки бачить око,— консервні бляшанки, покидьки. Частина дерев'яних споруд уже завалилася. І все-таки в цій пустелі то тут, то там з'являлися людські постаті, що збирали порожні пляшки з-під «Кока-коли», а дехто з електромагнітним щупом вишукував дрібні гроші та інші металеві речі. Ці таки заробили на фестивалі. Але декотрі з нас, чоловік шістдесят-вісімдесят із трьохсотисячного натовпу, вирішили залишитись і прибрати усі ці смердючі покидьки; «ми не повернемось, поки не загоїмо рани землі»,— заявив один із нас.

— Років десь через вісім-дев'ять,— сказала Беверлі,— я випадково зустрілася з Йожефом на вулиці. Він переїхав з Нью-Йорка в інше місто і знов одружився. Це природно. Самотньою залишилася тільки я зі своїми думками. Це теж природно.

З угорської переклала
Марія КОСТЬ